

PÕLVAMAA
Rohelisem elu

PÕLVAMAA TERVISEPROFIIL

ja

TERVISEDENDUSE TEGEVUSKAVA 2013–2016

Euroopa Liit
Euroopa Sotsiaalfond

Eesti tuleviku heaks

Põlva 2014

SISUKORD

SISSEJUHATUS	4
1 ÜLDANDMED	5
1.1 ASEND JA HALDUSJAOTUS.....	5
1.2 RAHVASTIK.....	7
1.2.1 Rahvaarv, sooline ja vanuseline struktuur	7
1.2.2 Rahvastiku paiknemine ja asustustihedus.....	9
1.2.3 Rahvastiku rahvuslik jaotus.....	10
1.2.4 Sünnid, surmad, iive	10
1.2.5 Ränne.....	12
1.2.6 Demograafiline tööturusurveindeks.....	14
1.2.7 Haridus	14
1.3 RAHVASTIKU TERVISESEISUND	18
1.3.1 Tervisekaotus.....	19
1.3.2 Esmashaigestumine	21
2 SOTSIAALNE SIDUSUS.....	24
2.1 TÖÖTURG.....	24
2.1.1 Ettevõtlus.....	24
2.1.2 Tööhõive.....	26
2.1.3 Keskmise brutopalk.....	28
2.1.4 Maksumaksjad ja miinimumpalga saajad	29
2.1.5 Töötus	29
2.1.6 Suhteline vaesus	30
2.2 SOTSIAALNE KAITSE	33
2.2.1 Ravikindlustus	33
2.2.2 Puudega ja töövõimekaotusega inimesed	34
2.2.4 Sotsiaaltoetused ja teenused	35
2.3.1 Kogukonna motivaatorid	38
2.3.2 Kodanikeühendused.....	38
2.3.3 Naabrialve.....	39
3 LAPSED JA NOORED	40
3.1 SIHTGRUPI DÜNAAMIKA.....	40
3.2 MAAKONNA HARIDUSASUTUSED.....	40
3.3 TERVIST EDENDAVAD KOOLID JA LASTEAIAD	42
3.4 LASTELE JA NOORTELE SUUNATUD TEGEVUSED.....	43
3.4.1 Huvikoolid	43
3.4.2 Liikumisharjumuse kujundamine	43
3.4.3 Noortekeskused	44
3.4.4 Maakondlikud õpilaste üritused ja kultuuriüritused	44
3.5 KOOLIKOHUSTUSE MITTETÄITMINE	45
3.6 NOORTE SÜÜTEOD	47
3.7 KOOLIÕPILASTE TERVIS, KEHAKAAL JA KEHALINE AKTIIVSUS	48
3.8 SÖLTUVUSAINETE TARVITAMINE	50
3.8.1 Suitsetamine	50
3.8.2 Alkohol.....	51
3.8.3 Muud sõltuvusained.....	51
3.9 SEKSUAALKÄITUMINE	52
3.10 VIGASTUSED KOOLIS.....	53
3.11 LASTE SURMAD.....	55
4 TERVISLIK ELU-, ÕPI- JA TÖÖKESKKOND.....	57
4.1 KESKKONNA MÕJURID	57
4.2 TRANSPORT JA TEEDEVÕRK	58
4.3 LIIKLUSÕNNETUSED.....	59
4.4 ÜPPUMISSURMAD.....	59
4.5 KURITEOD.....	60
4.6 TULEKAHJUD	61
4.7 TÖÖÕNNETUSED	63

4.8	TERVIST EDENDAVAD TÖÖKOHAD	63
5	TERVISLIK ELUVIIS	65
5.1	HINNANG TERVISELE	65
5.2	FÜÜSILINE AKTIIVSUS	65
5.3	TOITUMINE	67
5.4	ÜLEKAALULISUS JA RASVUMINE	68
5.5	ALKOHOLI TARVITAMINE	69
5.6	SUITSETAMINE	72
5.7	SUITSETAMINE RASEDUSE AJAL	73
5.8	SEKSUAALTERVIS	73
5.9	HELKURI KASUTAMINE	75
5.10	TURVAVÕÕ KASUTAMINE	75
5.11	TERVISEALASE TEABE KÄTTESAADAVUS	76
5.12	VASTUTUS TERVISEVALDKONNAS	77
5.13	OLULISEMAD TERVISEDENDUS- JA ENNETUSPROJEKTID	78
6	TERVISETEENUSED	83
6.1	TERVISHOIUTEENUSED	83
6.2	NÕUSTAMISTEENUSED	85
6.3	KUNI 2 AASTASTE LASTE HÕLMATUS IMMUNISEERIMISEGA	85
	PÕLVAMAA TERVISEDENDUSE TEGEVUSKAVA 2013-2016	87
	KASUTATUD LÜHENDID	90
	KASUTATUD KIRJANDUS	91

SISSEJUHATUS

Tervis on oluline rahvuslik ressurss, mis väärib sihi- ja kavakindlat arendamist. Tervis mõjutab meie võimet igapäevaelus toime tulla. Tervisest oleneb inimese sotsiaalse ja majandusliku panuse suurus. Rahva tervisest oleneb riigi üldine edu.

„Rahvastiku tervise arengukava 2009–2020“ üldeesmärgiks on tervena elatud eluea pikenemine enneaegse suremuse ja haigestumise vähendamise kaudu. Märkimisväärne osa Eesti inimeste tervisekaost on ennetatav: varajase suremuse kolm peamist põhjust on südame-veresoonkonna haigused, kasvajakasv ja vigastused. Kõik kolm põhjust on oluliselt mõjutatavad tervisekäitumise ja keskkonnategurite poolt.

Terviseprofiili koostamise eesmärgiks on tõsta inimeste elukvaliteeti parema tervise kaudu, juhtida tähelepanu omavalitsuses tehtavate otsuste tervisemõjudele ja tagada tervise arendamise temaatika integreerimine omavalitsuse arengukavasse.

Teadmine sellest, mis on hästi ja mis halvasti, võimaldab oma edaspidised tegevused suunata õigesse kohta ning kulutada nappe vahendeid targalt ja tulemuslikult.

Põlva maakonna terviseprofiil valmis 2011 aasta lõpus 2010 aasta andmete põhjal. Käesolev terviseprofiil on täiendatud ja uuendatud 2011 ja 2012 aasta andmetega. See on dokument, mis aitab kaardistada Põlvamaa elanike tervise olukorda ja seda mõjutavaid tegureid. Terviseprofiili abil saab määratleda maakonna peamised probleemid, sekkumist nõudvad valdkonnad ja vajalikud tegevused. Profiili koostamisel on selgunud peamised Põlvamaad kimbutavad probleemid, nagu kõrge töötus, elanikkonna vananemine, suur väljaränne, tervisest tingitud igapäevategevuste piiratud inimeste osakaal, teismeliste rasedused jne.

Üha olulisemaks muutub inimeste tervisekäitumuslike valikute soodustamine, tervist toetava keskkonna arendamine ning sotsiaalse kaitse ja tervishoiusüsteemi osade integratsiooni parandamine. Enamikku eluvaldkondi hõlmav terviseprofiil aitab kaasa maakonna arengu kvaliteedi tõstmisele ja võimaldab hõlpsamalt hinnata erinevatest teguritest lähtuvaid mõjusid. Indikaatorite pakett sisaldab oluliste eluvaldkondade kohta tõendus põhised ja usaldusväärset infot, mille alusel on erinevaid mõjusid analüüsitud ja hinnatud.

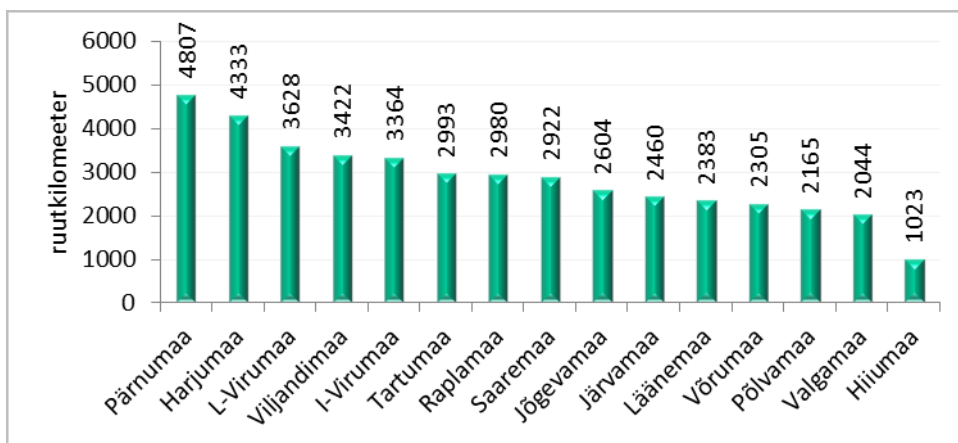
Profiil on aluseks tervise arendamise tegevuskava koostamisele aastate 2013-2016, milles püstitame konkreetsed eesmärgid tervisetulemite parandamiseks ning määratleme nende saavutamiseks vajalikud tegevused, ressursid ja vastutajad.

Põlva maakonna terviseprofiilist on saanud mahukas ajas uuenev andmebaas, mis kätkeb endas kogu tervisega seonduvat temaatikat ja on abimaterjaliks kohalikele omavalitsustele nende terviseprofiilide koostamisel. Kuna tänased otsused ja tegemised mõjutavad meie ja meie tulevaste põlvete tervena elatud elu, on meie kõigi võimuses teha tegelikust olukorrast tulenevaid tarku otsuseid.

1 ÜLDANDMED

1.1 Asend ja haldusjaotus

Põlva maakond asub Kagu-Eestis. Eesti Vabariigi perioodil (1919-1940) jagunes tänane Põlvamaa Tartu, Petseri ja Võru maakondade vahel. Enne Eesti NSV rajoonideks jagamist kuulus valdav osa praegusest Põlvamaast Võrumaa koosseisu. Põlva rajoon moodustati 1. oktoobril 1950. Praegused mõõtmed sai rajoon 1959. aastal. 1. jaanuaril 1990 nimetati Põlva rajoon ümber Põlva maakonnaks.

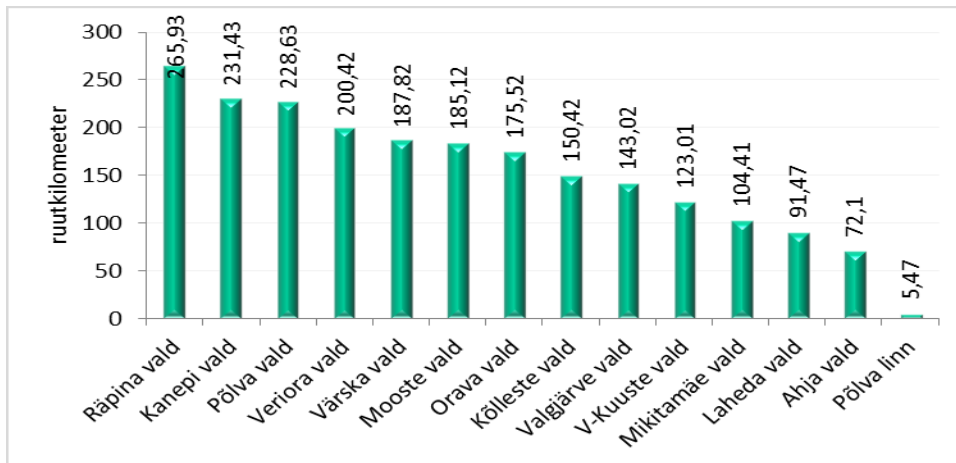
Joonis 1. Eesti maakondade pindalad. Allikas: ESA

Maakonna pindala on 2 164,77 km² (5% Eesti pindalast) (joon. 1).

Joonis 2. Põlva maakonna haldusjaotus. Allikas: ESA

Kuni 2013. a kohalike omavalitsuste valimistulemuste välja kuulutamiseni oli Põlva maakonnas 14 omavalitsusüksust: 13 valda (Ahja, Kanepi, Kõlleste, Laheda, Mikitamäe, Mooste, Orava, Põlva, Räpina, Valgjärve, Västse-Kuuste, Veriora, Värskä) ja üks maakonna keskuseks olev linn (Põlva linn) (joon. 2). Põlva valla ja Põlva linna ühinemise teel moodustus 26.10.2013 uus omavalitsusüksus - Põlva vald. Maakonna valdadest on pindalalt suurim Räpina vald (265,93 km²) ja väikseim Ahja vald (72,1 km²) (joon. 3).

Joonis 3. Põlva maakonna kohalike omavalitsuste pindalad. Allikas: ESA

Maakond on maastikuliselt mitmekesine - keskosas asub Kagu-Eesti lavamaa, lääneosas Otepää kõrgustik, idas Peipsi-äärne madalik ja kaguosas palumaa.

Lavamaad lõikavad ürgorud, mille veerudel kõrguvad punakad liivakivipaljandid. Tuntumad neist on Ahja jõe äärsed taevaskojad ja paed ning Võhandu ja Piusa jõe äärsed müürid, mis on koos jõgede ja ürgorumaastikuga võetud kaitse alla. Põlvamaal on soode all ligi 10% territooriumist (nt Valgesoo ja Meenikunno).

Põlvamaa on järvederikas - 128 järve. Tiheda jõgede ja nende ürgorgude võrgu tõttu on Põlvamaal palju pais- ja veskijärvi. Kooraste ürgorus paiknevat Kooraste aheljärvestikku (10 väikest järve) peetakse Eesti üheks ilusamaks. Jõed (Ahja, Võhandu, Lutsu, Orajõgi jt.) on kohati kiire vooluga ja kärestikulised, kohati rahulikud.

Põlvamaal kasvavad peamiselt männimetsad. Künklikul maastikul on metsad sageli killustunud väikesteks tukkadeks.

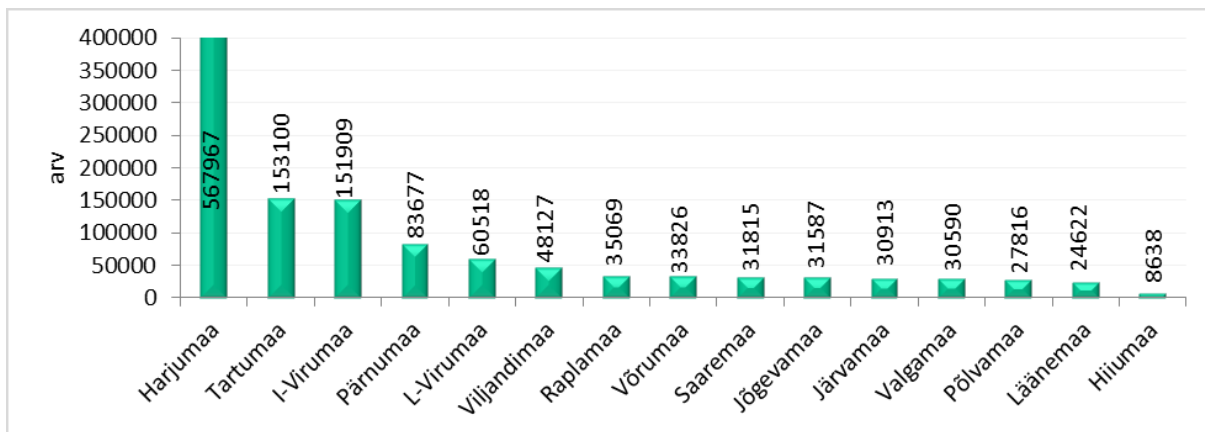
Kokkuvõte

Maastikuliselt mitmekesine ja kaunis Kagu-Eestis asuv Põlva maakond hõlmab 5% Eesti pindalast (2 164.77 km²) ja on üks väiksematest Eesti maakondadest. Maakonna eripäraks on asend Euroopa Liidu ja Eesti äärealal ning kaugus pealinnast – maakonnakeskus Põlva asub 231 km Tallinnast ehk 3 tunni autosõidu kaugusel. Geograafilisest asendist tulenevad paljud piirkonna sotsiaalmajanduslikud probleemid - kaugus suurtest turgudest, sadamatest ja lennuühendusest; suuremad transpordi- ja logistikakulud ettevõtluskeskkonnale; suuremad kulud teenuste kättesaamisel.

1.2 Rahvastik

1.2.1 Rahvaarv, sooline ja vanuseline struktuur

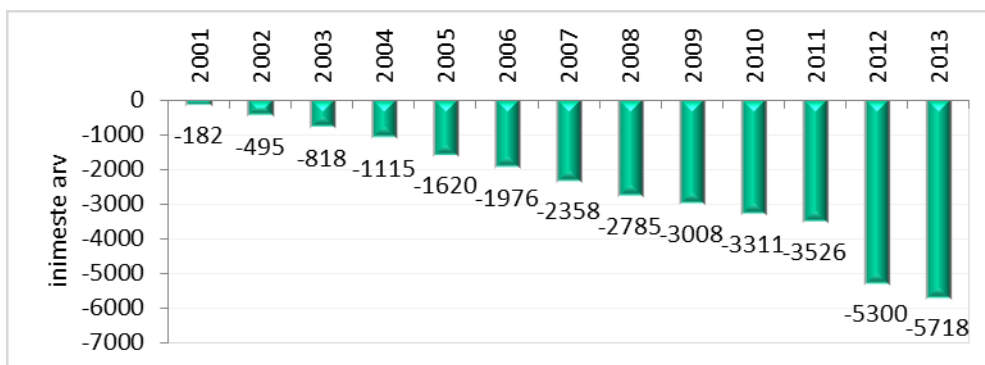
Põlva maakonnas elas 01.01.2013. aasta seisuga 27028 inimest (2,1% Eesti rahvastikust), neist 13093 meest (48,4%) ja 13935 naist (51,6%). Maakond on oma rahvaarvu poolest 13. kohal Eesti maakondade hulgas (joon. 4).

Joonis 4. Eesti rahvastik maakondades seisuga 01.01.2013. Allikas: ESA

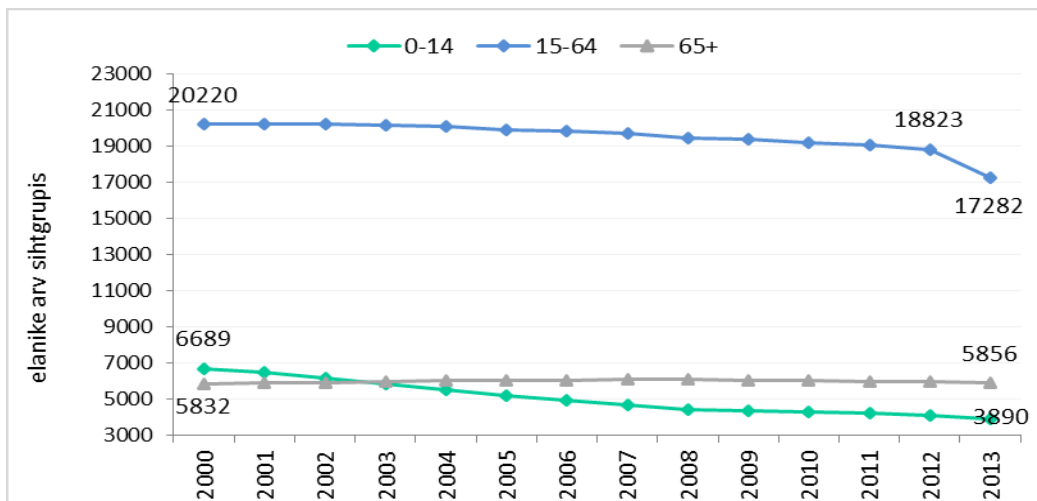
Aastatel 2000-2013 on Eesti rahva arv vähenenud 85 959 inimese võrra. Kasvanud on ainult Harjumaa (29239 inimese võrra) ja Tartumaa (373 inimese võrra) elanike arv. Ülejäänud maakondade rahvaarv on samal ajal pidevalt langenud.

Põlvamaa elanike arv võrreldes 2000. aastaga on vähenenud 5718 inimese võrra (17,5%) (joon.5).

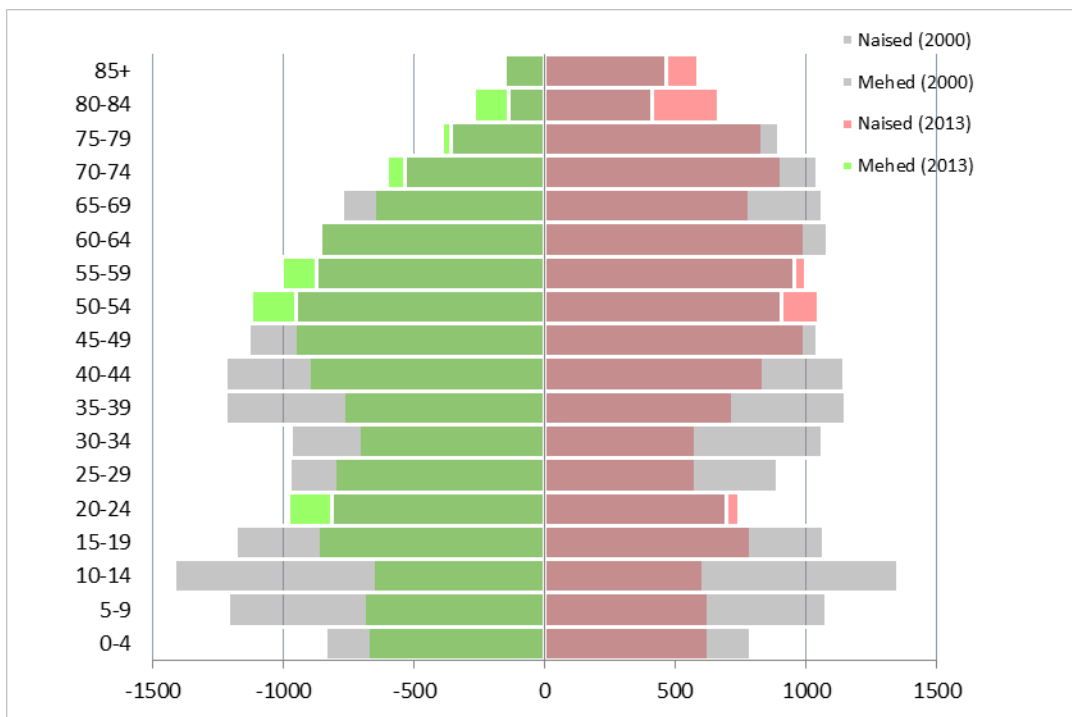
Joonis 5. Põlva maakonna elanike arvu vähenemine aastatel 2000-2013. Allikas ESA

Maakonna rahvaarvu vähenemine aastatel 2000-2013 on toimunud nii 0-14-aastaste vanuserühma (-2799 last) kui tööealiste elanike (-2938 inimest) vähenemise tulemusena. 65-aastaste ja vanemate elanike arv on samal tasemel (kasvanud 24 inimese võrra) (joon. 6).

Joonis 6. Rahvastiku vanusegrupid Põlvamaal aastatel 2000-2013. Allikas: ESA

2000. aastal oli 0-14-aastaseid elanikke Põlvamaa rahvastikus 20% (Eesti keskmine 18%). 01.01.2013. aasta seisuga oli 0-14-aastaste laste osakaal langenud 14,4 protsendile (Eesti keskmine 15,6%). Vanuserühmas on poiste ülekaal (2025 poissi, s.o. 52%; 1865 tüdrukut, s.o. 48%), sest aastate lõikes on poisse sündinud tüdrukutest rohkem (joon 7).

Joonis 7. Põlvamaa rahvastik soo ja vanusegruppide lõikes 1. jaanuari seisuga aastatel 2000 ja 2013. Allikas: ESA

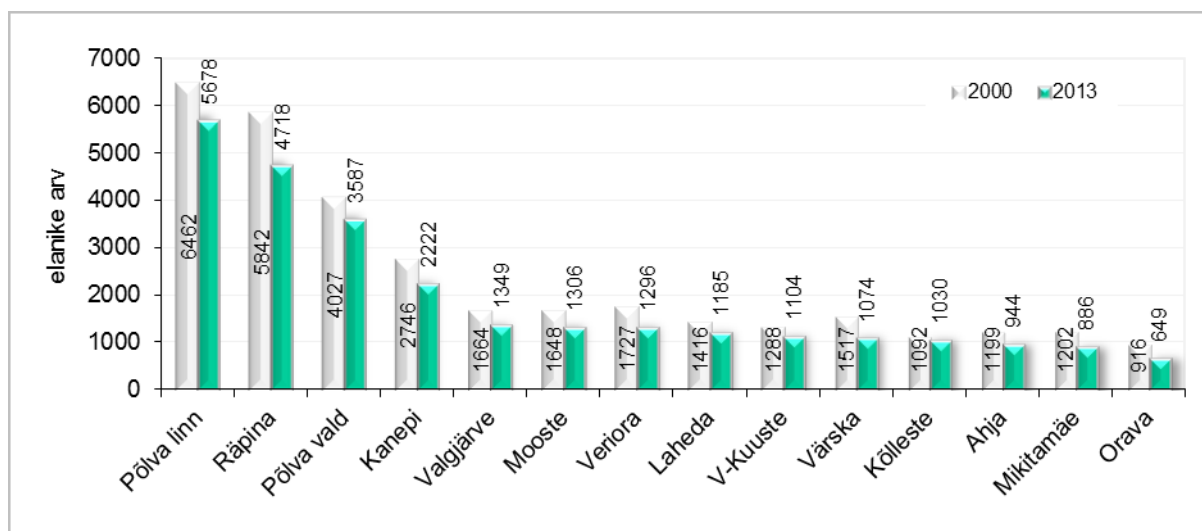
15-64-aastaseid (ehk tööelisi) elanikke on maakonna rahvastikus 63,9% (Eesti keskmine 66,3%). Arvuliselt suurema vanusegrupi 15-39-aastaste elanike hulgas moodustavad 15-24-aastased noored. Tööeliste elanike seas on mehi naistest rohkem kuni 44-aasta vanuste hulgas. 60-aastaste ja vanemate elanike hulgas meeste arv langeb ja naiste ülekaal rahvastikus suureneb (joon. 7).

65-aastaseid ja vanemaid inimesi on maakonna rahvastikus 21,7% (Eesti keskmine 18%).

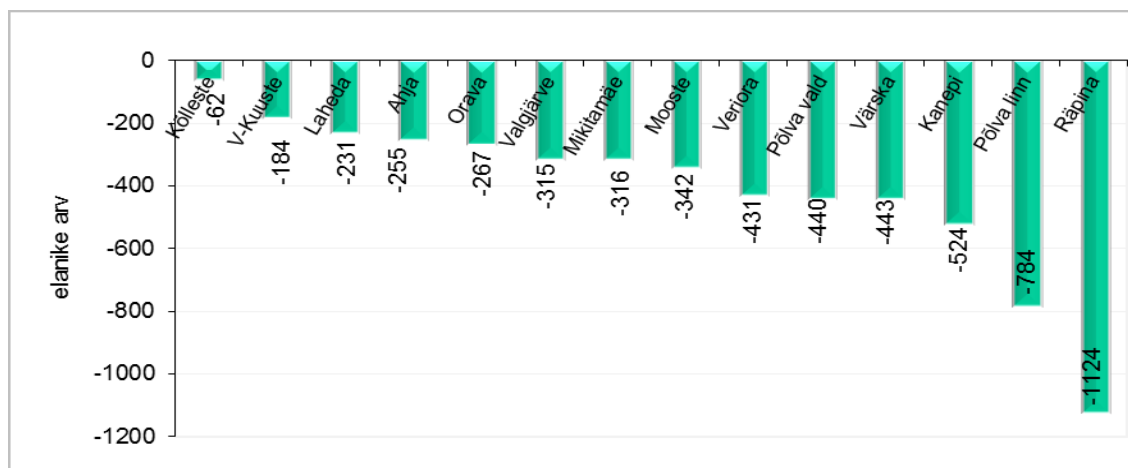
1.2.2 Rahvastiku paiknemine ja asustustihedus

Maakonna suurima rahvastikuga omavalitsus on Põlva linn (5678 inimest) ja väikseim 649 elanikuga Orava vald (joon. 8).

Joonis 8. Rahvastik Põlvamaa kohalikes omavalitsustes aastatel 2000 ja 2013. Allikas: ESA

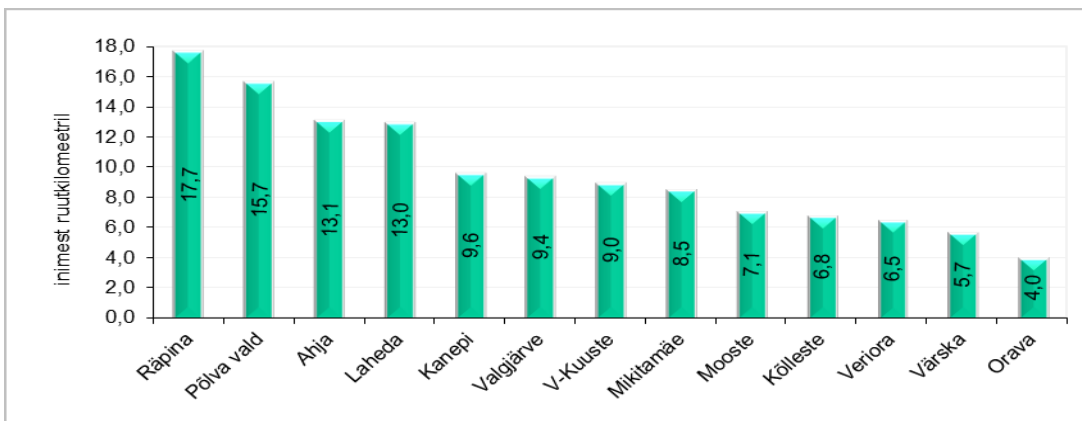
Aastatel 2000-2013 on kõikide Põlvamaa kohalike omavalitsuste elanike arv vähenenud – enam Räpina vallas ja Põlva linnas, vähem Kõlleste vallas (joon. 9).

Joonis 9. Rahvaarvu muutus Põlvamaa kohalikes omavalitsustes aastatel 2000-2013. Allikas: ESA

Põlva maakonnas elab keskmiselt ühel ruutkilomeetril 12,5 inimest. Võrreldes Eesti keskmisega (29,6 in/km²) on asustustihedus maakonnas enam kui 2,2 korda madalam, kuid sarnane asustustihedusega Kesk-Eesti maakondades.

Põlvamaad iseloomustab maapiirkonnale iseloomulik väike linnastumine – üle kahe kolmandiku rahvastikust elab maal. Põlvamaal asub 232 küla, seitse alevikku ning kaks linna – Põlva ja Räpina.

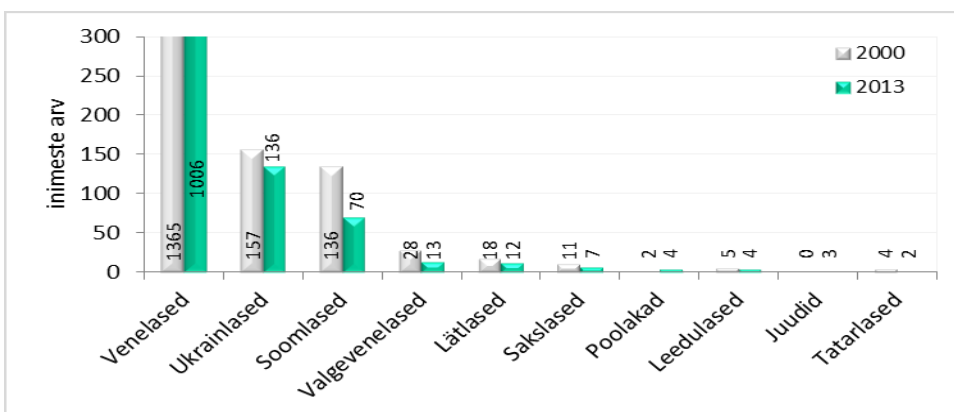

Joonis 10. Asustustihedus Põlvamaa valdades seisuga 01.01.2013. Allikas: ESA

Üheksas maakonna kohalikus omavalitsuses elab ühel ruutkilomeetril alla 10 inimese. Maakonna valdadest on kõige hõredam asustus Orava vallas (4,0 in/km²) ja tihedaim Räpina vallas (17,7 in/km² koos Räpina linnaga) (joon. 10).

1.2.3 Rahvastiku rahvuslik jaotus

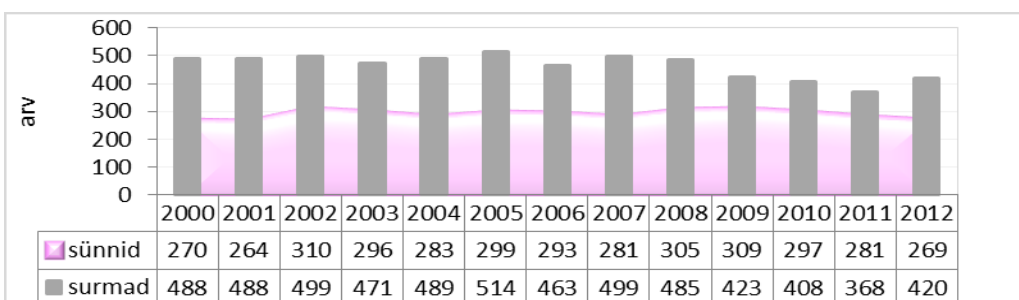
Põlvamaa on üks vähestest Eesti maakondadest, kus rahvastiku rahvuslik koosseis on väga homogeenne – 95% maakonnas elavatest inimestest on eestlased. Teistest rahvustest elanike arv on vähenenud 1766-lt (2000. aastal) 1304-le (2013. aastal). Teistest rahvustest on maakonnas enam venelasi, kes elavad peamiselt Peipsi ja Lämmijärve äärsedel aladel (joon. 11).

Joonis 11. Muud rahvused Põlvamaal aastatel 2000 ja 2013. Allikas: ESA

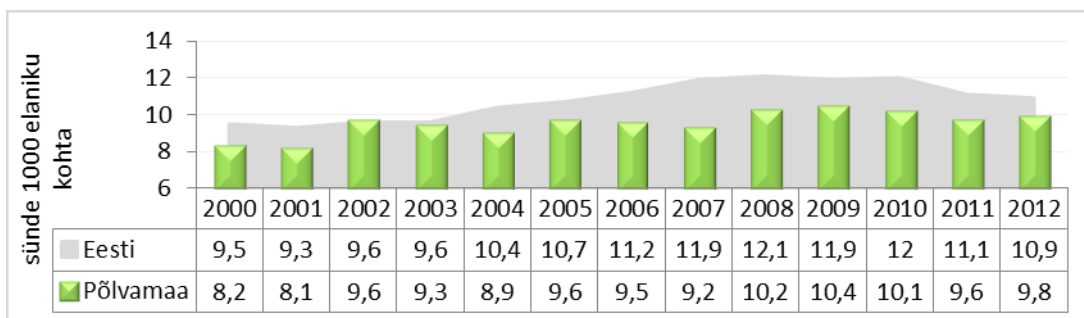
1.2.4 Sünnid, surmad, iive

Maakonnas sündis aastatel 2000-2012 aastas keskmiselt 289 last. Sündimus oli väikseim 2001. aastal (264 sündi) ja kõrgeim 2002. aastal (310 sündi) (joon. 12).

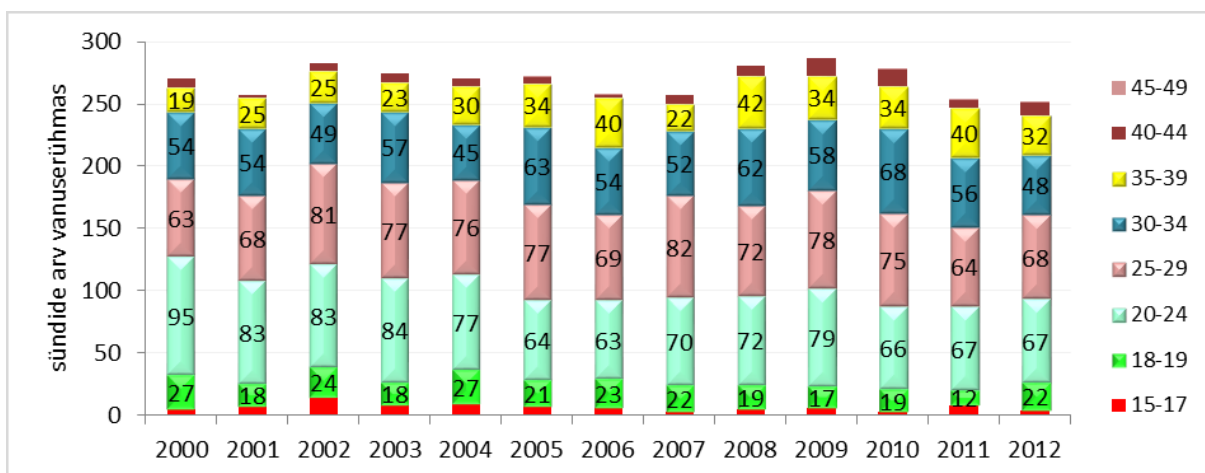
Joonis 12. Sünnid ja surmad Põlva maakonnas aastatel 2000-2012. Allikas: ESA

Sündimus Põlvamaal on madalam (v.a. 2002. aasta) vabariigi keskmisest sündimusest. Maakonnas oli 1000 elaniku kohta kõige vähem sündi 2001. aastal (8,1 sündi) ja kõige enam 2009. aastal (10,4 sündi) (joon.13).

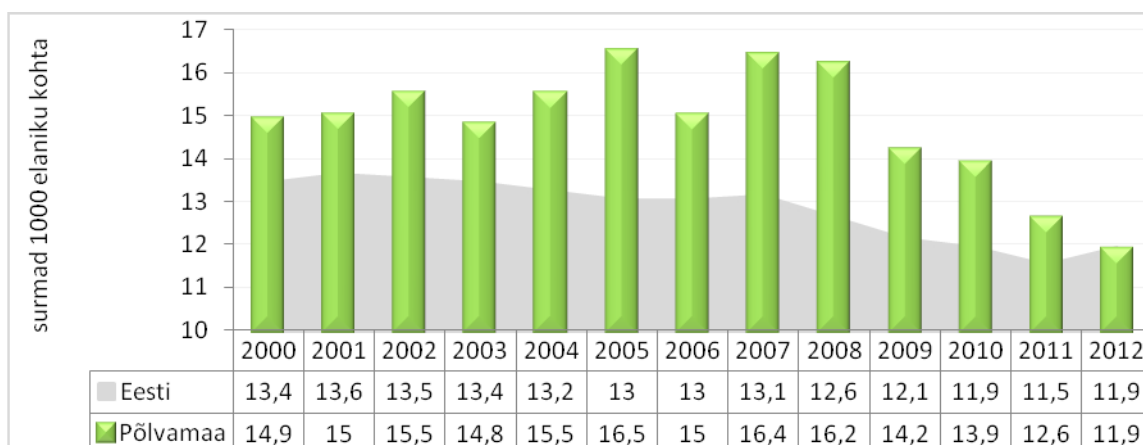
Joonis 13. Sündimuse üldkordaja Põlvamaal ja Eestis aastatel 2000-2012. Allikas: ESA

Aastatel 2000-2004 sündis Põlva maakonnas enam lapsi (ca 1/3 kogu laste arvust) 20-24-aastastel naistel, järgnes 25-29-aastaste naiste vanuserühm. Aastatel 2005-2007 oli rohkem sündi 25-29-aastastel naistel. Aastatel 2008-2012 on sündi 20-24-aastaste ja 25-29-aastaste naiste vanuserühmas võrdselt. Üle 35-aastaste sünnitajate arv kõigub 45-st 68-ni (joon. 14).

Joonis 14. Elusündinud Põlvamaal ema vanuse järgi aastatel 2000-2012. Allikas: TAI

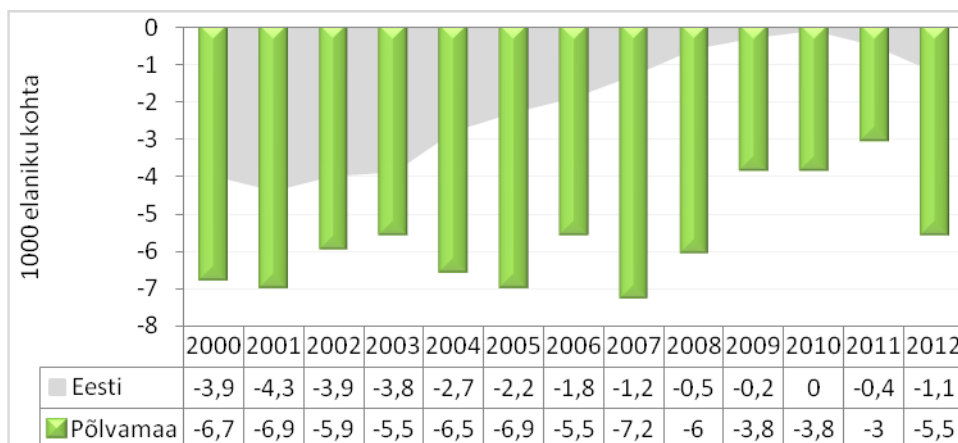
Maakonnas suri perioodil 2000-2012 aastas keskmiselt 463 inimest. Surmajuhtumite arv aastate lõikes kõigub - suurem oli madalaim 2011. aastal (368 surma) ja kõrgeim 2005. aastal (514 surma) (joon. 12).

Joonis 15. Suremuse üldkordaja Põlvamaal ja Eestis aastatel 2000-2012. Allikas: ESA

Peale suremuskordaja ligi 25 aastat kestnud üldist tõusu Eestis, mida põhjustas ühelt poolt elanikkonna vananemine ja teiselt poolt ühiskonnas muudatustega kaasnev stress, algas Eestis 2002. aastast üldise suremuskordaja langusperiood. Suremus Põlvamaal on kogu vaadeldava perioodi vältel kõrgem Eesti keskmisest suremusest (joon. 15).

Põlva maakonnas on loomulik iive negatiivne alates 1990. aastast (Eestis alates 1991. a). Suurim negatiivne iive nii Põlvamaal kui Eestis oli 1998. aastal. Eesti keskmise iibe negatiivne number kahanes kuni 2010. aastani - 2010. aastal oli sündide ja surmade arv Eestis võrdne. 2011-2012. aastatel oli loomuliku iibe kordaja Eestis jälle negatiivne.

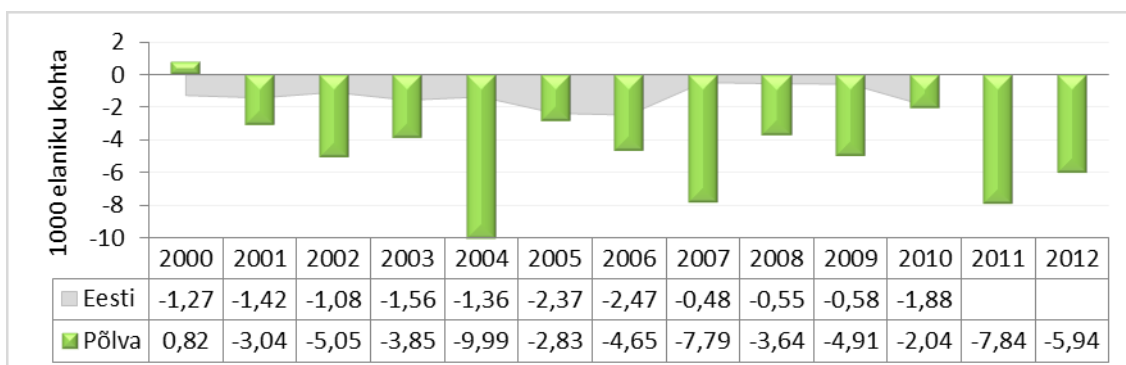

Joonis 16. Loomuliku iibe kordaja Põlvamaal ja Eestis aastatel 2000-2012. Allikas: ESA

Loomuliku iibe kasvule Eestis kuni 2010. aastani aitas kaasa majandusliku jõukuse ja kindlustunde kasv, mis tõi sünnitama ka naised, kes on lapse saamist majanduslikel põhjustel edasi lükanud. Lisaks mõjutas loomuliku iibe positiivsemaks muutumist ka suremuse mõningane stabiliseerumine (joon.16).

1.2.5 Ränne

Kõige tugevamini mõjutab rahvastiku piirkondlikku paiknemist siseränne¹. Eesti siserännet iseloomustab valdava tendentsina rahvastiku koondumine pealinnapiirkonda ja teistesse suurematesse linnapiirkondadesse. Samal ajal on muude maakonnakeskuste (sh ka Põlva) tagamaa rahvastik vähenenud (joon. 17).

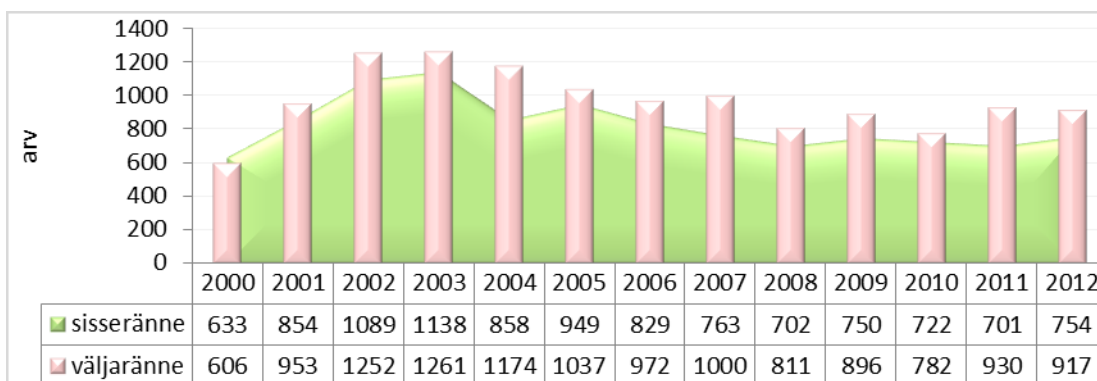

Joonis 17. Siserände rändesaldo aastatel 2000-2012. Allikas: ESA

Põlva maakonna elanike arv on siserände arvelt kahanenud alates 2001. aastast 1849 inimese võrra. Enam inimesi on Põlva maakonnast lahkunud kolme maakonda - Tartumaale,

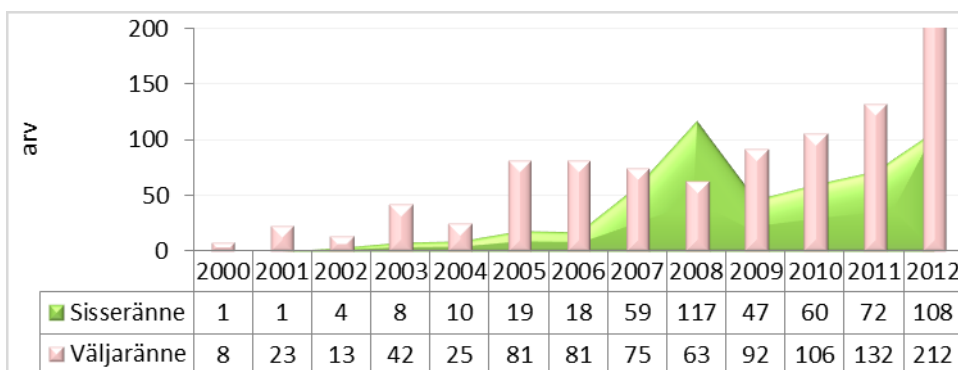
¹ Elukoha vahetus Eesti ühest asustusüksusest teise

Harjumaale ja vähesel määral Võrumaale. Põlva maakonda tuleb elanikke samadest piirkondadest, kuid väiksemates arvudes (joon 18).

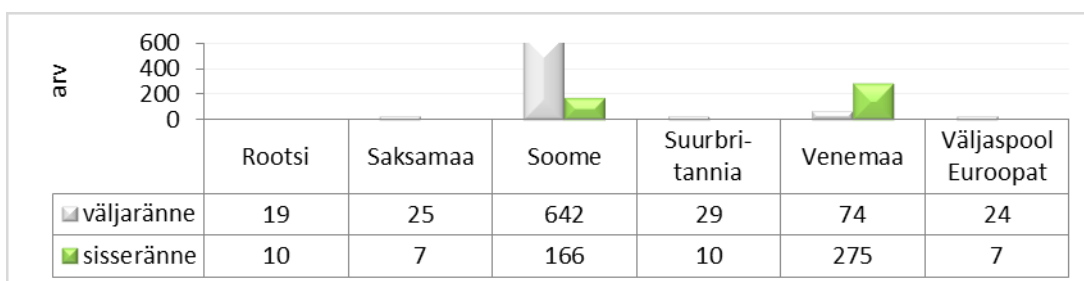
Joonis 18. Sisseränne Põlva maakonnas aastatel 2000-2012. Allikas: ESA

Negatiivse välisrände saldo tõttu on maakonna elanike arv vähenenud 13 aastaga 429 inimese võrra (joon. 19).

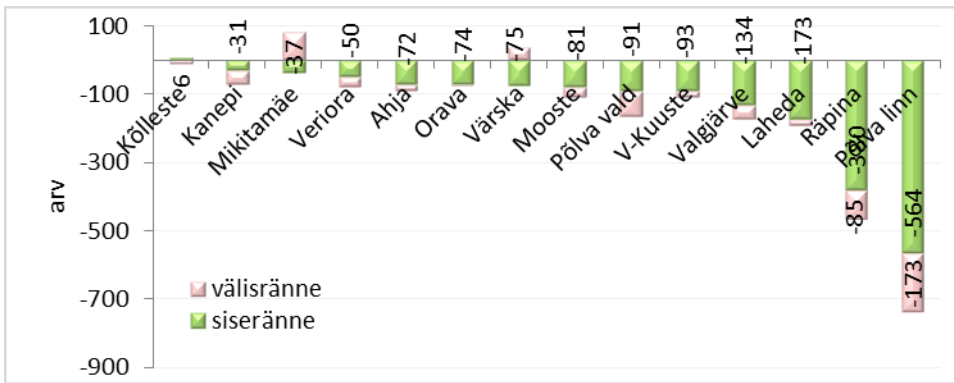
Joonis 19. Välisrände Põlva maakonnas aastatel 2000-2012. Allikas: ESA

Aastatel 2004-2012 läks enim Põlva maakonna inimesi Soome. Põlva maakonda tuli inimesi kõige enam Venemaalt (275 inimest) ja Soomest (166 inimest) (joon. 20).

Joonis 20. Välisrände siht- ja lähtekohad aastatel 2004-2012. Allikas: ESA

Maakonna kohalikest omavalitsustest on negatiivse rändesaldo tõttu elanike arv enam vähenenud Põlva linnas ja Räpina vallas. Mikitamäe ja Värskä valla elanike arv on suurenenud eelkõige Venemaalt tulnud inimeste sissekirjutuste arvelt (joon. 21).

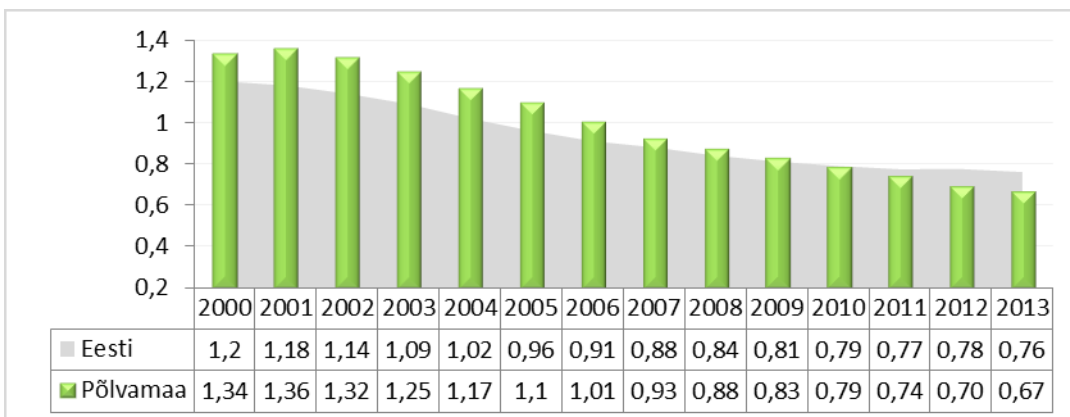

Joonis 21. Elanike arvu muutus rände tulemusena Põlvamaa KOV-ides aastatel 2000-2012. Allikas: ESA

Rändes vahetavad elukohta eelkõige 25-34-aastased tööturul aktiivsed inimesed. Rändes on naised aktiivsemad kui mehed.

1.2.6 Demograafiline tööturusurveindeks

Kuni 2006. aastani oli Põlvamaa demograafiline olukord soodne - maakonna rahvastikus oli eelseisval kümnendil potentsiaalseid tööturule sisenejaid (5-14-aastaseid) rohkem (indeks üle 1) kui sealt vanaduse tõttu potentsiaalselt välja langejaid (55-64-aastaseid).

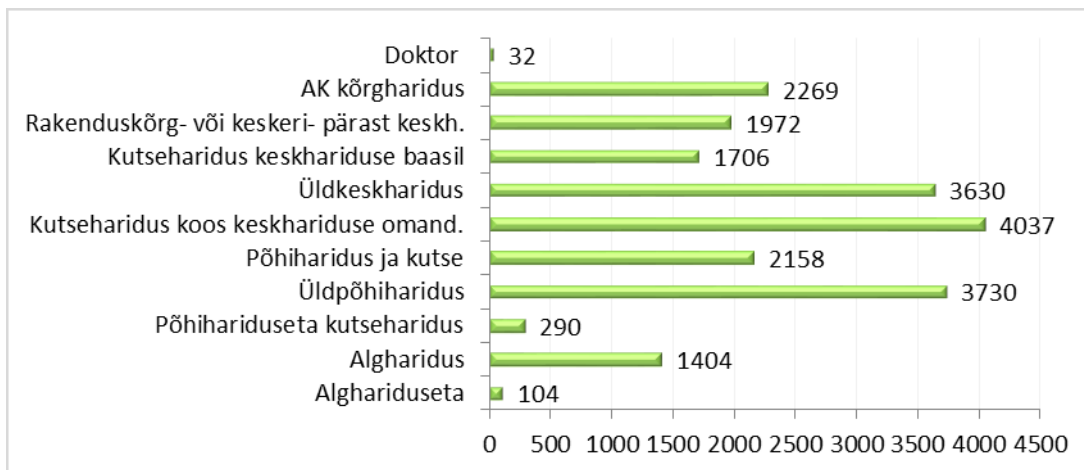
Joonis 22. Demograafilise tööturusurveindeks aastatel 2000-2013. Allikas: ESA

Madala loomuliku iibe ja rände seniste trendide jätkudes (konkurentsivõimelisem tööjõud jätkab lahkumist suurematesse keskustesse) langeb Põlvemaal potentsiaalsete tööturule sisenejate arv kiiresti. Sellest tulenevalt kasvab töötava elanikkonna koormus mittetöötava elanikkonna ülalpidamisel (joon. 22).

1.2.7 Haridus

Haridus mõjutab oluliselt inimeste tervist. Eriti suur on pikaajaliste haiguste risk nendel, kelle haridus piirdub põhiharidusega või jääb sellest madalamaks. 20–50-aastastel kõrgharitud inimestel on keskmiselt kaks korda vähem pikaajalisi haigusi ja igapäevategevusi piiravaid terviseprobleeme kui samas vanuses põhi- või madalama haridusega inimestel. Haridusest sõltuv haigusrisk on meestel kõrgem kui naistel, kusjuures tegemist ei ole vanuse mõjuga, sest naiste seas on eakaid rohkem kui meeste seas. Haridus mõjutab inimeste tervisekäitumist maal rohkem kui linnas. Linnades on põhiharidusega inimeste haigestumus kõrgharidusega inimeste haigestumusest 24% ja maal 44% suurem.

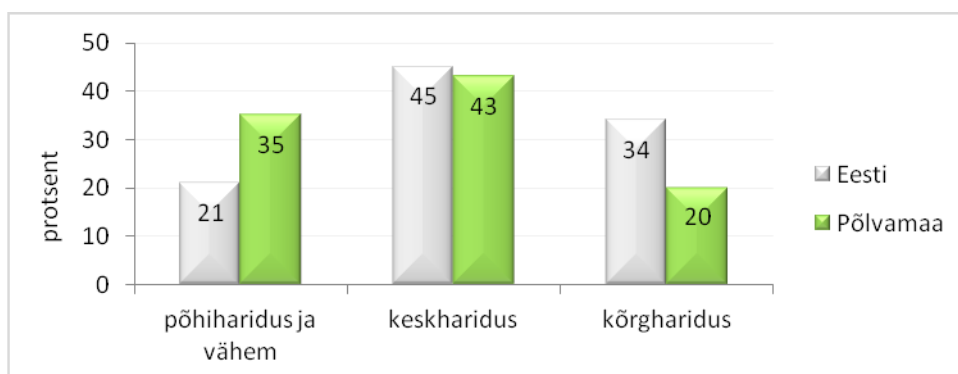
Põlva maakonna 20-aastaste ja vanemate elanike haridust kirjeldab joonis 23.

Joonis 23. 20-aastase ja vanema elanikkonna haridus Põlvamaal 2011. aastal. Allikas: ESA

2011. aasta rahva ja eluruumide loenduse (REL 2011) andmetel oli 20-aastasest ja vanemast Eesti elanikkonnast kõrgharidusega² 34%, keskharidusega³ 45% ning põhi- ja madalama haridusega⁴ 21%. Eelmise (2000. aasta) loenduse ajal võis tähendada haritumate inimeste koondumist linnadesse. 2011. aasta loenduseks oli see suundumus muutunud, ehkki linnaelanike hulgas on kõrgharitud endiselt rohkem. Maaelanikkonna hulgas oli kõrgharidusega inimeste osatähtsus 26% (eelmisel loendusel 16%) ning põhi- ja madalama haridusega inimeste osatähtsus 29% (eelmisel loendusel 42%).

Põlvamaal on kõrgharidusega inimeste osakaal madalam ning põhi- ja madalama haridusega inimeste osatähtsus kõrgem nii Eesti (joon. 24) kui maaelanikkonna näitajatest.

Joonis 24. 20-aastase ja vanema Eesti ja Põlvamaa elanike haridus 2011. aastal. Allikas: ESA

Kõrgharidusega inimeste vanust kirjeldab tabel 1. Kolmes maakonnas (Harjumaa, Tartumaa, Võrumaa) ületab noorte (kuni 30-aastased) hulk kümnendiku. Viies maakonnas (Jõgeva, Järva, Valga, Viljandi, Lääne) ületab pensioniealiste (64-aastased ja vanemad) hulk viiendiku.

² rakenduskõrgharidus või keskeriharidus pärast keskharidust, bakalaureus, enne 1992. aastat kehtinud õppekava järgi omandatud kõrgharidus, magister või sellega võrdsustatud kõrgharidus, doktor;

³ kutseharidus koos keskhariduse omandamisega (sh keskeriharidus), üldkeskharidus, kutseharidus keskhariduse baasil;

⁴ alghariduseta, algharidus, põhihariduseta kutseharidus, üldpõhiharidus, põhiharidus ja kutse.

Tabel 1. Kõrghariduse inimesed maakondades 2011. aastal (ESA)

	kuni 30-aastased	64-aastased ja vanemad
Jõgevamaa	7,40%	20,30%
Järvamaa	8,30%	20,20%
Põlvamaa	8,70%	18,80%
Saaremaa	8,70%	16,90%
Võrumaa	10,70%	19,30%
Hiiumaa	8,00%	18,90%
Raplamaa	9,20%	17,00%
Valgamaa	7,10%	22,60%
Viljandimaa	8,80%	22,30%
Läänemaa	7,90%	20,10%
Lääne-Virumaa	9,40%	17,50%
Pärnumaa	8,70%	19,50%
Ida-Virumaa	7,20%	17,80%
Tartumaa	18,60%	16,40%
Harjumaa	14,40%	16,30%

Kokkuvõte

Põlva maakonnas elas 01.01.2013. aasta seisuga 27028 inimest. Põlvamaa on oma rahvaarvu poolest maakondade seas 13. kohal (2,1% Eesti rahvastikust). Suurima rahvastikuga omavalitsus on Põlva linn (5678 inimest) ja väikseim 649 elanikuga Orava vald. Põlvamaa elanike arv on 2001. aastaga võrreldes vähenenud 5718 inimese võrra eelkõige negatiivse iibe ja väljarände tulemusena.

Põlvamaad iseloomustab maapiirkonnale iseloomulik väiksem linnastumine - kaks kolmandikku rahvastikust elab maal. Maakonnas elab keskmiselt ühel ruutkilomeetril 12,5 inimest. Võrreldes Eesti keskmisega (29,6 in/km²) on asustustihedus Põlva maakonnas 2,2 korda madalam. Hõre asustus esitab lisanõuded teenuste kättesaadavusele.

Põlvamaa on üks vähestest Eesti maakondadest, kus rahvuslik koosseis on väga homogeenne – 95% maakonnas elavatest inimestest on eestlased. Teistest rahvustest elab maakonnas enam venelasi (3,5%).

Põlva maakonnas on loomulik iibe negatiivne alates 1990. aastast. Erinevalt Eesti keskmisest ei oma Põlvamaa rahvastiku loomulik iibe märgatavat kasvutendentsi. Vahe Eesti keskmise ja Põlvamaa rahvastiku iibe vahel suureneb (jäab madalamaks) iga aastaga.

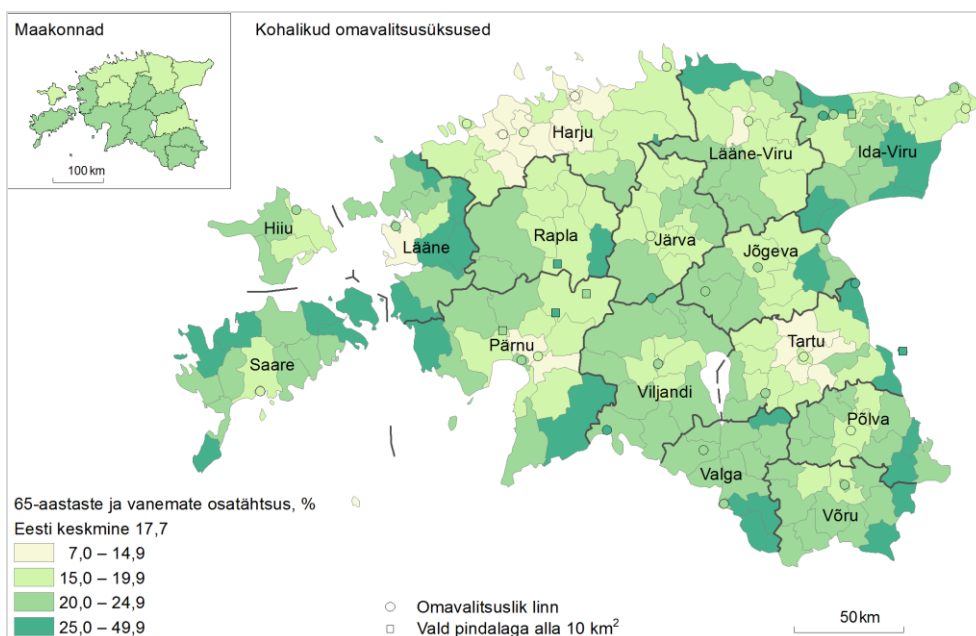
Sündimus Põlvamaal on madalam vabariigi keskmisest sündimusest ja maakonna rahvaarvu vähenemine on toimunud eelkõige 0-14-aastaste vanuserühma ja tööealise elanikkonna vähenemise arvelt. Maakonnas sündis aastatel 2000-2012 aastas keskmiselt 289 last. Vahe Põlvamaa ja vabariigi keskmise sündimuse vahel suureneb. Aastatel 2007-2012 oli keskmiselt 27% sünnitajatest põhi- või madalama haridusega.

Maakonnas suri perioodil 2000-2012 aastas keskmiselt 463 inimest. Naiste kõrge suremus oli 2012. aastaks nihkunud 15 aasta võrra 55-59-aastaste vanuserühmast 70-74-aastaste vanuserühma ja meeste suremus 10 aasta võrra – 40-44-aastaste vanuserühmast 50-54-aastaste vanuserühma.

Põlva maakonna elanike arv on siserände arvelt kahanenud alates 2001. aastast 1849 inimese võrra ja välisrände arvelt 429 inimese võrra. Eesti piires on enam inimesi Põlva maakonnast läinud Tartumaale, Harjumaale ja vähesel määral Võrumaale. Välisrände peamine sihtriik on Soome, lähteriikideks on Venemaa ja Soome. Väljarände tõttu kaotab Eesti naisi rohkem kui mehi. Regionaalsed uuringud näitavad, et valdavaks põhjuseks, miks maapiirkondadest lahkutakse on tööpuudus, väga madal palgatase, lastele antava hariduse kvaliteet. Samuti peetakse oluliseks faktoriks vaba aja veetmise võimaluste puudumist.

Maakonna rahvastik tervikuna on vähenenud nii negatiivse iibe kui rände tõttu. Eelmise sajandi teises pooles Põlva maakonda sisse rännanud noor aktiivne elanikkond jõuab lähema 10-15 aasta jooksul pensioniikka. Maakonnast lahkuvad aktiivsed 25-39-aastased inimesed, mille tulemusena on kahanenud ka 0-14-aastaste elanike arv ja suureneb 65-aastaste ja vanemate inimeste osatähtsus (joon.25).

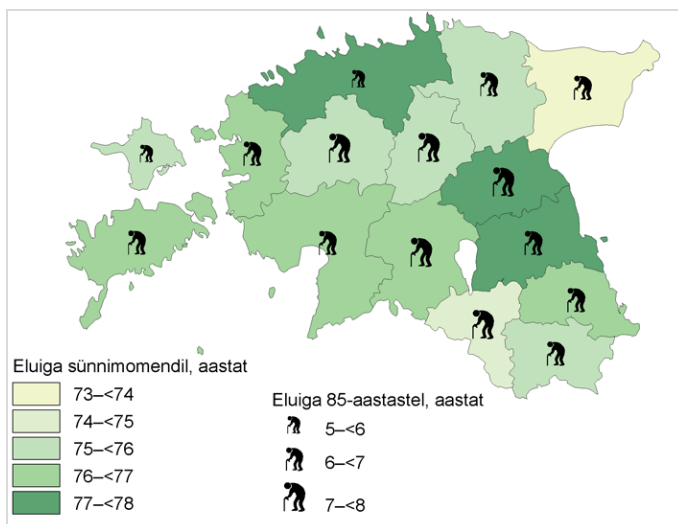
Joonis 25. 65-aastaste ja vanemate inimeste osatähtsus. Allikas: ESA

Lähtudes Eesti regionide majandusstruktuuri muutuste prognoosist (Tammaru, 2009) võib tuua Põlva maakonna rahvastiku kohta välja järgmised järeldused:

- maakonna rahvaarv väheneb jõudsalt ka edaspidi, kuid surmade arvu stabiliseerumise tõttu rahvaarvu vähenemine aeglustub;
- nooremas tööeas inimeste arv maakonnas väheneb, keskmises tööeas inimeste arv püsib stabiilne ning vanemas tööeas inimeste arv suureneb;
- rände mõju maakondlikule rahvastikuarengule jääb väiksemaks olemasoleva rahvastiku vanuskoostise mõjust;
- noorte väljarände mõjul toimub keskmisest kiirem rahvastiku vananemine;
- jätkub noorte ümberpaiknemine ääremaa omavalitsusüksustest suurematesse linnadesse.

1.3 Rahvastiku terviseseisund

Rahvastiku terviseseisundi hindamise üheks indikaatoriks on keskmine oodatav eluiga. REL 2011 andmetel oli Eesti naiste oodatav eluiga sünnimomendil 81 ja meestel 71 aastat.

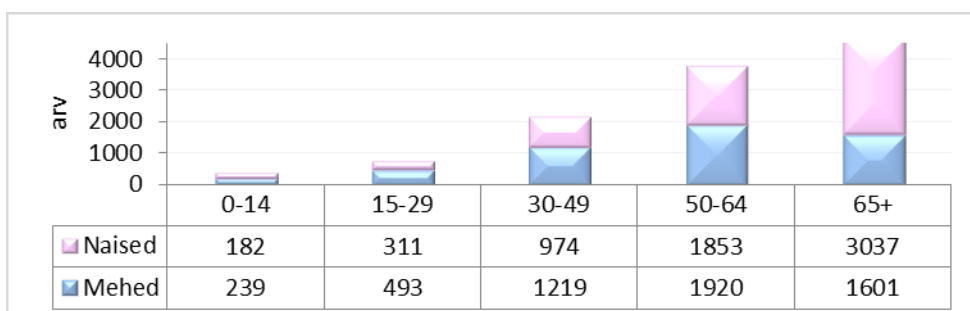

Joonis 26. Eesti maakondade oodatav eluiga sünnimomendil 2010. aastal. Allikas: ESA

Maakondade vaheline erinevus rahvastiku elueas on suur - kahe aasta (2009-2010) keskmine oodatav eluiga erines piirkonniti kuni 4,7 aastat. Kõige madalam oli see Ida-Virumaa elanikel, kõige pikemat eluiga nautivad Harju-, Jõgeva- ja Tartumaa elanikud (joon. 26). Linna- ja maarahvastiku oodatav eluiga on Eestis praktiliselt võrdne.

Oodatava eluea puhul on oluline ka selle kvaliteet. Eluea kvaliteeti mõõdab tervena elada jäänud aastate arv, see on selline osa elust, mis möödub ilma igapäevategevusi oluliselt piiravate pikaajaliste terviseprobleemide või krooniliste haigusteta. Rohkem kui rahvus või elukoht linnas või maal mõjutab tervelt elatavate aastate arvu omandatud haridustase. Kõrgema haridustasemega isikute terviseprobleemideta eluiga on pikem. Põhjus, miks haritumate inimeste tervena elatud aeg on pikem, tuleneb ilmselt elustiili erinevusest, samuti sissetulekute erinevusest, mis määrab inimese võimaluse elukvaliteeti parandada. Maakondade lõikes on kõige väiksem tervelt elatud eluaastate arv iseloomulik Põlvamaa elanikele (44 aastat).

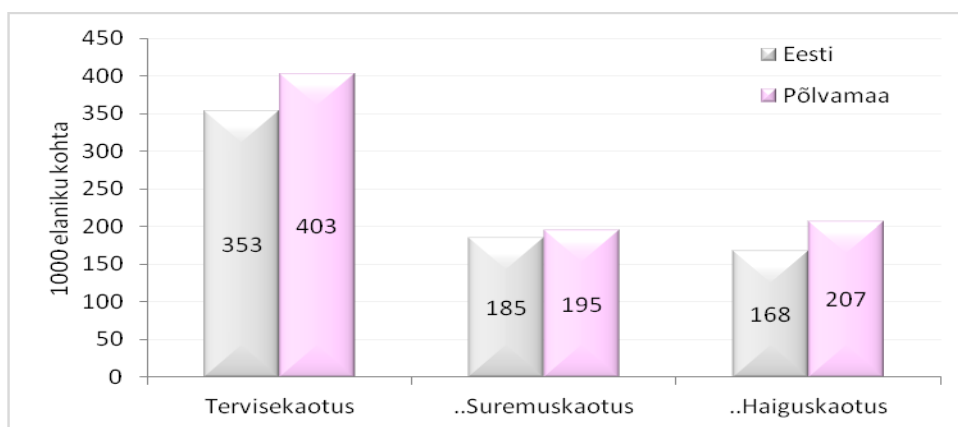
REL 2011 andmetel oli 30%-l Eesti elanikest mõni pikaajaline haigus või terviseprobleem. Kõige tervemad inimesed on noorima elanikkonnaga Harju- ja Raplamaal. Kõige rohkem on pikaajalisi haigusi Peipsiäärsetes maakondades. Pikaajaline haigus või terviseprobleem on Põlvamaa 11829 inimesel (43%-l). Kusjuures igapäevategevusi piiravaid terviseprobleeme on maakonnas Eesti keskmisest tasemest rohkem kõigis sotsiaalsetes rühmades, sealhulgas ka lastel ja õppuritel (joon. 27).

Joonis 27. Pikaajalise haiguse või terviseprobleemi olemasolu sugude ja vanuste lõikes Põlvamaal 2011.a. Allikas: ESA

1.3.1 Tervisekaotus

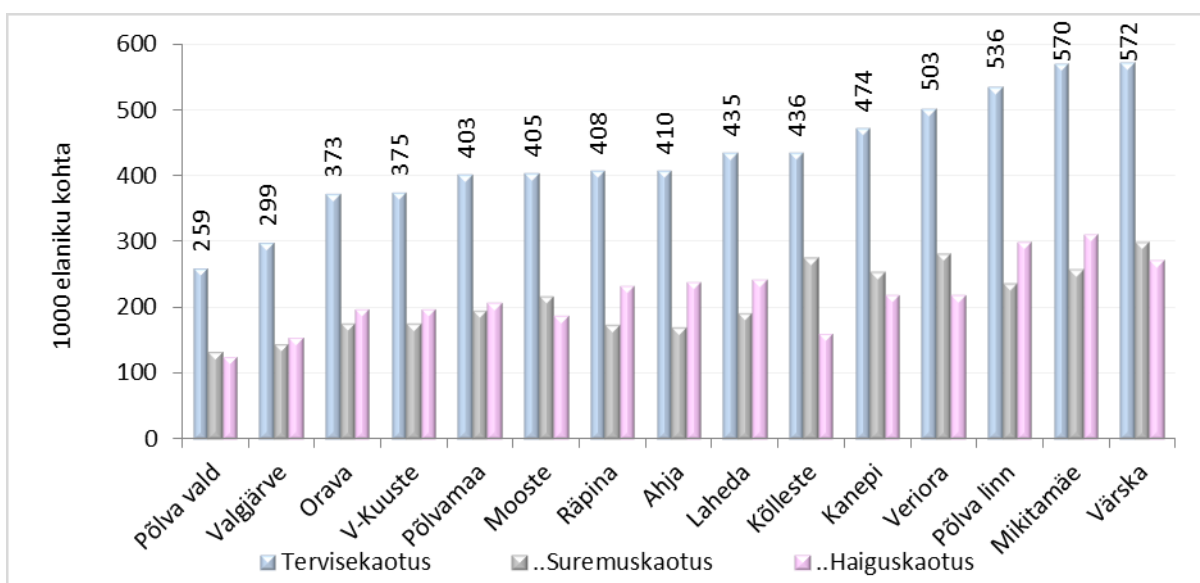
Tervisekaotuse ehk haiguskoormuse arvutamise aluseks on haigestumise ja suremuse statistika, peale selle võetakse arvesse ka põetava haiguse raskust ning inimese vanust surma ajal. Tervisekaotus (kaotatud eluaastad 1000 elaniku kohta) näitab terviselõhet rahvastiku parima võimaliku ja tegeliku tervise seisundi vahel. Tervisekaotus on seega aeg, mida üksikindiviidid ja rahvastik tervikuna oleks saanud kasutada, kui haigusi ega enneaegseid surmasid ei esineks.

Joonis 28. Tervise-, haigus- ja suremuskaotus aastates 1000 elaniku kohta 2006. aastal. Allikas: TAI

2006. aasta andmetel oli Põlvamaa elanike tervisekaotus Eesti keskmisest suurem - 403 aastat. Haiguste ning vigastuste tõttu kaotati 207 aastat ja enneaegsete surmade läbi 195 aastat (joon. 28).

Maakondlikult on tervisekaotuses suured erinevused, mis on tihedalt seotud maakonna sotsiaal-majandusliku olukorraga. Kohalikes omavalitsustes oli tervisekaotus suurim Värskas vallas (572 aastat) ja väikseim Põlva vallas (259 aastat) (joon. 29).

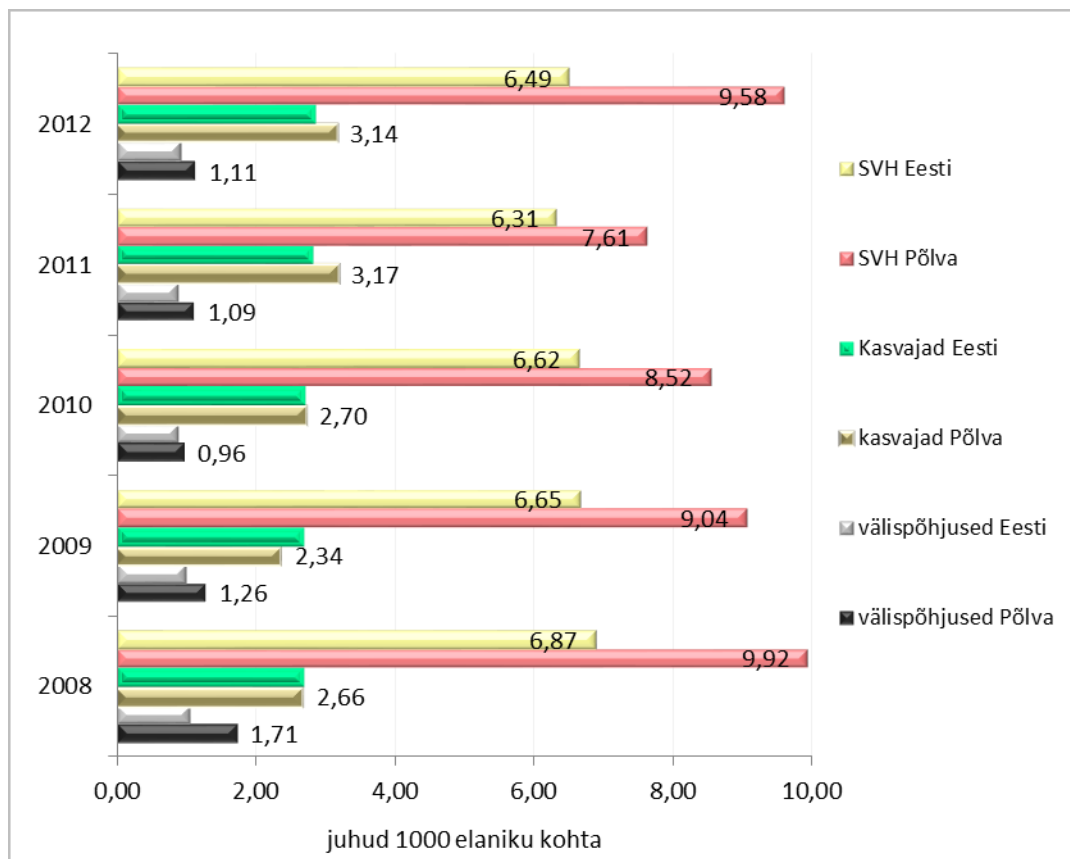
Joonis 29. Tervisekaotus Põlvamaa kohalikes omavalitsustes 2006. aastal. Allikas: TAI

Joonis 30. Varajaste surmade osakaal kõikidest surmadest. Allikas: ESA

Varajasi surmasid⁵ Eestis ja Põlvamaal kirjeldab joonis 30. Läbi aastate on meeste varajaste surmade (enne 65. eluaastat) osakaal 2-4 korda kõrgem naiste varajastest surmadest. Põlva maakonna meeste varajaste surmade osakaal kõigub – olles kord kõrgem, kord madalam vabariigi keskmisest näitajast. Põlva maakonna naiste varajane suremus oli madalam vabariigi keskmisest kuni 2009. aastani.

Nii Eestis kui Põlva maakonnas on esikohal südame-veresoonkonna haigused, kasvajate osatähtsus on teisel ja õnnetused kolmandal kohal (joon. 31).

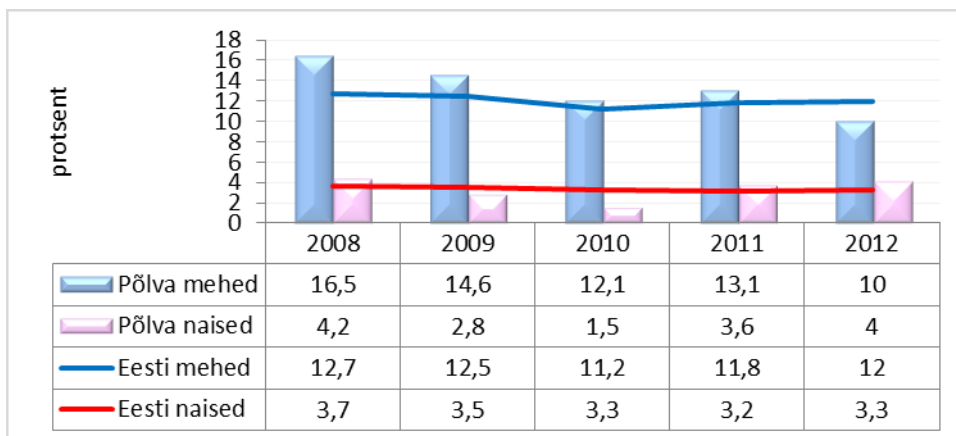
Joonis 31. Surmad surmapõhjuse järgi Põlvamaal ja Eestis aastatel 2000-2012. Allikas: ESA; TAI

⁵ Surm loetakse enneaegseks, kui see saabub enne vanuserühma eeldatava eluea lõppu. Seega, mida nooremas eas surrakse, seda suurem on eluaastate kaotus.

Aastatel 2000-2012 suri Põlva maakonnas keskmiselt 61% inimestest südame-veresoonkonna haiguste tagajärjel. Suremus vereringeelundite haigustesse (SVH) on Põlva maakonnas tunduvalt kõrgem Eesti keskmisest. Naiste suremus SVH-sse on kõrgem kui meestel.

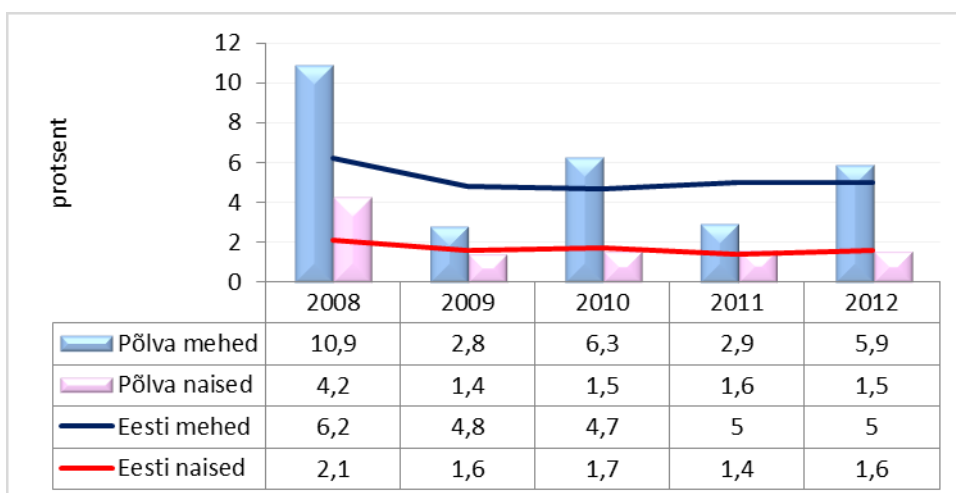
Maakonnas on pahaloomuliste kasvajate osakaal surma põhjustena kasvanud – kui aastatel 2000-2006 oli vähk surma põhjuseks 16% juhtudest, siis aastatel 2008-2012 oli see näitaja 19%. Meeste suremus vähki on kõrgem kui naistel.

Välispõhjuste (õnnetusjuhtumid, mürgitused, traumad) osatähtsus maakonna suremuses kõigub 11,5%-st (2000. aastal) 6,9%-ni 2010. aastal. Meeste suremus välispõhjustesse on kordades suurem kui naistel ning kõrgem (va 2012. a) vabariigi keskmisest näitajast (joon. 32).

Joonis 32. Välispõhjuste osakaal kõigist surmadest. Allikas: TAI

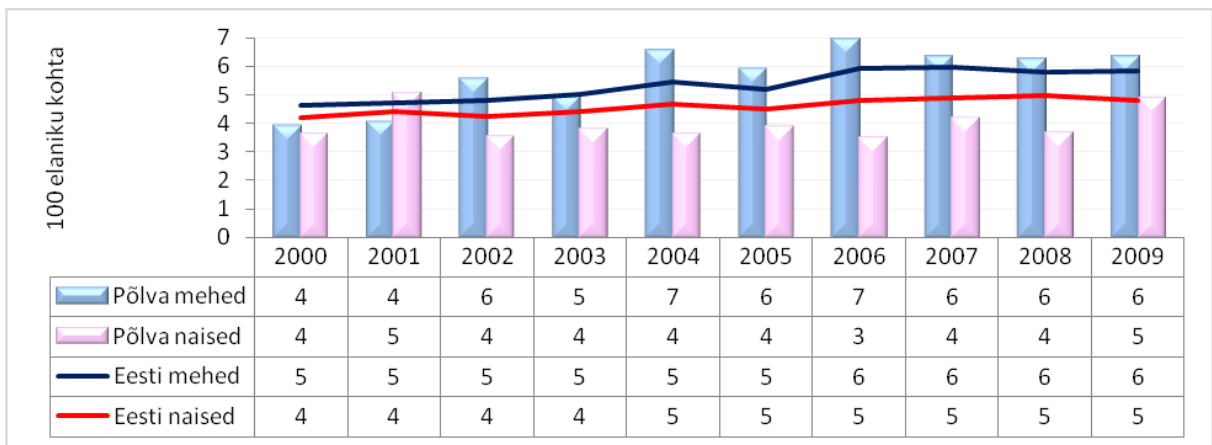
Välispõhjustest on üheks oluliseks surma põhjuseks alkohol. Põlva maakonnas on meeste alkoholismurmade osa 2008., 2010. ja 2012. aastal vabariigi keskmisest kõrgem (joon. 33).

Joonis 33. Alkoholismurmade osakaal kõigist surmadest. Allikas: TAI

1.3.2 Esmashaigestumine

(Esmas)haigestumus on protsess, mis näitab haiguse tekkimise kiirust rahvastikus. Põlva maakonnas kasvab haigestumine pahaloomulistesse kasvajatesse. Haigestumine on kõrgem meeste seas. Esmashaigestumus pahaloomulistesse kasvajatesse on Põlvamaa naiste hulgas Eesti keskmisest madalam, meeste hulgas aga alates 2004. aastast kõrgem (joon. 34).

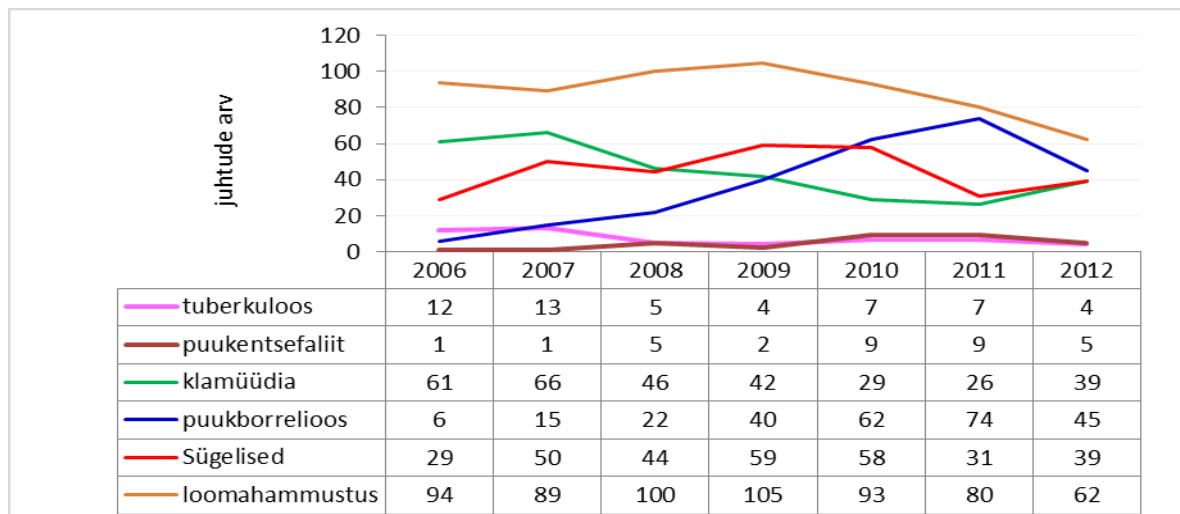

Joonis 34. Esmahaigestumus pahaloomulistes kasvajatesse. Allikas: TAI

Nakkushaiguste levimus peegeldab elanike terviseteadlikkust ja käitumist nakkushaigustesse nakatumise vältimisel.

Nakkushaigustesse haigestumisel käsitletakse järgmisi haigusi: HIV, sugulisel teel levivad haigused (klamüüdia, süüfilis, gonorröa), tuberkuloos, puukborrelioos ja –entsefaliit, sügelised ning loomade hammustused.

Maakonnas on registreeritud aastatel 2006-2012 üksik HIV-sse haigestumise juht. Sugulisel teel levivate haiguste uutest juhtudest on maakonnas enam diagnoositud klamüüdiat.

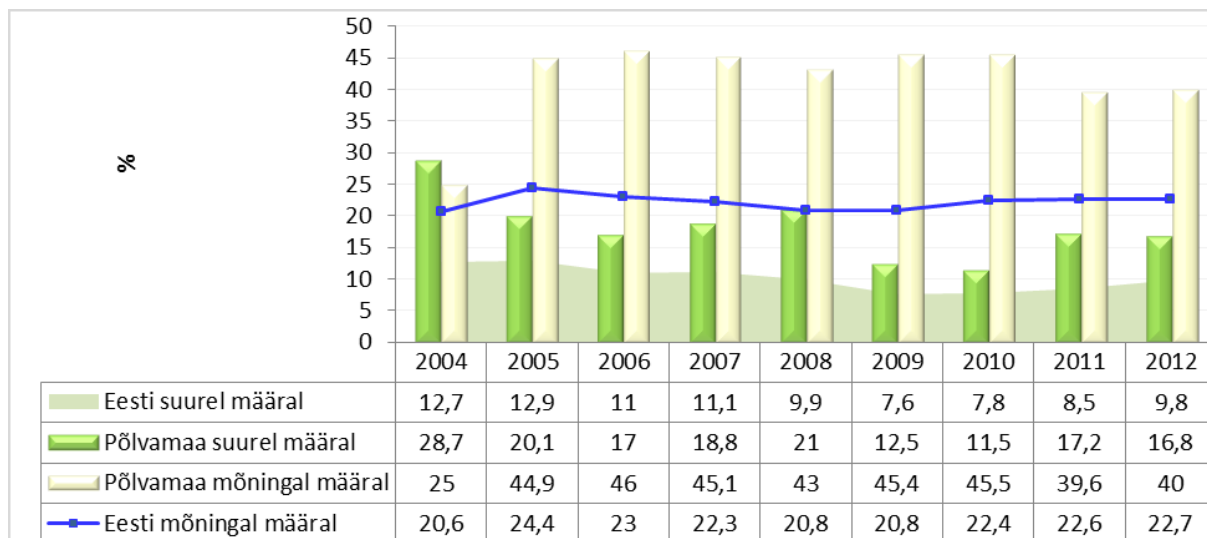

Joonis 35. Esmahaigestumine nakkushaigustesse Põlvamaal. Allikas: TAI.

Süüfilisse haigestumisi ei ole registreeritud. Gonorröa on diagnoositud üksikjuhtudel. Puukborrelioosi haigestumine on olnud kõrgeim 2011. aastal. Alates 2008. aastast on maakonna elanike haigestumine tuberkuloosi vähenenud (joon. 35).

Kokkuvõte

Põlvamaa rahva tervis on Eesti keskmisest tunduvalt halvem – 56,8% elanikel on suurel või mõningal määral tervisest tingitud igapäevategevuste piiratus (joon. 36).

Joonis 36. Tervisest tingitud igapäevategevuste piiratud inimeste osakaal. Allikas: ESA

Peamised rahva tervisekaotuse põhjustajad on südame-veresoonkonna haigused, vigastused ja kasvaja. Suremus vereringeelundite haigustesse Põlva maakonnas on kõrgem Eesti keskmisest. Naiste suremus SVH-sse on suurem kui meestel. Meeste haigestumus pahaloomulistesse kasvajatesse on suurem kui naiste seas ja ning ka meeste suremus vähki on tunduvalt kõrgem kui naistel. Suremus välispõhjustesse (õnnetusjuhtumid, mürgitused, traumad) on Põlva maakonnas Eesti keskmisest kõrgem. Meeste suremus välispõhjustesse on ca kolm korda suurem.

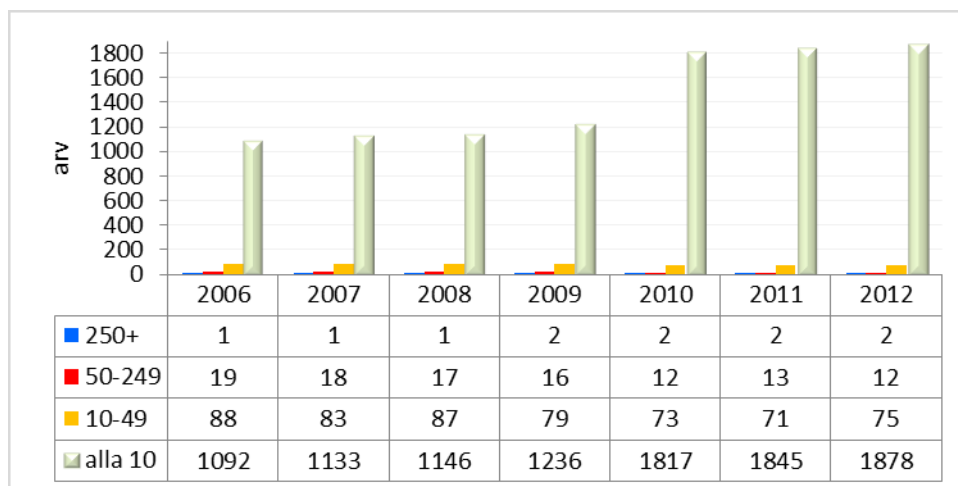
Väga oluliselt mõjutab inimeste tervist haridus, eriti suur on pikaajaliste haiguste risk nendel, kelle haridus piirdub põhiharidusega või jääb sellest madalamaks. Haridus mõjutab inimeste tervisekäitumist maal rohkem kui linnas. Linnades on põhiharidusega inimeste haigestumus kõrgharidusega inimeste haigestumusest 24% ja maal 44% suurem.

2 SOTSIAALNE SIDUSUS

2.1 Tööturg

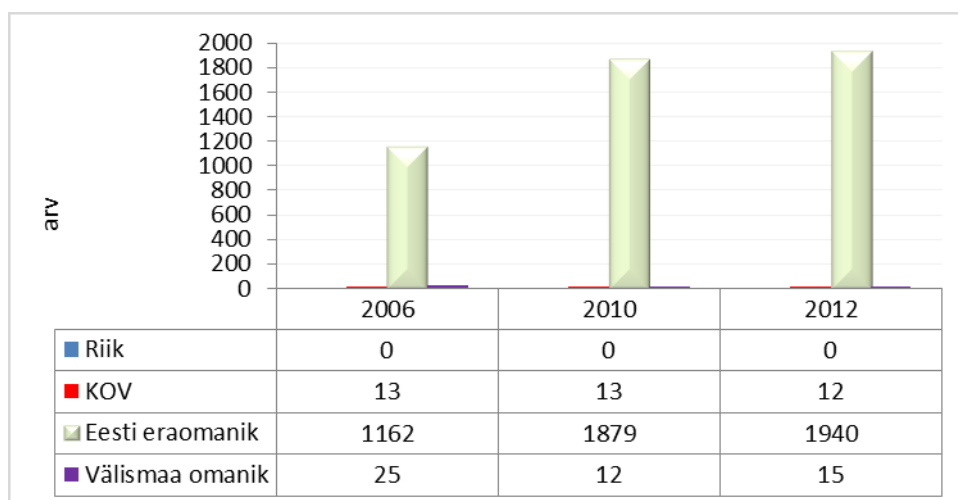
2.1.1 Ettevõtlus

Kohaliku majanduse seisundit mõõdetakse majandusüksusi ja loodud töökohti iseloomustavate näitajate kaudu. Järgnevalt vaatleme maakonna aktiivsete majandusüksuste⁶ profiili.

Joonis 37. Põlva maakonna majanduslikult aktiivsed üksused töötajate arvu järgi. Allikas: ESA

Maakonnas oli 2012. aastal 1967 majanduslikult aktiivset üksust. Põlvamaal tegutsevatest ettevõtetest on 95% mikroettevõtted (kuni 9 töötajat) (joon. 37). Mikroettevõtete arvu suurenemine 2010. aastal tuleneb seaduse muudatusest - alates 01.01.2010 on kõik FIE-d kohustatud end registreerima Äriregistris.

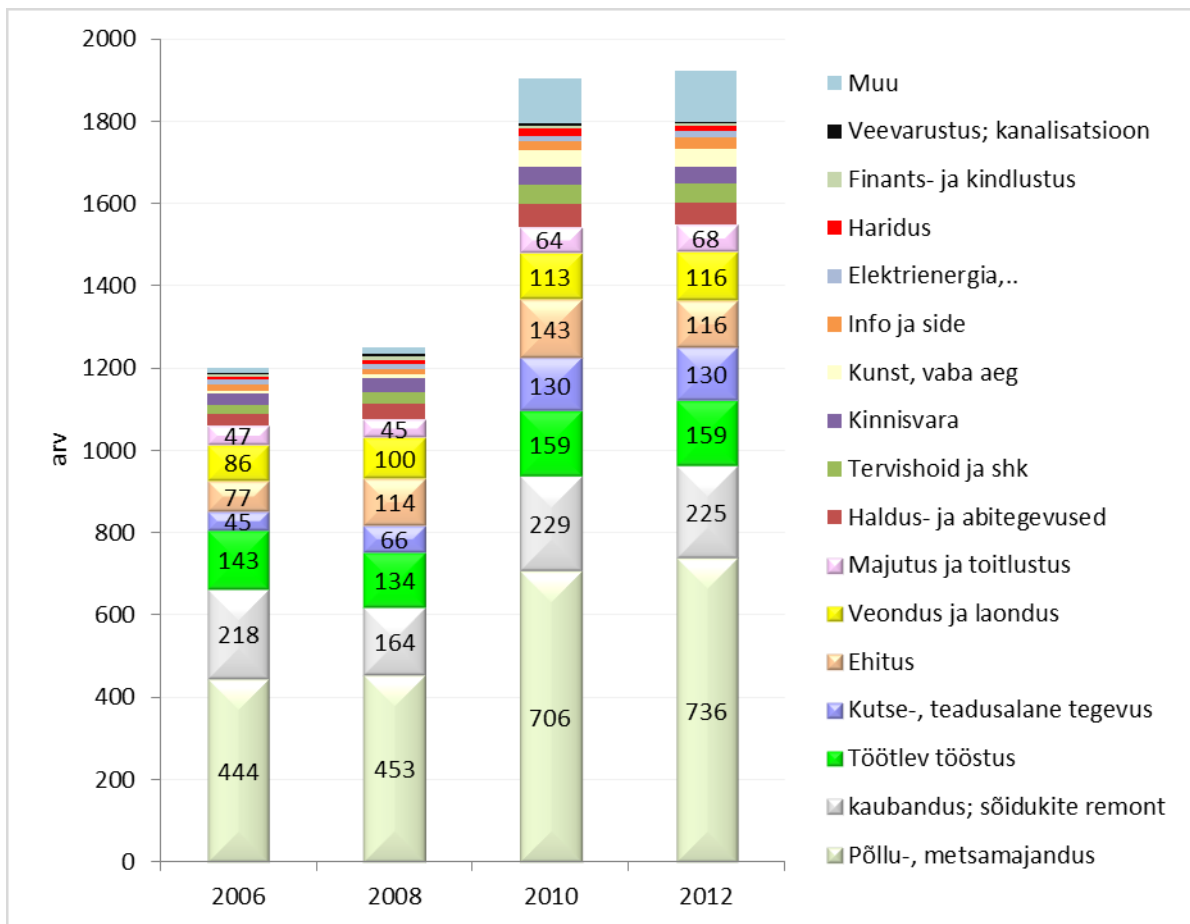

Joonis 38. Põlva maakonna majanduslikult aktiivsete üksuste omanikud. Allikas: ESA

98,6% (1840 üksust) maakonnas registreeritud majanduslikult aktiivsetest üksustest kuuluvad Eesti eraomanikele, nendest 1008 (51%) on õiguslikult vormilt FIE-d. Põlva maakonnas puuduvad riigile kuuluvad ettevõtted. Välismaalastele kuuluvate ettevõtete osakaal on väike (0,8%) (joon. 38).

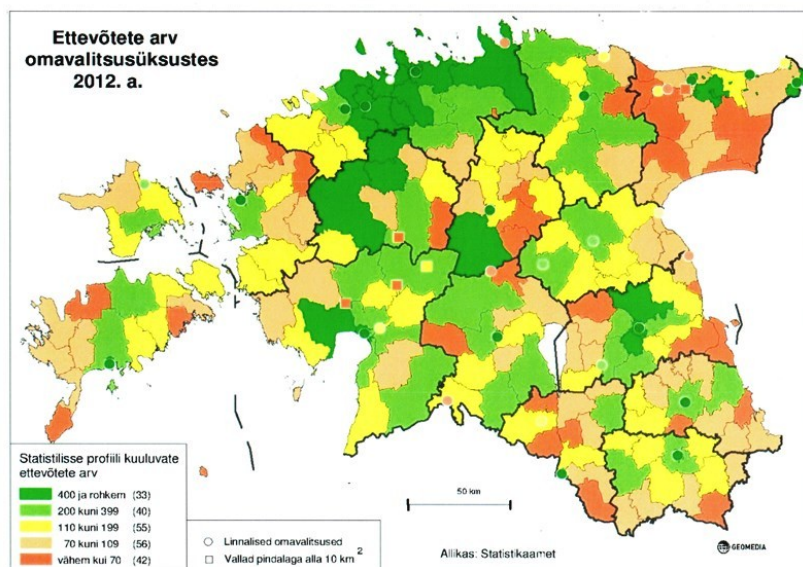
⁶ Majanduslikult aktiivsete üksuste all peetakse silmas äriühingute, füüsilisest isikust ettevõtjate, asutuste ja mittetulundusühingute kogumit.

Joonis 39. Statistilise profiili kuuluvad ettevõtted tegevusala järgi Põlva maakonnas. Allikas: ESA

Tulenevalt maakonna põllumajandustootmise tugevast traditsioonist ja ressursidest tegutseb registreeritud ettevõtetest suur osa primaarsektoris. Üksuste hulgas on enam tegutsejaid põllu- ja metsamajanduse valdkonnas (joon. 39).

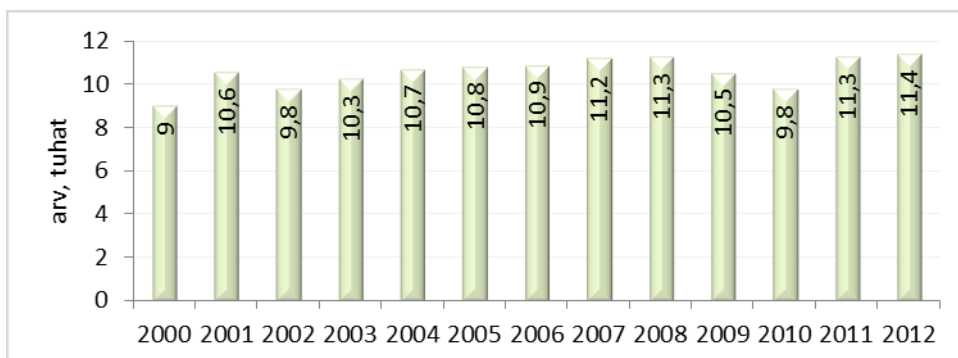

Joonis 40. Ettevõtete arv omavalitsusüksustes 2012. aastal. Allikas: Geomedia

Tööstuses on ülekaalus traditsioonilised tootmisharud (puidu- ja toidutööstus). Eksportivate ettevõtete seas paistab enam silma puidutööstus, kuid ekspordi kasvu pidurdab suur madaltehnoloogiliste ettevõtete osakaal ning uute innovaatiliste majandusharude vähesus. Tootmisettevõtteid iseloomustab suur ressursipõhisus, tagasihoidlik panus lisandväärtuse loomisel, tootmismastaapide piiratus ja investeringuteks vajaliku kapitali nappus. Ettevõtete arvu omavalitsusüksustes 2012. aastal kirjeldab joonis 40.

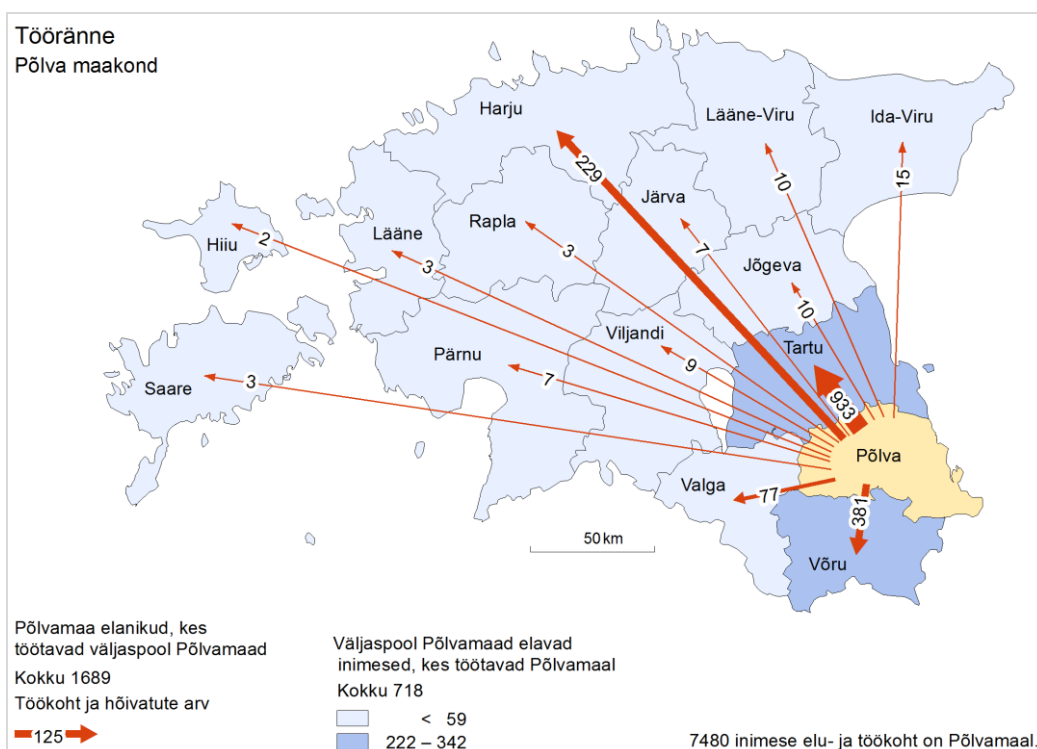
2.1.2 Tööhõive

Põlva maakonna 15–64-aastase elanikkonna hõivatus⁷ oli 2012. aastal vaadeldava perioodi kõrgeim (11,4 tuhat) (joon. 41).

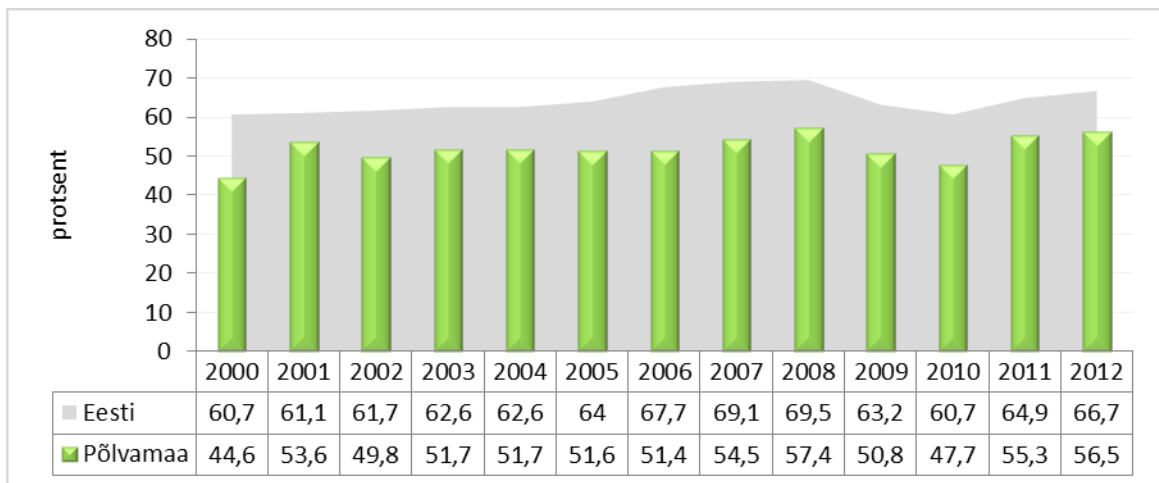
Joonis 41. Tööga hõivatud isikute arv tuhandetes Põlvamaal aastatel 2000-2012. Allikas: ESA

REL 2011 andmetel töötas väljaspool Põlvamaad 15% (1689 inimest) hõivatutes (joon. 42).

Joonis 42. Tööränne Põlvamaal aastal 2011. Allikas: ESA

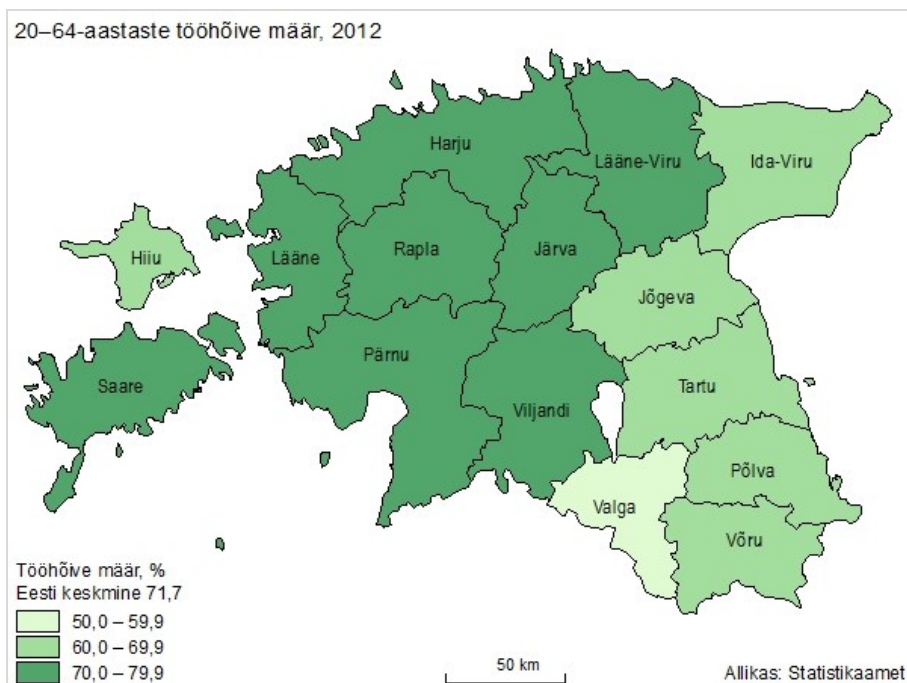
⁷ Tööga hõivatut on 15–64-aastane isik, kes uuritava perioodil: töötas ja sai selle eest tasu kas palgatöötajana, ettevõtjana või vabakutselisena; töötas otsese tasuta pereettevõttes või oma talus; ajutiselt ei töötanud.

Joonis 43. Tööhõive määr Eestis ja Põlvamaal aastatel 2000–2012. Allikas: ESA

Põlvamaa tööealise rahvastiku hõivatus (tööhõive määr⁸) on läbi aegade madalam Eesti keskmisest. 2012. aastal oli Põlvamaal 56,5 hõivatut 100 tööealise (15–64-a) elaniku kohta. Majanduslikult aktiivsemal aastal (2008) oli hõivatus 57,4%. 2009. aastal hakkas tööhõive seoses majanduskriisiga kaasnenud koondamiste ja pankrottide tõttu vähenema ning langes 2010. aastal kümne aasta madalaimale tasemele (joon. 43).

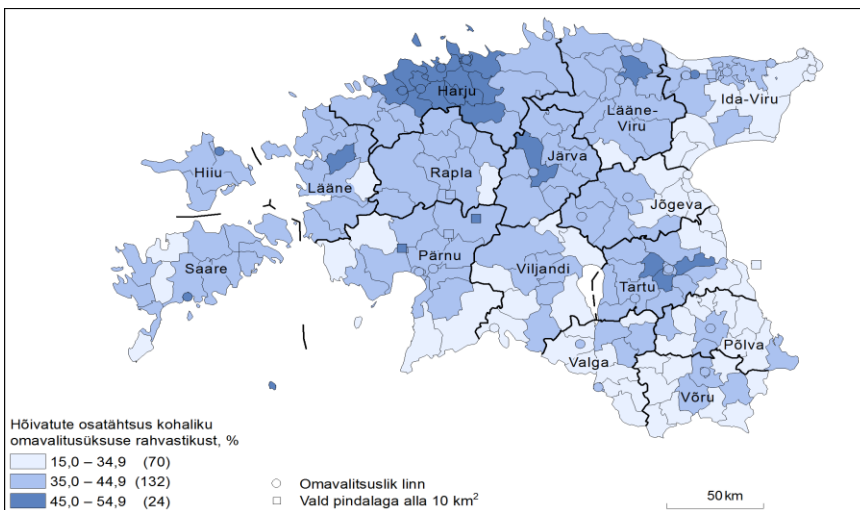
Eesti maakondadest on 20-64-aastaste inimeste tööga hõivatus madalaim Valgemaal. Eesti keskmisest madalam on hõivatus ka kõigis Peipsi äärsetest maakondades (joon. 44).

Joonis 44. 20-64-aastaste hõivatute osakaal maakondades 2012. aastal. Allikas: ESA

Põlvamaa kohalike omavalitsuste seas oli 2011. aasta andmetel hõivatus kõrgem Põlva linnas ja Põlva, Laheda, Kõllestes ning Värskas vallas (joon. 45).

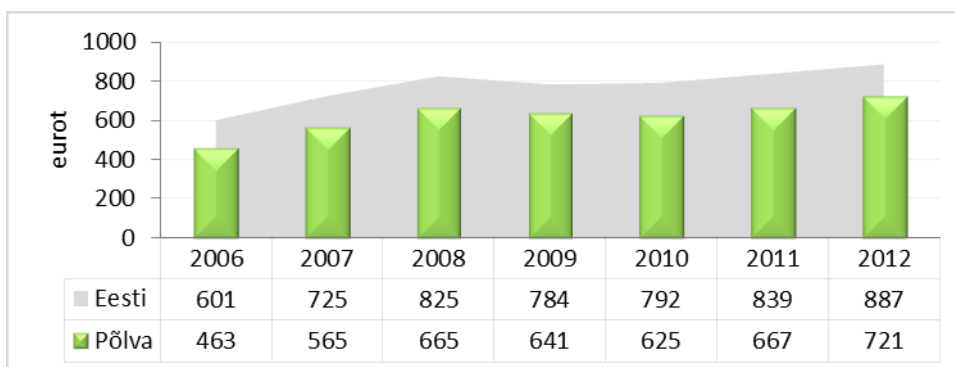
⁸ Tööhõive määr näitab hõivatute osatähtsust tööealises rahvastikus.

Joonis 45. Hõivatus kohalikes omavalitsustes 2011. aastal. Allikas: ESA

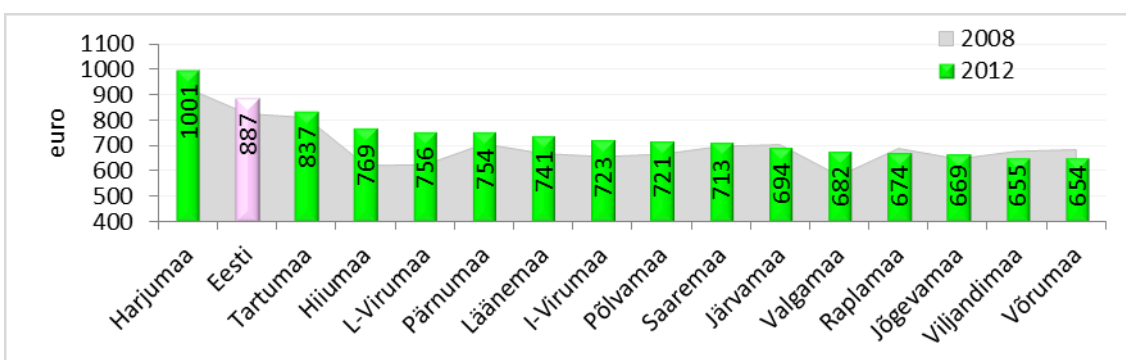
2.1.3 Keskmise brutopalk

Keskmine brutotulu kuus inimese kohta kirjeldab piirkonna suhtelist jõukust. Põlvamaa palgatöötaja keskmine brutotulu oli 2012. aastal 721 eurot, mis on 166 euro võrra madalam Eesti keskmisest palgast (joon. 46).

Joonis 46. Keskmine brutopalk eurodes aastatel 2006-2012. Allikas: ESA

Nii Eestis kui Põlvamaa maakonnas ületas 2012. aasta keskmine kuubrutopalk 2008. aasta taseme (joon. 47).

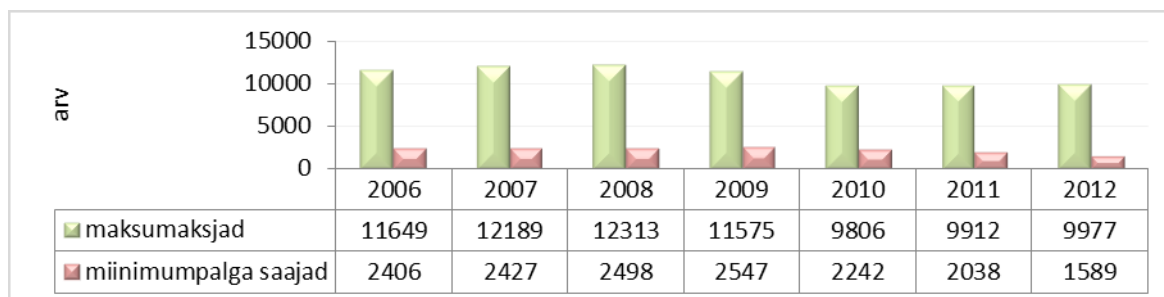

Joonis 47. Palgatöötaja kuukeskmine brutotulu eurodes Eestis aastatel 2008 ja 2012. Allikas: ESA

2006. aastal oli Põlvamaa keskmine kuubrutopalk vabariigis maakondade seas 10. kohal, 2012. aastal aga kaheksandal kohal. Eestis on endiselt brutopalkades suured piirkondlikud erinevused - kõige kõrgemad palgad on Harjumaa (brutotulu 1001 eurot) ja kõige madalamad Võrumaa (654 eurot). Harjumaa töötajate kuukeskmine brutopalk on ca 39% kõrgem Põlvamaal töötavate inimeste kuubrutopalgast (joon. 47).

2.1.4 Maksumaksjad ja miinimumpalga saajad

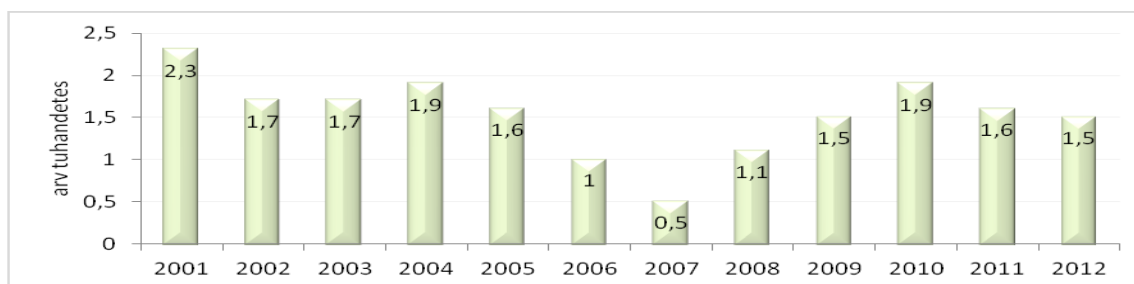
Üksikisiku tulumaks on rikkus, mida osaliselt on võimalik ümber jaotada kohaliku elukvaliteedi edendamiseks ja avalike teenuste osutamiseks. Miinimumpalga saaja on potentsiaalses vaesusriskis elavate inimeste grupp. Maksumaksjate arv oli suurim 2008. aastal, kuid vähenes 2012. aastaks 2336 võrra. Rahvastiku väljaränne maakonnast toob kaasa maksulaekumise olulise vähenemise Põlva maakonnas. Aastatel 2006-2011 sai keskmiselt 20-22% Põlva maakonna maksumaksjatest miinimumpalka. Miinimumpalga saajate osakaal oli madalam 2012. aastal (16%) (joon. 48).

Joonis 48. Üksikisikutulumaksu maksjad ja miinimumpalga saajad Põlvamaal aastatel 2006-2012. Allikas: MTA

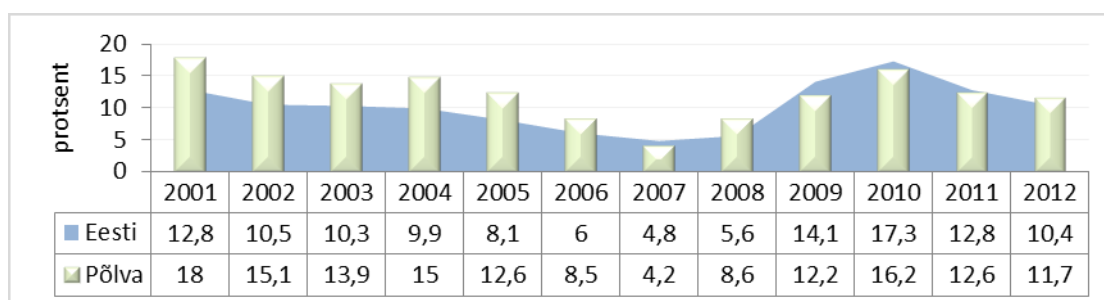
2.1.5 Töötus

Töötus⁹ on üks olulisematest terviseriskidest. Sellest lähtuvalt on omavalitsusel võimalus planeerida ja käivitada programme töötusega kaasnevate sotsiaalsete ja terviseriskide maandamiseks. Põlva maakonnas oli enim töötuid 2001. aastal ja vähem töötuid 2007. aastal. 2010. aasta registreeritud töötute arv (1,9 tuhat) tõusis 2004. aasta tasemele, 2011-2012. aastatel töötus langes taas (joon. 49).

Joonis 49. Töötute arv tuhandetes Põlvamaal aastatel 2001-2012. Allika: ESA

Töötute osakaal tööjõus (töötuse määr) nii Eestis kui ka Põlva maakonnas oli madalaim 2007. aastal (Eestis 4,8%, Põlvamaal 4,2%) (joon. 50).

Joonis 50. Töötuse määr Põlvamaal ja Eestis aastatel 2001-2012. Allikas: ESA

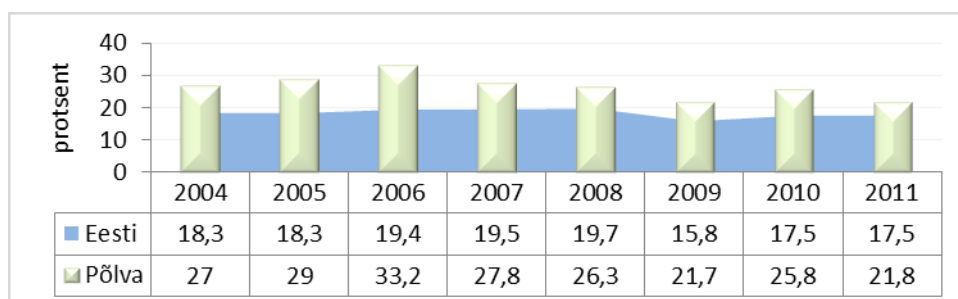
2008. aasta ülemaailmne finants- ja majanduskriis tõi Eesti tööturule negatiivse muutuse – töötus kasvas ja saavutas 2010. aastaks perioodi kõrgeima taseme (17,3%).

⁹ Töötu on isik, kes ei tööta mitte kusagil, on töö leidmisel valmis kohe tööd alustama; otsib aktiivselt tööd.

Kuni 2007. aastani oli töötuse määr Põlvamaal kõrgem Eesti keskmisest. Maakonna 2009-2011 aasta madalam töötuse määr (võrreldes Eesti keskmisega) põhjuseks võib olla pikaajaline vabariigi madalaim tööhõive määr. Sellises olukorras saabki töötuid ka vähemal määral juurde tekkida (joon. 50).

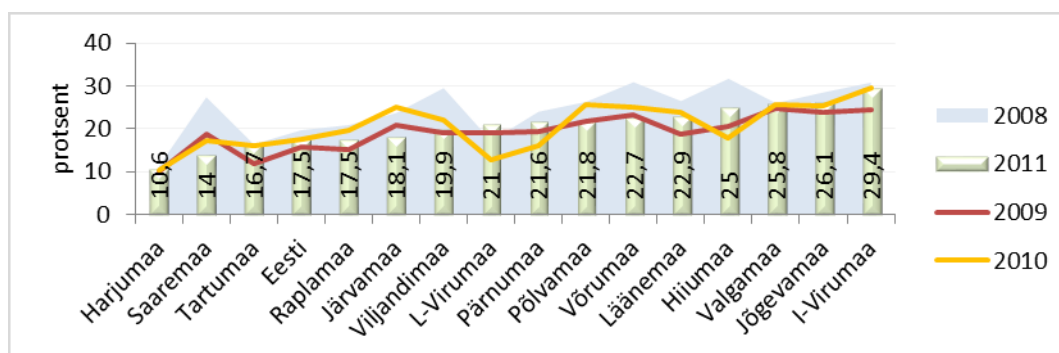
2.1.6 Suhteline vaesus

Suhtelise vaesuse määr toob välja piirkondlikud erinevused sissetulekutes ning näitab isikute osakaalu, kelle leibkonna sissetulek jagatuna leibkonnaliikme tarbimiskaalude summaga on suhtelise vaesuse piirist madalam.

Joonis 51. Suhteline vaesus Põlvamaal võrreldes Eesti keskmisega. Allikas: ESA

Põlva maakonna elanike suhteline vaesus¹⁰ on suurem Eesti keskmisest. Maakonnas oli kõige rohkem suhteliselt vaeseid inimesi (33,2%) 2006. aastal (joon. 51). Vaeste inimeste osakaal Põlvamaal oli väiksem 2009. aastal (joon. 52).

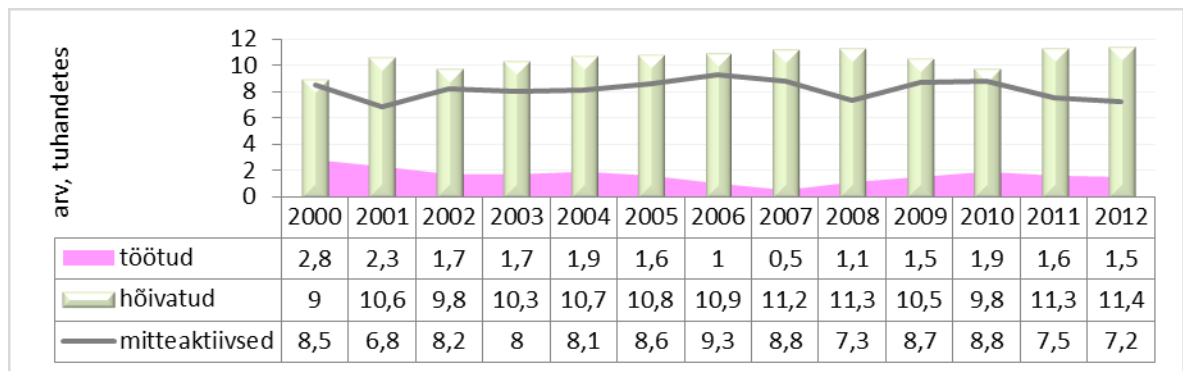
Joonis 52. Suhteline vaesus Eesti maakondades aastatel 2008-2011. Allikas: ESA

Kokkuvõte

Põlva maakonna 1967 majanduslikult aktiivsest üksusest on 95% (1878) mikroettevõtted, millest 1878 (98,6%) kuulub Eesti eraomanikele. 1008 üksuse (51%) õiguslik vorm on FIE. Põlvamaa majandusstruktuur on ühekülgne (enam tegutsejaid põllu- ja metsamajanduse valdkonnas) ja elanike ettevõtlikkus madal. Enam ettevõtteid paikneb Põlva linnas ja Põlva ning Räpina vallas (joon. 40).

Põlvamaa tööealiste elanike tööhõive on Eesti keskmisest madalaim. 2012. aastal oli tõise tegevusega hõivatud 11,4 tuhat maakonna tööelist inimest. Rahvastiku rakendus oli kõrgeim 2008. aastal (joon. 53).

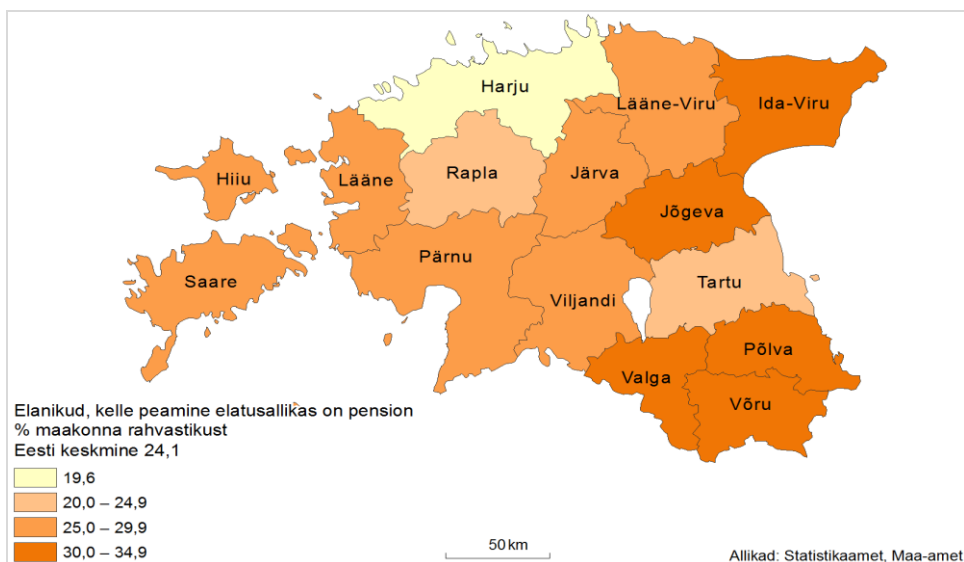
¹⁰ Suhteline vaesus on olukord, kus elamistingimused on alla ühiskonna keskmist elatustaset või üldiselt aktsepteeritud ja soovitud taset

Joonis 53. Tööealise (15-64) rahvastiku rakendus Põlvamaal aastatel 2000-2012. Allikas: ESA

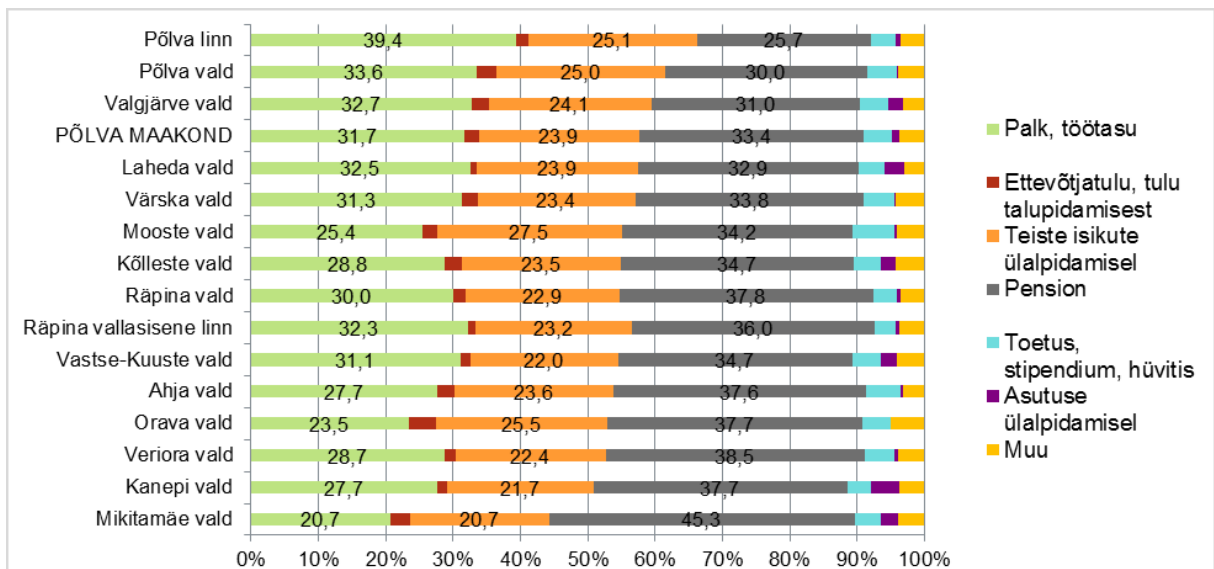
Maakonna üksikisiku tulumaksu maksjate arv oli samuti suurim 2008. aastal (12313). 2012. aastaks vähenes maksumaksjate arv 2336 võrra. Aastatel 2006-2011 sai keskmiselt 20-22% Põlva maakonna maksumaksjatest miinimumpalka. Miinimumpalga saajate osakaal oli 2012. aastaks langenud 16%-le. Põlvamaa palgatöötaja keskmine brutotulu 2012. aastal oli 721 eurot, mis oli 168 euro võrra madalam Eesti keskmisest (kaheksandal kohal Eestis). 2011. aasta rahva ja eluruumide loenduse andmetel töötas väljaspool Põlvamaad 15% (1689 inimest) hõivatutest.

Suhteline vaesus on maakonnas suur (21,8%). Kõige rohkem oli suhteliselt vaeseid inimesi (33,2%) 2006. aastal. Kõige rohkem elanikke, kes elavad pensionist ongi Ida- ja Kagu-Eestis (joon. 54). Samas võivad inimesed kogeda end suhteliselt vaestena ka siis, kui nad ei kannata puuduse all, kuid samas elavad teised inimesed märkimisväärselt jõukamalt. See määratlus ei seosta vaesust ainult füüsiliste vajadustega, vaid ka ühiskonna normide ja ootustega. Just sotsiaal-majanduslik ebavõrdsus on see, mis rahvastiku tervist enim hävitab.

Joonis 54. Elanikud, kelle peamiseks elatusallikaks oli pension 2011. aastal. Allikas: ESA

Omavalitsuste edu mootor hõlmab kolme komponenti: esimese tõe annab kõrgharidusega inimeste suurem osatähtsus, see mõjutab palku, viimane omakorda töökohtade arvu. Töökohad ei teki aga igale poole vaid sinna, kus on piisavalt lai turg ja korralik infrastruktuur. Põlvamaa kohalike omavalitsuste elanike alatusallikaid kirjeldab joonis 55.

Joonis 55. Põlvamaa elanike peamised elatusallikad valdade lõikes. Allikas: ESA

Riigisisene töötajate pendelränne polegi Eesti jaoks nii suur probleem kui asjaolu, et kohti, kuhu rikkuse järele minna, on paljude jaoks ainult üks – Tallinn. Tallinnas on töökohtade arv niivõrd palju suurem, et ta suudab palju omavalitsusi ära toita. Tartus aga seda ei ole. Tallinn on peamine pendelränne sihtkoht 43, Tartu aga vaid 27 omavalitsuse elanikele. Tallinnas teenitud palkade mõju ulatub kaugemale väljapoole maakonda, Tartu aga ei suuda sama pakkuda. Tartus ei ole piisavalt töökohti - Tartumaal on noorte konkurents hõivatud töökohtadele Eesti kõrgeim ja töötute tippspetsialistide poolest Eestis teisel kohal. Seepärast lahkuvad paljud noored pärast õpinguid Lõuna-Eestist. Võru on aga madalalpalgaline tõmbekeskus.

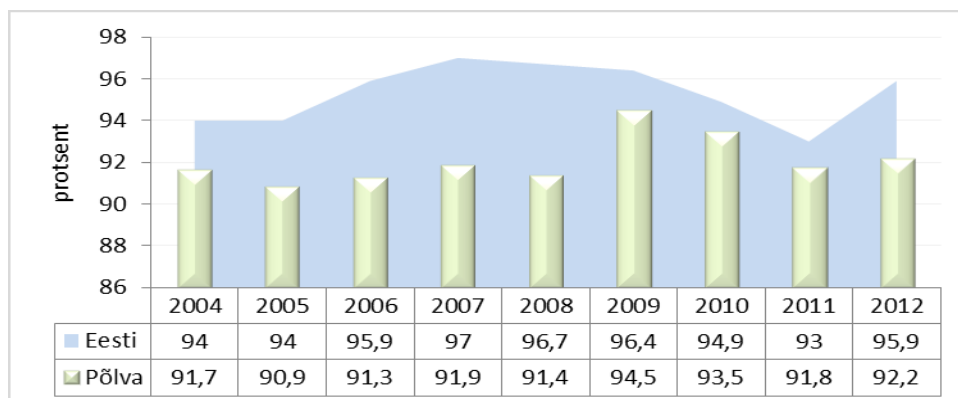

2.2 Sotsiaalne kaitse

2.2.1 Ravikindlustus

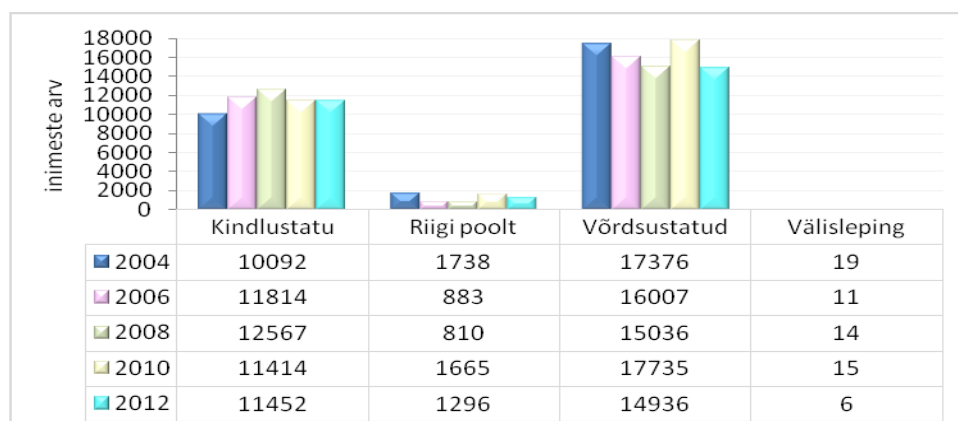
Õigus ravikindlustusele on Eesti alalisel elanikul, tähtajalise elamisloa või elamisõiguse alusel Eestis elavatel inimestel, kelle eest makstakse või kes maksavad iseenda eest sotsiaalmaksu, samuti nende inimestega võrdsustatud isikutel. Kõigile alla 19-aastastele on ravikindlustus garanteeritud sõltumata sellest, kas nende vanemad töötavad või mitte.

Eesti Haigekassa rahastab kindlustatud isikutele osutatavaid ambulatoorseid ja statsionaarseid tervishoiuteenuseid ning maksab teatud sihtgruppidele hüvitisi (nt ajutise töövõimetuse hüvitis, ravimikompensatsioon jne).

Joonis 56. Ravikindlustusega hõlmatud inimeste osakaal Põlvamaal aastatel 2004-2012. Allikas: EHK

Maakonnas oli kõige enam kindlustamata inimesi 2005. aastal (9,1% elanikest) ja kõige vähem 2009. aastal. 2012. aasta lõpu seisuga oli ravikindlustus 92,2%-l Põlvamaa elanikel. Põlva maakonna rahvastiku kindlustatus ravikindlustusega on Eesti keskmisest madalam (joon. 56).

Joonis 57. Kindlustatud kindlustusaluse järgi Põlvamaal. Allikas: EHK

Põlva maakonnas on kõige rohkem inimesi saanud ravikindlustuse võrdsustatud isiku¹¹ staatuse läbi - 2012. aastal 14936 inimest (53,9% kindlustatutest) (joon. 57). Võrdsustatud isikute sihtgrupi vähenemist mõjutab laste arvu vähenemine maakonnas. Sihtgrupi arvukust suurendab aga kasvav töövõimetuspensionäride arv.

11452 inimest (41,3%) on kindlustatud tööandja poolt või on füüsilisest isikust ettevõtjad, kes maksavad ise enda eest sotsiaalmaksu. 4,7% maakonna elanikest on 2012. aastal kindlustatud

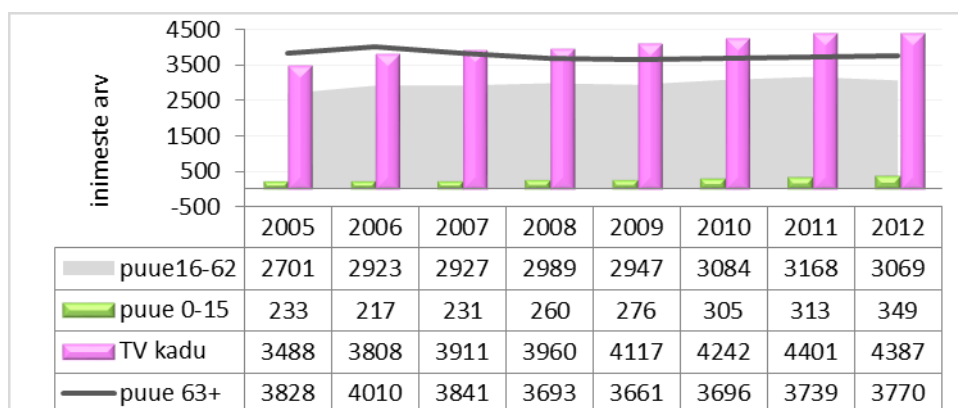
¹¹ Isik kuni 19-aastaseks saamiseni, õppurid teatud vanuseni, riikliku pensioni saajad, rasedad.

riigi poolt¹². Üksikud inimesed sõlmivad ise haigekassaga lepingu kindlustuskaitse tekkimiseks - 2012. aastal 6 inimest.

Riigieelarvest rahastatakse ravikindlustusega hõlmamata isikutele kiirabi ja vältimatut abi. Muude tervishoiuteenuste eest peavad ravikindlustuseta isikud tasuma ise või küsima abi kohalikest omavalitsustelt raviteenuste eest tasumisel.

2.2.2 Puudega ja töövõimekaotusega inimesed

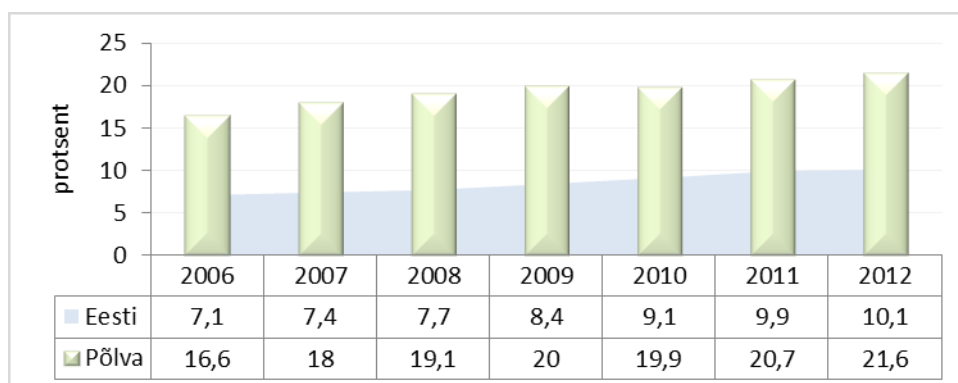
Maakonna tööealiste (16-64-aastaste) inimeste seas kasvab kas osaliselt või täielikult töövõime kaotanud inimeste arv. Aastatel 2000-2012 määrati esmane püsiv töövõimetus keskmiselt aastas 520-le inimesele (joon. 58).

Joonis 58. Puudega ja töövõimekaoga inimesed Põlva maakonnas aastatel 2005-2012. Allikas: ESA

Kõige enam on puue määratud 63-aastastele ja vanemate maakonna elanikele (keskmiselt 54% kogu puudega inimeste arvust) (joon. 58).

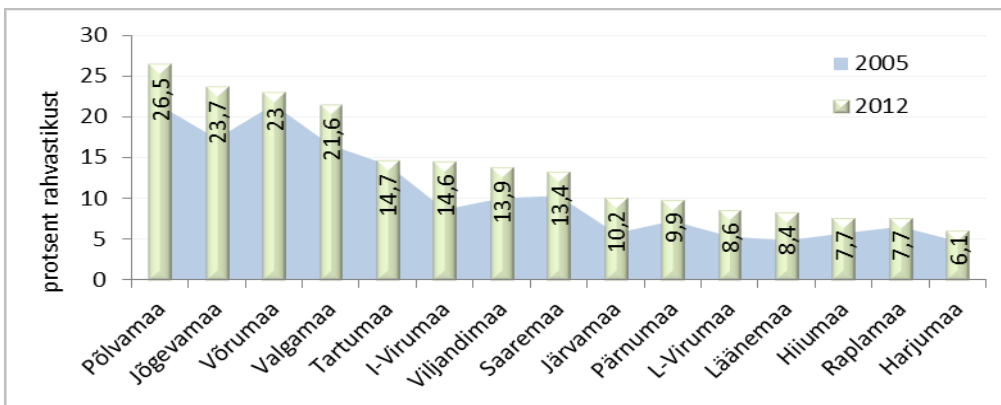
22%-l maakonna tööealistel (16-64-aastaste) inimestel on tuvastatud osaline või täielik töövõime kadu. See näitaja on üle kahe korra suurem vabariigi keskmisest (joon. 59).

Joonis 59. Töövõime kaotusega inimeste osakaal 16-64-aastaste seas. Allikas: ESA

Tulenevalt eelpool toodud andmetest on puuetega inimeste osakaal Põlvamaa rahvastikus kasvanud 26,5%, mis on üle kahe korra kõrgem Eesti keskmisest näitajast (joon. 60).

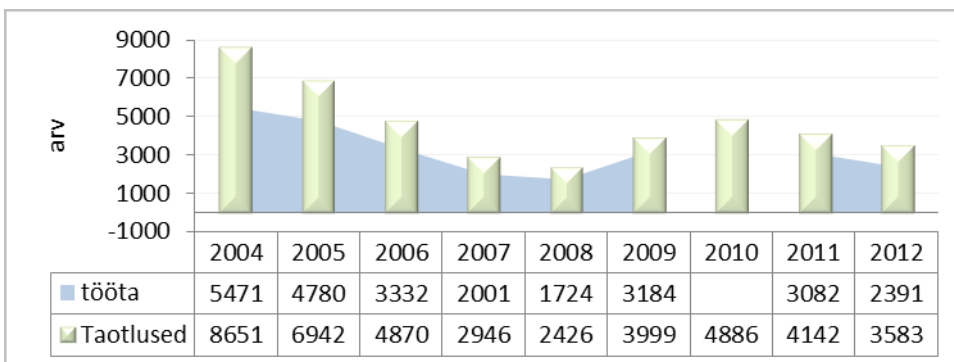
¹² Kaitsejõududes ajateenistuses olev ajateenija; tööturutoetuste saajad, töötukindlustushüvitise saaja; kindlustatud isiku ülalpeetav abikaasa, kes kasvatab lapsi (teatud vanuseni); isikud kelle eest kohalik omavalitsus maksab sotsiaalmaksu.

Joonis 60. Puuetega inimeste osakaal rahvastikus aastatel 2005-2012. Allikas: ESA

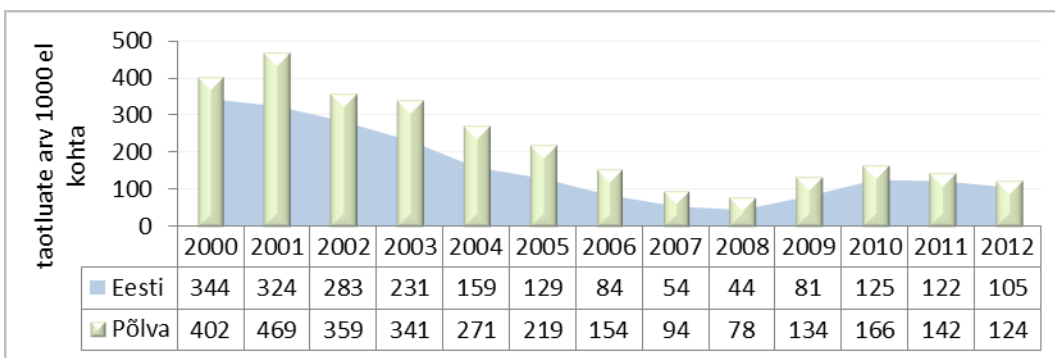
2.2.4 Sotsiaaltoetused ja teenused

Toimetulekutoetus on riiklik sotsiaaltoetus, mida on õigus saada puudust kannataval üksi elaval isikul või perekonnal. Toimetulekupiiri kehtestamisel lähtutakse minimaalsetest tarbimiskuludest toidule, riietusele ja jalanõudele ning muudele kaupadele ja teenustele esmavajaduste rahuldamiseks. Toimetulekupiiri suuruse kehtestab Riigikogu igaks eelarveaastaks. Toimetulekupiiri määr 2012. aastal on 76,70 eurot. Toetuse vahendid on sihtotstarbelised ja eraldatakse kohalikele omavalitsustele Vabariigi Valitsuse poolt.

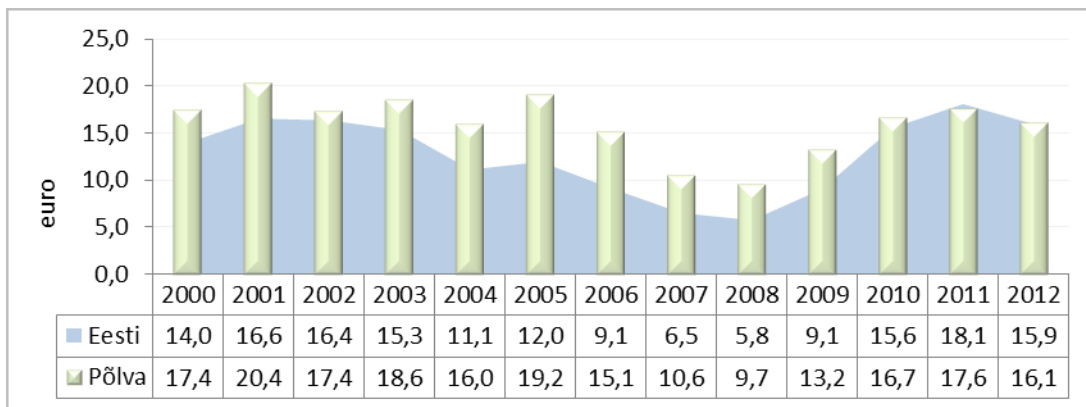
Joonis 61. Rahuldatud toimetulekutoetuste taotluste arv Põlvamaal aastatel 2004-2012. Allikas: ESA

Kõige enam maksti Põlva maakonnas toimetulekutoetust 2004. aastal (8651 toetust), väikseim toetuste arv oli 2008. aastal (joon. 61).

Joonis 62. Rahuldatud toimetulekutoetuste taotluste arv aastatel 2004-2012. Allikas: ESA

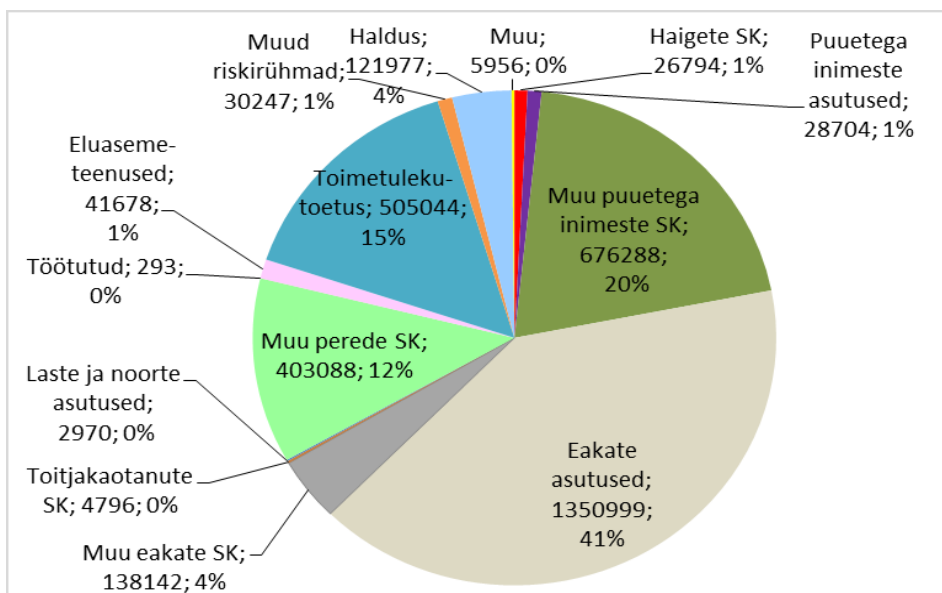
Toimetulekutoetuse saajaid (1000 elaniku kohta) on Põlva maakonnas Eestis keskmisest rohkem (joon. 62).

Joonis 63. Väljamakstud toimetulekutoetus elaniku kohta aastatel 2000-2012. Allikas: ESA

Ühe elaniku kohta väljamakstud toimetulekutoetuse summa Põlva maakonnas on enamikel aastatel kõrgem Eesti keskmisest (v.a. 2011. aasta). Ühe elaniku kohta maksti enam toetust 2001. aastal (joon. 63).

Põlvamaa kohalike omavalitsuste sotsiaalse kaitse (edaspidi SK) 2012. aasta kulud olid 3336976 eurot (13,8% kogukuludest). Kõige suurem osa kuludest (45%) kasutatakse eakate inimeste tarbeks - 41% eakate hooldamiseks hooldekodudes ja päevakeskuste kulude katteks ning 4% erinevateks toetusteks, teenusteks ning eakate tegevuse toetamiseks (joon. 64). Maakonnas on eakatele 12 hooldekodu (398 kohta). Koduteenuseid osutati 2012. aastal kahesteistkümmes omavalitsuses 224-le inimesele.

Joonis 64. Põlvamaa kohalike omavalitsuste SK kulud 2012. aastal. Allikas: Rahandusministeerium

20% kuludest kasutatakse hooldaja- ja muude toetuste maksmiseks ning teenuste osutamiseks puuetega inimestele. Perekondade ja laste sotsiaalse kaitse kulud moodustavad 12%. Lastega peredele makstakse erinevaid toimetulekut soodustavaid toetusi (toetused prillide ostmisel, jõulupakid, erinevad koolitoetused, toetused vabaaja tegevustele jne).

Veel on eelarves eluasemeteenused sotsiaalsetele riskirühmadele. Maakonnas on 61 munitsipaalaluruumi ja 90 sotsiaaleluruumi, mida kasutas 2012. aastal 202 inimest. Abivajajatele osutatakse veel sotsiaalnoustamist, isikliku abistaja, tugiisiku, transpordi-, sotsiaaleluruumide, päevakeskuse teenuseid. Muid nõustamisteenuseid ostavad omavalitsused teistelt asutustelt.

Kokkuvõte

Eesti sotsiaalse kaitse korraldamine on jagatud kolme taseme - riik, kohalik omavalitsus ja perekond - vahel. Riik läbi Eesti Haigekassa rahastab kindlustatud isikutele osutatavaid teenuseid. Põlva maakonna rahvastiku kindlustatus ravikindlustusega on madalam Eesti keskmisest. 53,9% Põlva maakonna ravikindlustusega hõlmatutest on saanud ravikindlustuse võrdsustatud isiku staatuse läbi.

Maakonnas on ca 4400 16-64-aastast tööealist inimest, kellel on tuvastatud kas osaline või täielik töövõime kadu, s.o. 22% sihtgrupist. Aastatel 2000-2012 määrati esmane püsiv töövõimetus keskmiselt aastas 520-le inimesele. Puue on määratud 26,5%-le Põlvamaa elanikule. Kõige enam on puue määratud 63-aastastele ja vanemate maakonna elanikele (keskmiselt 54% kogu puudega inimeste arvust). Põlvamaal suure puuetega inimeste arvu põhjuseks on ilmselt nii hea tervisega konkurentsivõimeliste 25-34-aastaste inimeste väljaränne kui siia jäänud elanike tervise kaotus seoses töökoha kaotamisega. Tööpuuduse ja tervise näitajate halvenemise vahel on kindel seos. Tööpuudus räsib mehi enam kui naisi ning seda mitte ainult majanduslikult, vaid veelgi enam psühholoogiliselt – see toob kaasa turvatunde vähenemise, kõrgema stressimäära, kindlusetuse.

Põlvamaa elanike seas on toimetulekutoetuse saajaid vabariigi keskmisest rohkem. Samuti on ühe elaniku kohta toetuseks väljamakstud summa kõrgem Eesti keskmisest. Toimetulekutoetuse saajad on potentsiaalses vaesusriskis elavad inimesed ja vaesus on oluline terviserisk. Toetust saavate perede hulgas on kõige raskemas olukorras leibkonnad kus kasvavad lapsed ja üks või mõlemad vanemad ei tööta. Materiaalses kitsikuses pingestuvad peresuhted, inimeste enesehinnang langeb ja tulevik näib lootusetu.

Kohalikul omavalitsusel on oluline roll sotsiaalse kaitse korraldamisel. Teenuste ja toetuste osutamine toimub igas omavalitsuses volikogude poolt kehtestatud põhimõtete ja kordade alusel.

2.3 Kogukonna kaasatus

Kogukonnad moodustuvad peajasjalikult ühtse identiteedi ja ühise suurema tõmbekeskuse põhjal toimivad koostöö- ja ühissettevõtmised. Maakonna kogukonnana toimima hakkamist ja sotsiaalset aktiivsust on toetanud suhteliselt noorem rahvastik võrreldes naabermaakondadega – eelmise sajandi teises pooles tuli maakonda hulgaliselt noort aktiivset elanikkonda.

Omaette väiksema kogukonna moodustab Setumaa (Setomaa), mis moodustub peamiselt Võru- ja Põlvamaa idaosas asuvast 4 vallast (Mikitamäe, Värskä, Meremäe, Misso). Setumaa puhul on tegemist kultuuriliselt-religioosselt (valdavalt õigeusk) ja keelemurraku poolest erineva kogukonnaga.

2.3.1 Kogukonna motivaatorid

Kogukonna üheks motivaatoriks on oma inimeste ja nende tegemiste tunnustamine. Põlva maavanema poolt antakse maakonna elanikele nende teenete või saavutuste eest hulgaliselt autasusid /aunimetusid. Oma panuse tunnustamises annavad ka Eesti Kultuurkapitali nõukogu, Kultuurkapitali Põlvamaa ekspertgrupp, Põlva Maakonna Spordiliit ja Põlvamaa Omavalitsuste Liit.

Põlva maakonnas antakse järgmisi autasusid /aunimetusid:

Põlvamaa Vapimärk - kõrgeim maakondlik autasu inimestele, kes oma silmapaistva töö ja tegevusega on oluliselt kaasa aidanud Põlvamaa arengule.

Põlvamaa Teenetemärk antakse isikutele, kes oma töö ja tegevusega on kaasa aidanud Põlvamaa arengule või on silma paistnud maakonna jaoks olulise saavutusega.

Põlvamaa Elutöö Preemia. Autasu pikaajalise viljaka töö, märkimisväärse ja püsiva panuse eest Põlvamaa arengusse.

Põlvamaa Aasta Tegija – antakse isikule, kes on silma paistnud maakonna jaoks olulise saavutusega lühema perioodi jooksul.

Kaunis Kodu – kõige paremini heakorrastatud ja kaunimad kodud maakonnas.

Aasta Õpetaja – tunnustus õpetajale, kasvatajale, haridusasutuse juhile, kelle töö ja isiklik eeskuju on 3 viimasel aastal oluliselt kaasa aidanud noorte kujunemisele mitmekülgset arenenud õnnelikeks isiksusteks.

Maavanema aukiri ja tänukiri - antakse füüsilisele või juriidilisele isikule silmapaistvate teenete või saavutuste eest.

Maavanema vastuvõtud - erinevatele sihtgruppidele nende tegevuse tunnustamiseks.

Kultuuripärl - maakondlik kultuuripreemia maakonnas tegutsevale loomeinimesele, mittetulundusühingule, riigi- või kohaliku omavalitsuse asutusele, kellel on silmapaistvaid teeneid kultuurielu edendamisel või kes on loominguilise saavutusega rikastanud kultuurielu.

Kultuuri- ja spordi elutöö preemia - preemia valdkondades silma paistnute tunnustamiseks.

Põlvamaa aasta sportlased – autastatakse kõikide kategooriate parimaid ja tunnustatakse nende treenereid.

2.3.2 Kodanikeühendused

Omavalitsuste järgsete kogukondade aktiivsust saab mõnevõrra kirjeldada nende territooriumil registreeritud mittetulundusühingute ja sihtasutuste hulga järgi. Põlva maakonnas oli Mittetulundusühenduste ja Sihtasutuste registris 01.01.2013 seisuga 595 MTÜ-d ja 16 SA-d.

Põlva maakonna mittetulundusühenduste liikmeskond on üldjuhul väikesearvuline - asutamisel kaasatakse sageli ainult mõned mõttekaaslased. Suurema liikmeskonnaga on Põlvamaa Puuetega Inimeste Koda (katusorganisatsioon teistele puuetega inimestega tegelevatele ühingutele), Põlvamaa Spordiliit (katusorganisatsioon spordiühingutele), Jalgpalliklubi Lootos, Põlvamaa Lastekaitse Ühing, Põlvamaa Partnerluskoogu.

Enamikel MTÜ-del puudub kodulehekülg. MTÜ-de tegevus seisneb põhiliselt kohalikule arengule mitmekülgses kaasaitamises või liikmete huvide eest seismises (spordiseltsid, kogudused, korteri- ja garaažiühistud jt). Palgalisi töötajaid on üksikutes MTÜ-des (nt. Põlvamaa Puuetega Inimeste Koda, Põlvamaa Partnerluskogu, Piiriveere Liider), tegevus põhineb vabatahtlikul tööil. Büroopinda omavad samuti vähesed.

Projektide elluviimisega tulevad Põlvamaa MTÜ-d hästi toime. Põhilised finantseerimisallikad on toetusfondid ja meetmed projektide rahastamiseks ning kohaliku omavalitsuse toetus. Liikmemaksud on väikesed ja ei oma finantseerimisallikana olulist rolli.

Ühendustevaheline koostöö on regioonipõhine - näiteks külaselts ja KOV ühendavad oma jõud kohaliku probleemi lahendamiseks. Kohalikud omavalitsused on tellinud ühendustelt järgmisi teenuseid: külakeskuste, spordirajatiste, turismiobjektide haldamine; külade päeva korraldamine; laste päevahoid; matka- ja terviseradade korrashoid jne.

Koostöös eraettevõtetega on Põlvamaa MTÜ-del veel palju arenguruumi.

2.3.3 Naabrivalve

Naabrivalve liikumine sai alguse Ameerikas. Täna Eestis on naabrivalve eelkõige elanikke ühendav tegevus, et vähendada piirkonnas anonüümsust ja olla abiks oma naabritele. Kuigi naabrivalve liikumine seondub eelkõige kuritegevuse ennetusega, siis tegelikult on tegevuse eesmärgiks tegeleda turvalisuse ja heakorra ka laiemas mõistes. Naabrivalve liikumisega liitumine julgustab inimesi teatama tähelepanekutest ja korrarikkumistest, millesse nad seni ei sekkunud. Kõigil on turvalisem teades, et häda korral ei jää naaber ükskõikseks pealtvaatajaks.

2012. aasta seisuga oli Põlva maakonnas loodud neli naabrivalve piirkonda. Esimene - Taevaskoja sektor - loodi Põlva vallas 2006. aastal. Taevaskoja sektori moodustavad Taevaskoja ja Seasaare küla talud, kokku 24 kodu.

Hatiku sektor loodi 2010 aastal. Sektori moodustavad Põlva valla Hatiku Kesktee, Mäe tee ja Oja tee tänava elamud. Naabrivalvesse on kaasatud 16 kodu.

2011. aasta septembrikuus kirjutati alla Vastse-Kuuste valla naabrivalve sektori koostöölepingule, mis loodi Valgemetsa külla. Sektoriga liitus 18 majapidamist.

Leevijõe sektor loodi 2012 aastal. Sektorisse kuulub 32 Leevijõe küla kodu.

Kokkuvõte

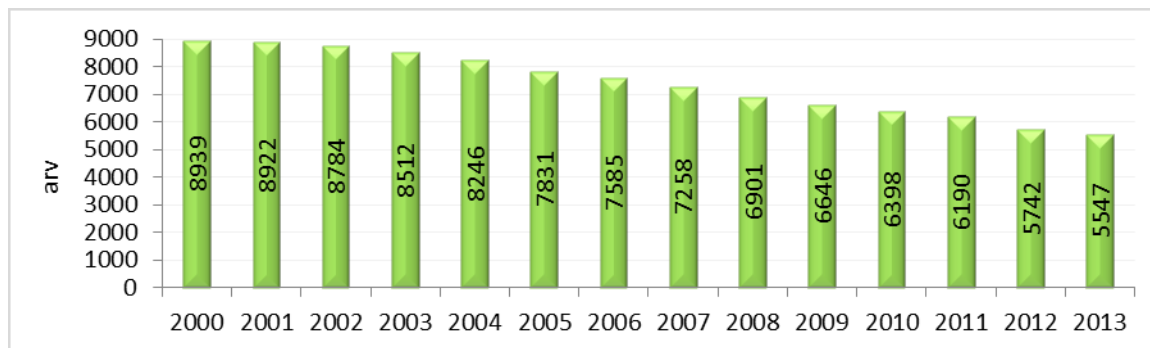
Sidus ühiskond on vastastikku toetav kogukond, kellel on ühised eesmärgid. Põlva maakonna mittetulundusühingute ja Sihtasutuste liikmeskond on üldjuhul väikesearvuline. MTÜ-de tegevus seisneb põhiliselt kohalikule arengule mitmekülgses kaasaitamises.

3 LAPSED JA NOORED

Tervisekasvatus on üks osa kasvatuses üldprotsessist. Alustades tervisekasvatusliku tööga varases eas, väldime tervisekätumise vigu hilisemates etappides.

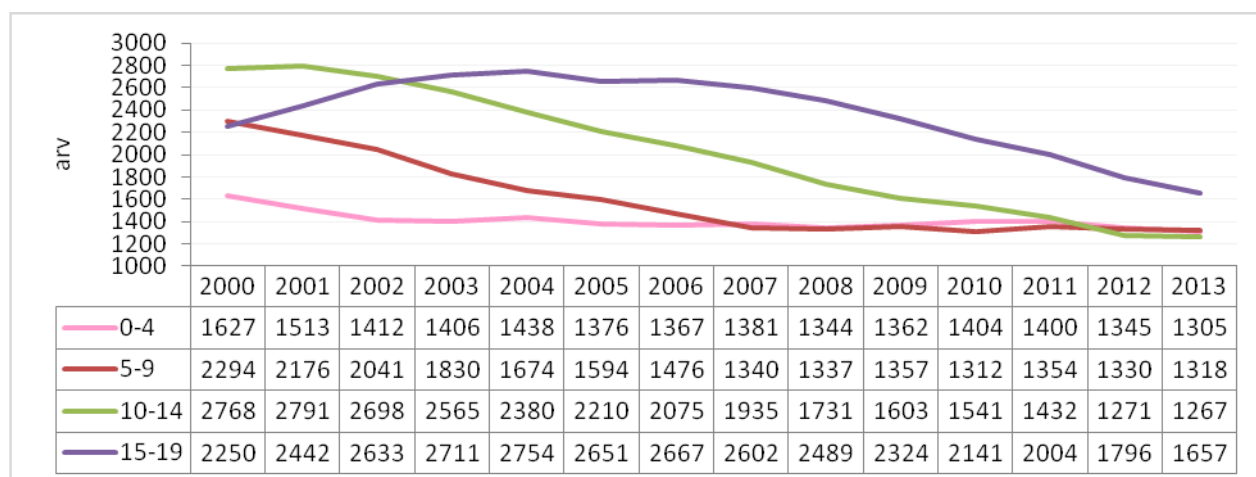
3.1 Sihtgrupi dünaamika

Maakonna 0-19-aastaste elanike arv aastatel 2000-2013 on pidevalt langenud ning 14 aastaga on laste ja noorte arv maakonnas vähenenud 3392 (ca 62%) võrra (joon. 65).

Joonis 65. 0-19-aastaste elanike arv Põlva maakonnas aastatel 2000-2013¹³ Allikas: ESA

0-4-aastaste laste arv maakonnas on püsinud aastatel 2002-2013 suhteliselt samal tasemel. 2013. aastaks on kolm noorem vanusegrupp arvuks võrdsed. 5-9-aastaste laste arv kahanes järsult aastani 2007, 10-14-aastaste laste arv on pidevas languses alates 2001. aastast. 15-19-aastaste vanuserühm kahaneb kiiresti alates 2006. aastast (joon. 66).

Joonis 66. 0-19-aastaste elanike arv vanusegrupiti Põlva maakonnas aastatel 2000-2013. Allikas: ESA

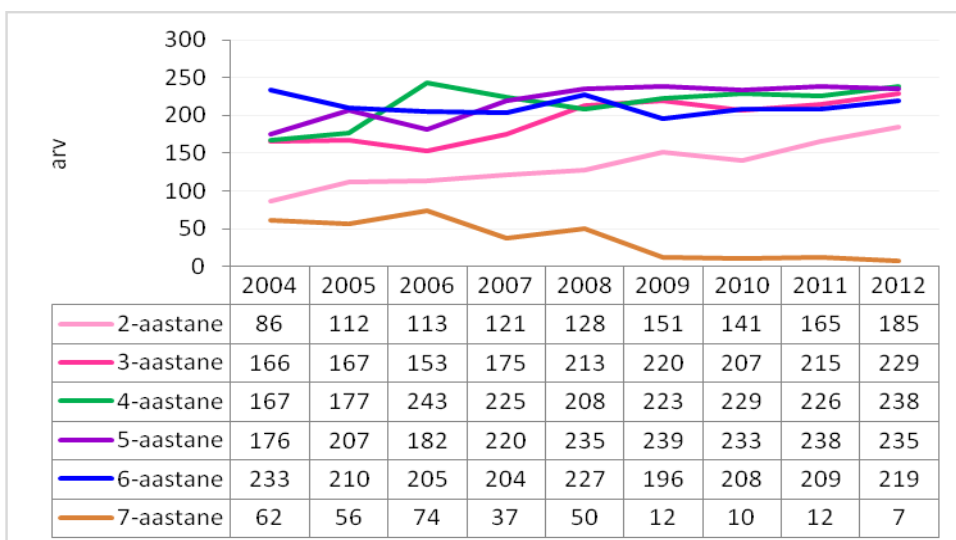
3.2 Maakonna haridusasutused

Põlva maakonnas on 18 lasteaeda ja 20 üldhariduskooli (2 algkool; 12 põhikooli, toimetulekukoolina erivajadustega lastele Roosi Kool Põlvas; 5 gümnaasiumi/keskkooli) ning 1 kutsehariduskool). Perioodil 2002-2012 on maakonna koolivõrgus toimunud rida muutusi: 2002. aastal kujundati Leevi Põhikool algkooliks; 2004. aastal suleti Leevi Internaatkool (riigikool) ja Peri Põhikool, 2005. aastal suleti Rasina Algkool ning Põlgaste Põhikool kujundati ümber algkooliks; 2006. aastal lõpetasid tegevuse Saatse põhikool, Maaritsa

¹³ Seisuga 1. jaanuar

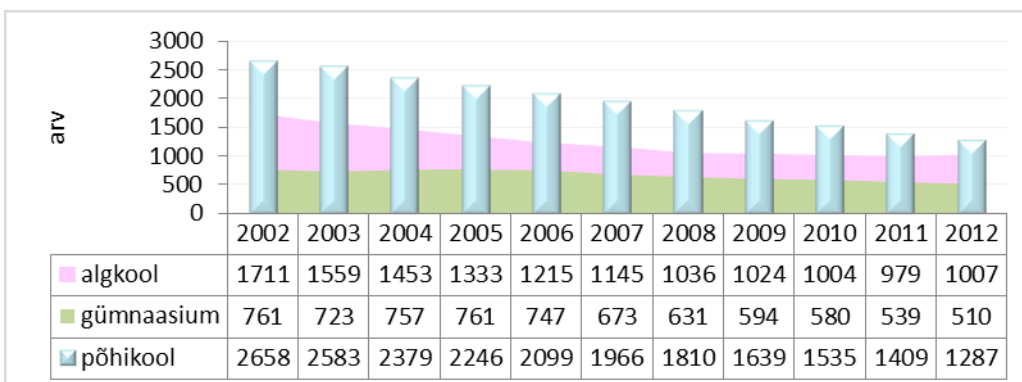
Algkool ja Leevi Algkool; 2010. aastal suleti Naha Algkool ja Vana-Koiola Kool; 2011. aastal lõpetas tegevuse Valgjärve Põhikool, 2012. aastal muudeti Ahja Keskkool põhikooliks.

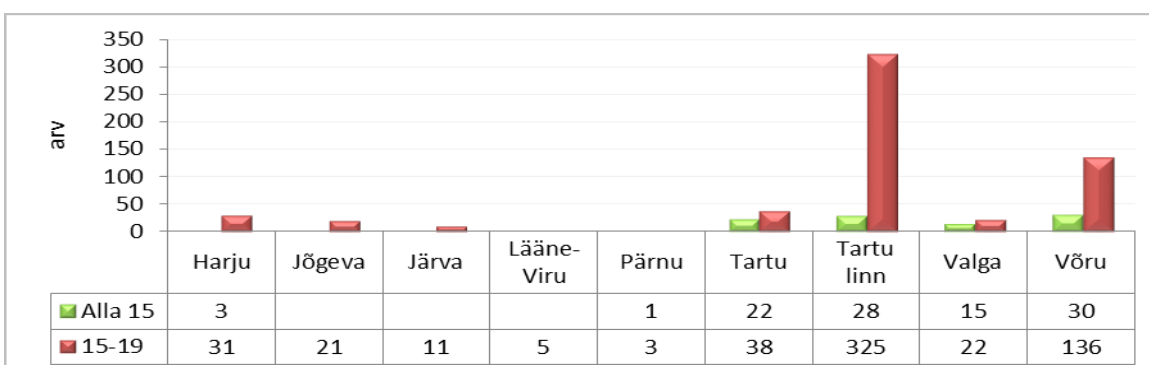
Joonis 67. Laste arv lasteaedades aastatel 2004-2012. Allikas: ESA

Lasteaias käivate laste arv aastatel 2004-2012 on suurenenud 223 lapse võrra. Enam kui kaks korda on suurenenud 2-aastaste lasteaias käivate laste arv, vähenenud on 7-aastaste laste arv (joon. 67).

Õpilaste arv maakonna üldhariduskoolides perioodil 2002-2012 vähenes 2326 võrra, s.o. keskmiselt 211 õpilast aastas. Kõige enam (1371 õpilase võrra; ca 48%) vähenes põhikoolides õppivate laste arv, keskkoolide/gümnaasiumide õpilaste arv langes 1251 võrra (joon. 68).

Joonis 68. Õpilaste arv koolides aastatel 2002-2012. Allikas: ESA

Joonis 69. Väljaspool Põlvamaad õppivad noored 2011. aastal. Allikas: ESA

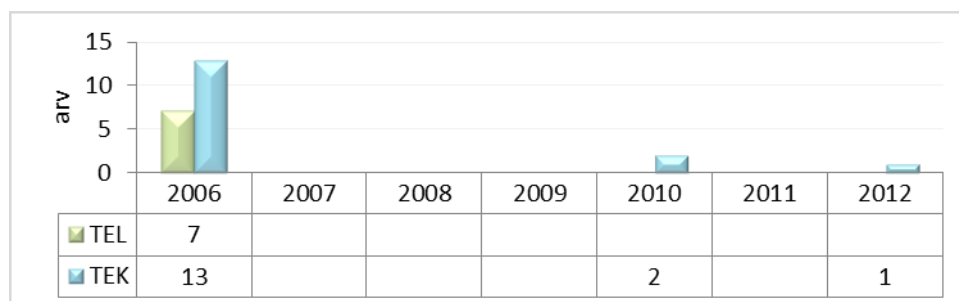
Põlva maakonna eripäraks on kindlasti asjaolu, et maakonnakeskus ei ole teiste omavalitsuste (sh gümnaasiumita omavalitsuste) põhikooli lõpetajatele valdavalt esimene valik - kõrge mainega gümnaasiumid (Tartus, Nõos) tõmbavad kõrgete õpitulemustega õpilasi endale ja nii õpibki väljaspool maakonda ühe gümnaasiumi jagu õpilasi (joon. 69).

3.3 Tervist edendavad koolid ja lasteaiad

Tervist Edendavas Koolis (TEK) toimub koordineeritud, järjepidev ja eesmärgistatud tegevus, eesmärgiga:

- tõsta koolide teadlikkust tervist toetava keskkonna loomise võimalustest ja teedest;
- muuta koolide suhtumist tervisedendava koolikeskkonna arengusse;
- motiveerida koole tervisepoliitika rakendamisele ja tervist edendava tegevuse integreerimisele õppekavades ja igapäevaelus.

Tervist Edendavate Koolide liikumine algas Eestis 1993. aastal. Põlvamaa koolid liitusid võrgustikuga aastatel 2001-2002. 2012. aastaks on võrgustikuga liitunud 15 maakonna üldhariduskooli (joon. 70). Koolide tervist edendav tegevus aktiveeris alates 2010. aastast seoses võrgustikule uue koordinaatori valimisega. Liitunud koolide hulgas on 5 gümnaasiumi (Räpina Ühisgümnaasium; Kanepi Gümnaasium, Põlva Keskkool, Värskas Gümnaasium, Põlva Ühisgümnaasium), 8 põhikooli (Krootuse, Mooste, Orava, Tilsa, Vastse-Kuuste, Mikitamäe, Ahja, Viluste), Mammaste Algkool ja Roosi Kool. Räpina Ühisgümnaasium on ka rahvusvahelise TEK võrgustiku liige.

Joonis 70. Võrgustikuga liitunud lasteaiad ja koolid Põlvamaal. Allikas: Maakondlik Tervisetuba

Tervist Edendav Lasteaed (TEL) on koolieelne lasteasutus, kus toimub koordineeritud sihipärane ja järjepidev laste tervise arengule suunatud tegevus.

Eestis liitusid TEL võrgustikuga esimesed lasteaiad 2000. aastal. Põlvamaa 7 lasteaeda liitusid võrgustikuga aastal 2001. Hilisemaid liitujaid ei ole. Võrgustikuga liitunute seas on maakonna 4 suuremat lasteaeda - Räpina lasteaed (*Vikerkaar*) ja kolm maakonna keskuses asuvat lasteaeda (*Lepatriinu*, Mammaste Lasteaed-Algkool, *Mesimumm*). Ülejäänud kolm võrgustikuga liitunud lasteaeda asuvad geograafiliselt maakonna ida-kagu suunal (Värskas, Orava, Veriora).

TEL võrgustikul on olemas maakondlik koordinaator alates 2007. aastast ja kõik liitunud lasteaiad arendavad tervisedenduse valdkonda järjepidevalt ning sihipäraselt kaasates tegevustesse ka võrgustikku mittekuuluvaid lasteaedu.

3.4 Lastele ja noortele suunatud tegevused

3.4.1 Huvikoolid

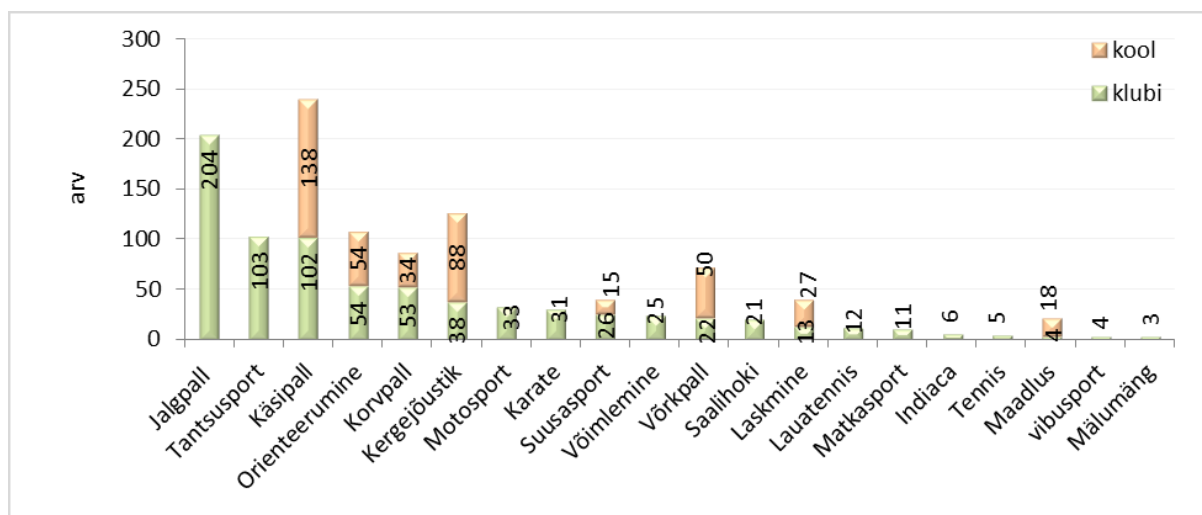
Põlvamaal on 6 huvikooli, mis loovad võimalusi noorte mitmekülgseks arenguks. Kolm huvikooli asuvad maakonnakeskuses Põlvas (Põlva Muusikakool, Põlva Kunstikool, Põlva Spordikool), kaks Rāpinas (muusikakool ja spordikool) ning üks Maakonna idaservas Värskas (Värska Muusikakool). Huvikoolides õpetatavaid erialasid kirjeldab tabel 2.

Tabel 2. Huvikoolid ja erialad koolides. Allikas: Põlva MV

Kool	Erialad
Põlva Muusikakool	klaver, viiul, akordion, puhkpillid, kitarr
Rāpina Muusikakool	klaver, akordion, kitarr, vaskpuhkpillid, puupuhkpillid, löökpillid, avatud laulustudio
Värska Muusikakool	akordion, klaver, viiul, kitarr, trummid
Põlva Kunstikool	õppeained põhiõppes: joonistamine, maalimine, graafika, keraamika, vormiõpetus, kompositsioon, kunstiajalugu
Põlva Spordikool	kergejõustik, käsipall, orienteerumine, vabamaadlus, laskmine, suusatamine
Rāpina Spordikool	kergejõustik, korvpall, võrkpall

3.4.2 Liikumisharjumuse kujundamine

Põlva Maakonnas korraldab ja koordineerib sporditegevust Põlvamaa Spordiliit. Spordiliidu tegevuses on rõhuasetus suunatud noorte, eriti koolinoorte liikumisharjumuste kujundamise järjekindlale arengule. Maakonnas tegutseb 40 spordiklubi, 2 spordikooli. Noori harrastajaid on erinevatel spordialadel kokku 1270. Populaarsemad alad on käsipall, jalgpall, kergejõustik, orienteerumine, tantsusport, korvpall, võrkpall (joon. 71).

Joonis 71. Kuni 19-aastaste harrastajad alade lõikes. Allikas: Eesti Spordiregister

Spordiliidu eelarvest finantseeritakse noorte ja koolide ametlikke ülemaakonnalisi spordiüritusi. Lastele ja noortele suunatud tegevused viiakse ellu koostöös Põlva Maakonna Spordiliidu, üldhariduskoolide, spordikoolide ning spordiklubidega.

Toimuvad meistrivõistlused erinevate vanusrühmade ja spordiliikide lõikes (korvpallis, võrkpallis, jalgpallis, rahvastepallis, suusatamises, sisekergejõustikus, lauatennis, murdmaajooksus, kergejõustikus, orienteerumises, murdmaateatejooksus). Selgitatakse välja osavaimad korvpallurid, tublimad algklasside teatevõistluses *Tähelepanu, start, TV 10 olümpiastardis*.

Koolides toimuvad üleriigilised tervisepäevad *Reipalt Koolipinki, Talveõlud, Looduse Kilomeetrid*, mille eesmärk on kujundada ja arendada noorte seas sportlikke harjumusi ja tervislikke eluviise, pakkuda tervele koolile liikumis- ja sportlikke ühistegevusi ning propageerida liikumist väljas igal aastaajal.

Ühiste kavatsuste protokoll¹⁴ rakendumisega käivitus tervislikke eluviise ja liikumisharrastust väärtustav Põlvamaa harrastusspordisari *Liigu Terviseks*, koondades enda alla erinevaid osasarju: rattasari, jooksusari, kõnnisari, orienteerumissari, suusasari, vollesari, kossusari. *Liigu Terviseks* sari on innustanud omaalgatuslikult nii mõndagi jooksmata, kõndima, rattaga sõitma või suusatama oma kodu lähedal talle sobival ajal – see oligi kogu ettevõtmise peamine eesmärk.

Noored spordihuvilised (II-IV klassi tüdrukud ja poisid) saavad täita märgi *Noor Lõvisüda* normatiive. Maakonnas valitakse ka sportlikum perekond ning sporti ja liikumisharrastust toetav ettevõtte.

3.4.3 Noortekeskused

Avatud noortekeskused toetavad noorte omaalgatust ja loovad koostöös noortega võimalusi huvitavateks ja arendavateks tegevuseks. Noortekeskused on avatud igale noorele. Keskustes saab infot paljudest huvitavatest valdkondadest. Seal saab turvalises õhkkonnas suhelda sõpradega, mängida piljardit, lauatennist, lauamänge, musitseerida jne.

Põlvamaal tegutseb 11 Avatud Noortekeskust (tabel 3). Avatud noortekeskused puuduvad praegu vaid Laheda, Põlva ja Mooste vallas.

Tabel 3. Noortekeskused omavalitsuste ja juriidilise vormi järgi. Allikas: Põlva MV

Nr	Noortekeskuse nimi	Juriidiline vorm	ANK-i asukoht
1	Põlva Avatud Noortekeskus	MA	Põlva linn
2	Ahja Avatud Noortekeskus	MA	Ahja vald
3	Veriora Noortekeskus	SA	Veriora vald
4	Räpina Avatud Noortekeskus	MTÜ	Räpina vald
5	Mikitamäe Avatud Noortekeskus	MTÜ	Mikitamäe vald
6	Valgjärve Valla Avatud Noortekeskus	MA	Valgjärve vald
7	Orava Avatud Noortekeskus	MTÜ	Orava vald
8	Kanepi Avatud Noortekeskus	MA	Kanepi vald
9	Värska Avatud Noortekeskus	MA	Värska vald
10	Kõllestes Avatud Noortekeskus	MTÜ	Kõllestes vald
11	Vastse-Kuuste Avatud Noortekeskus	MTÜ	Vastse-Kuuste vald

Noortele suunatud vabaaja tegevuste toetamine toimub Avatud Noortekeskustele suunatud projektikonkursside kaudu. Rahastus tuleb riigi eelarvest läbi Haridus- ja Teadusministeeriumi ja Eesti Noorsootöö Keskuse (aastatel 2009-2013 keskmiselt 10 578 eurot aastas). Lisaks toetavad keskuste tegevust ka kohalikud omavalitsused.

3.4.4 Maakondlikud õpilaste üritused ja kultuuriüritused

Maakondlikke õpilasüritusi (aineolümpiaadid ja -päevad, konkursid, festivalid jne) korraldavad maavalitsus ja ainesektsioonid koostöös omavalitsustega. Ainesektsioone on Põlva maakonnas 18 (algõpetus, ajalugu, bioloogia- geograafia, eesti keel, füüsika, informaatika, inglise keel, kehaline kasvatus, kunstõpetus, käsitöö, matemaatika, muusika,

¹⁴Lepingu osapooled on Põlva MV, Põlvamaa Omavalitsuste Liit, Põlva Maakonna Spordiliit, Põlva Äriklubi. Leping jõustus 2005.aastast.

raamatukogu, saksa keel, tööõpetus, vene keel, eelkoolikasvatus, huvijuhid). Puudub tervisele suunatud tegevusega seonduv ainesektsioon (inimeseõpetuse ainesektsioon), sest enamus tervisedendust õpetavad õpetajad kuuluvad juba mingisse ainesektsiooni.

Õppeaasta algul esitavad ainesektsioonid maavalitsusele õppeaasta tööplaani koos prognoositava rahalise ressursi vajadusega. Rahalised ressursid õpilasüritusteks ja ainesektsioonide tegevusteks eraldab riik.

Maakondlikud noortekonverentsid ja foorumid toimuvad maavalitsuse ning erinevate organisatsioonide koostöös. Rahastus on projektipõhine, maavalitsuse osalisel toetusel.

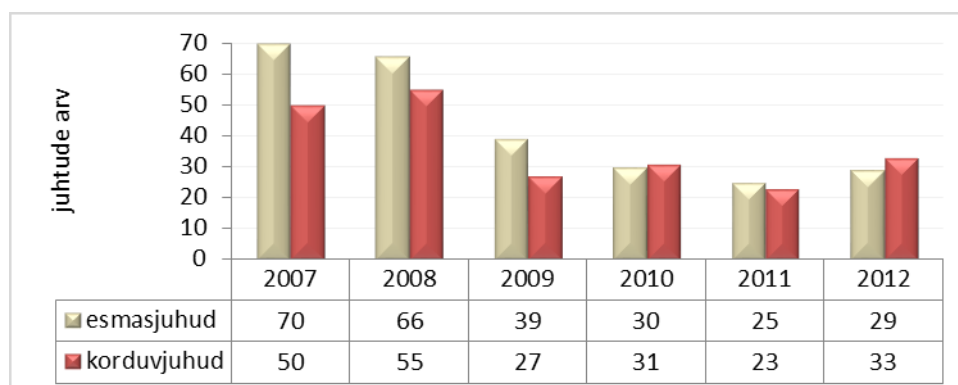
Maakonnas toimuvad järgmised kultuuriüritused: kooliteatrite maakondlik voor, *Laulukarusselli* lõppvoor, vabariikliku koolinoorte laulu- ja tantsupeo kureerimine, maakonna koolinoorte rahvatantsupäev, koolinoorte tantsurühmad *Memme-taadi* rahvapeol. Kultuuriürituste maakondlike voorude korraldamine ja tulemuste vahendamine ning üleriigilistel kultuuriüritustel maakonna osalemine toimub maavalitsuse koordineerimisel, koostöös ainesektsioonidega (muusika-, huvijuhid). Rahastus on valdavalt projektipõhine. Osaliselt toetavad üritust omavalitsused läbi koolide.

Vaatamata olemasolevatele vabaaja veetmise võimalustele, võib märgata organiseerimata noorte kogunemisi suuremates parkimisplatsides, kuhu saab siseneda autodega. Nooremate laste ja alaealiste kogunemisi on tihti märgata koolimaja ja poodide ümbruses, samuti ka bussijaamades või muudes sarnastes varjualustes.

3.5 Koolikohustuse mittetäitmine¹⁵

Vastavalt põhikooli- ja gümnaasiumiseadusele on koolikohustus kohustus osaleda kooli päevakavas või individuaalses õppekavas ettenähtud õppes, täita õpiülesandeid ning omandada teadmisi ja oskusi oma võimete kohaselt. Koolikohustuste täitmise analüüs võimaldab hinnata riskinoorte osakaalu ja planeerida sekkumisi. Riigikontrolli hinnangul puudub Haridus- ja Teadusministeeriumil täpne ülevaade koolikohustuse täitmisest. Ka koolidel puudub ühtne statistika koolikohustuse mittetäitmisest.

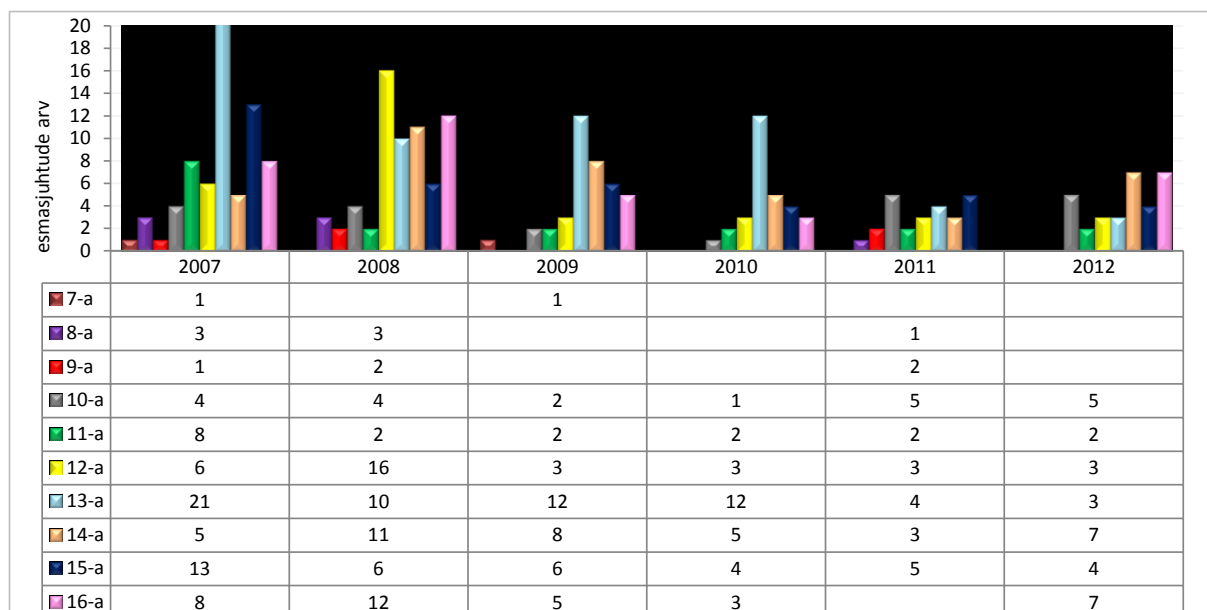
Alaealiste komisjonis on üheksa vahendit, millega süütegu sooritanud last mõjutada saab. Nendest leebeim on hoiatus ning äärmuslikem erikooli suunamine. Ligi viiendik komisjonidesse suunatuist on koolikohustuse mittetäitjad.

Joonis 72. Alaealiste komisjonis arutatud juhtude arv aastate lõikes. Allikas: Põlva MV

¹⁵ Koolikohustuse mittetäitmine on Riigikontrolli 2007. aasta auditi põhjal järgmistel juhtudel: koolikohustuslik laps ei ole kantud ühegi kooli nimekirja; õpilane puudub regulaarselt õppetööst (on puudunud põhjendamata enam kui 20% tundidest ühe õppeveerandi jooksul); põhihariduseta õpilane katkestab õpingud; õpilane ei suuda omandada õppekava.

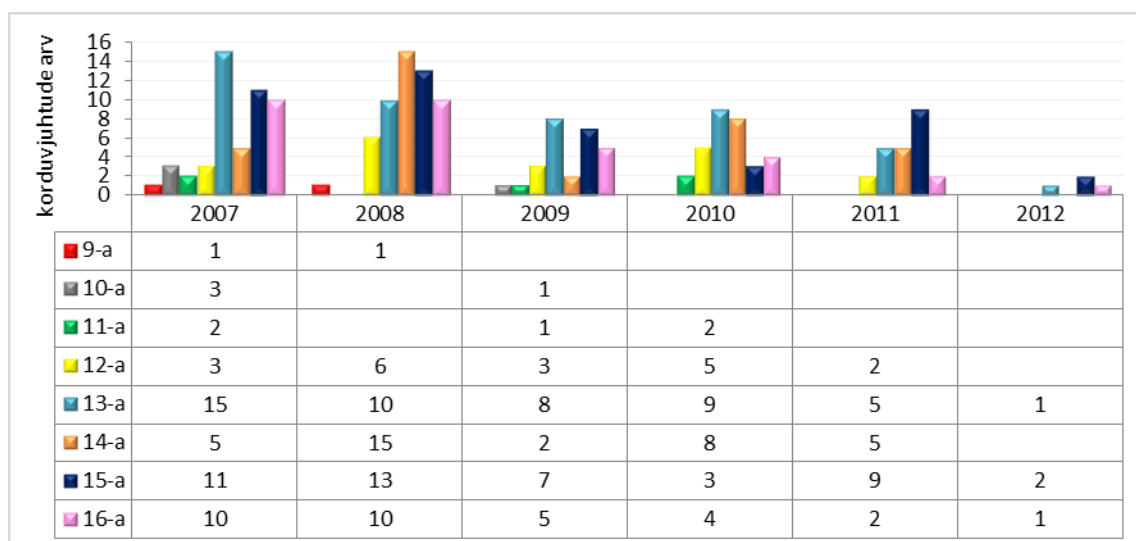
Põlva maakonna alaealiste komisjonis arutatud nii esmas-, kui korduvjuhtude arv langes kuni 2011. aastani. 2011. aastal jõudis esmasjuhte komisjoni 3,6 korda ja korduvjuhte 2,2 korda vähem kui 2007. aastal (joon. 72). Samas tuleb märkida, et alaealiste komisjoni suunatud juhtude arv oleneb eelkõige koolide, noorsoopolitsei ja prokuröri töömeetoditest.

Joonis 73. Alaealiste komisjonis esmasjuhtude arv vanuse ja aastate lõikes. Allikas: Põlva MV

Kõige sagedamini on nii esmas- kui korduvjuhtudena sattunud komisjoni 13-aastased ja vanemad koolikohustuse mittetäitjad (joon. 73, joon. 74).

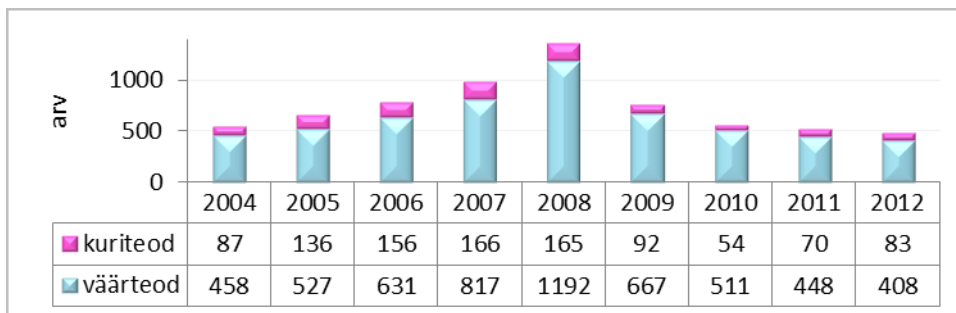
Enamikel vaadeldavatel aastatel on alaealiste komisjoni ette jõudnud ka algklassides õppivad koolikohustust mitte täitvad lapsed. Arvestades õpilaste vanust, võib järeldada, et komisjoni ees on tihti ohvrid - nende noorte käitumine on tingitud nende väärkohtlemisest ja/või on need nõrga koduse toetusega lapsed. Laste probleemid tulevadki tegelikult vanematest - vanemad on hõivatud enda probleemidega (nt kaotanud töö, neil on suured laenukoormused, puudulikud oskused lapsevanemaks olemisest jne).

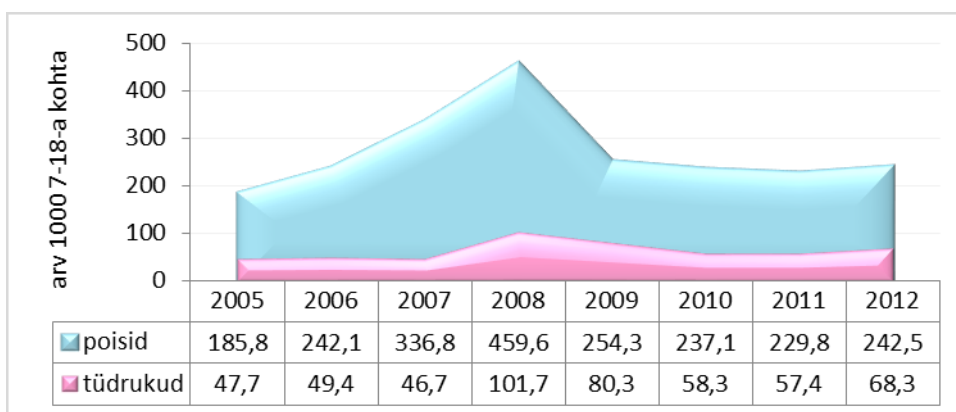
Joonis 74. Alaealiste komisjonis korduvjuhtude arv vanuse ja aastate lõikes. Allikas: Põlva MV

3.6 Noorte süüteod

Noorte süütegede¹⁶ arv sõltub eelkõige kontrolli aktiivsusest. Alaealiste süütegede arv Põlva maakonnas oli madalaim 2004. aastal. Süütegedest keskmiselt 80% moodustavad vääртеod. Süütegede arv kasvas aastatel 2004 – 2008 2,5-kordselt (joon. 75). 2008. aasta järsk juhtude arvu tõus võib olla seletatav jõustunud uue tubakaseadusega.

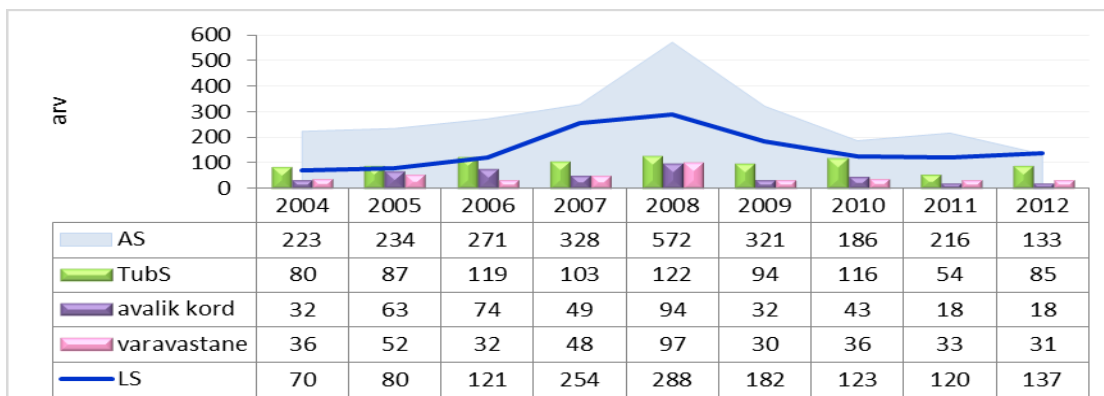
Joonis 75. Alaealiste süüteod Põlvamaal aastatel 2004-2010. Allikas: POLIS

Joonis 76. Alaealiste süüteod aastatel 2005-2012. Allikas: POLIS

Alaealiste (7-18a) poolt toime pandud süütegedes kordaja (süütegede arv 1000 sama vanuse elaniku kohta) kirjeldab poiste ja tüdrukute osa toimepandud süütegedes (joon. 76). Keskmiselt 79% süütegedest pannakse toime poiste poolt.

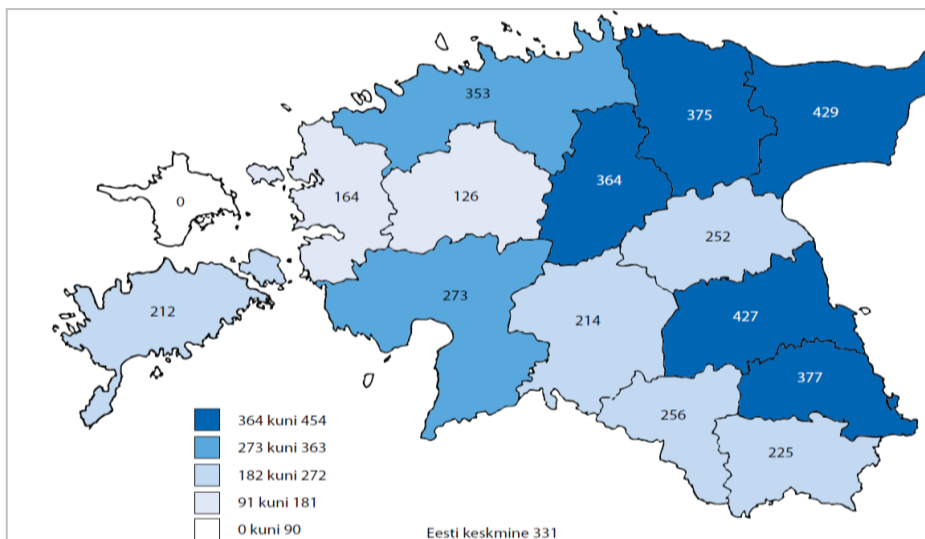
Vaadeldava perioodi enam esinenud vääртеgedeks on alaealiste alkohoolse joogi tarbimine või omamine (AS). Teiseks sagedasemaks vääртеoks on liiklusseaduse (LS) rikkumine. Kolmandaks noorte sagedasemaks vääртеoks on tubakaseaduse (TubS) rikkumine (joon. 77).

Joonis 77. Alaealiste vääртеod Põlvamaal aastatel 2004-2012. Allikas: POLIS

¹⁶ Süütegu on üldmõiste ja tähendab KarS-is või muus seaduses sätestatud karistatavat tegu. Süüteod liigitatakse kuritegedeks ja vääртеgedeks.

Levinumad alaealiste kuriteod on vargus ja kehaline väärkohtlemine, järgnesid avaliku korra raske rikkumine ja asja omavoliline kasutamine, millest veidi enam kui pooltel juhtudel oli tegu sõiduki omavolilise kasutamisega. Alaealiste vägivallakuritegevuses kasutavad alaealised vägivalda tänavatel ja muudes avalikes kohtades. Noorte vägivallatsete ohvriteks on enamasti nende endi ekaaslased ja tuttavad.

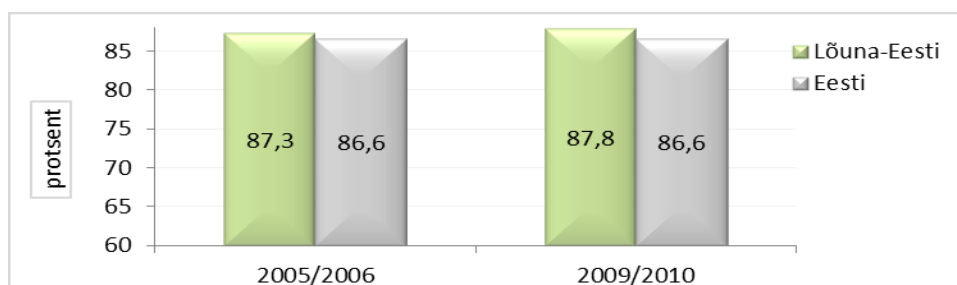

Joonis 78. Noorte kinnipeetavate arv 100000 samas vanuses elaniku kohta. Allikas: Salla 2009.

Kui kuritegelik käitumine muutub juba osaks inimese igapäevaelust ning uute rikkumiste toimepanemist ei suuda takistada ei enesekontroll, pere ega ka kool, siis muutub kohtu jaoks kasvatuslike aspektide asemel olulisemaks teiste inimeste kaitsmine. Põlva maakonnast pärinevate noorte arv kinnipidamisasutustes (100000 samas vanuses elaniku kohta) on suur – Eesti maakondade seas kolmandal kohal pärast Ida-Virumaad ja Tartumaad (joon. 78).

3.7 Kooliõpilaste tervis, kehakaal ja kehaline aktiivsus

Vähene kehaline aktiivsus õpilaste kasvu- ja arenguperioodil võib põhjustada mitmetes arenguvaldkondades tõsisid terviseprobleeme. Näiteks inaktiivsuse tagajärjeks pole vaid puudulik liigutuslik pagas ja kehatunnetus, vaid ilmnevad ka häired hingamis- ja südame-veresoonkonnas.

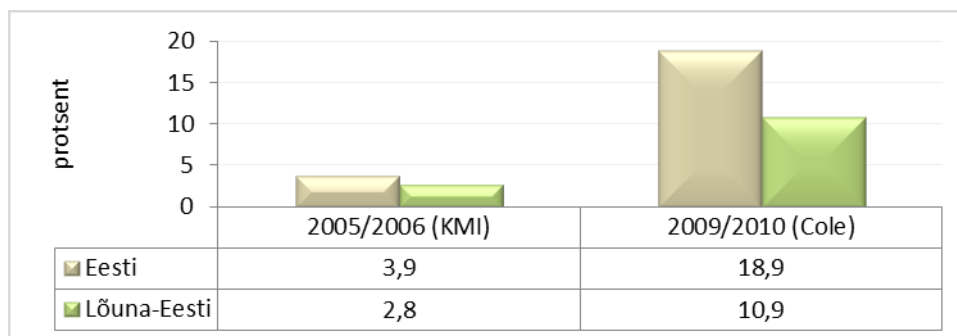
Joonis 79. Oma tervist heaks või üsna heaks hinnanud laste osakaal. Allikas: TAI

Kooliõpilaste tervisekäitumise uuringu¹⁷ põhjal hindab oma tervist heaks või väga heaks 87,8% (Eestis 86,6%) 11-15-aastastest Lõuna-Eesti koolilastest (joon. 79). Rahuldava tervisehinnanguga lapsi oli 11,4% ja väga halvaks peab oma tervist 0,8% Lõuna-Eesti koolilastest. Tüdrukud on oma tervise suhtes kriitilisemad kui poisid.

¹⁷ Kooliõpilaste Tervisekäitumise Uuringu (HBSC) järgi on Eesti jaotatud piirkondadeks. Põlva maakond kuulud ühte gruppi Jõgeva-, Tartu-, Valga- ja Võrumaaga. Õpilaste vanused: 11-, 13- ja 15-aastaste vanuserühmad.

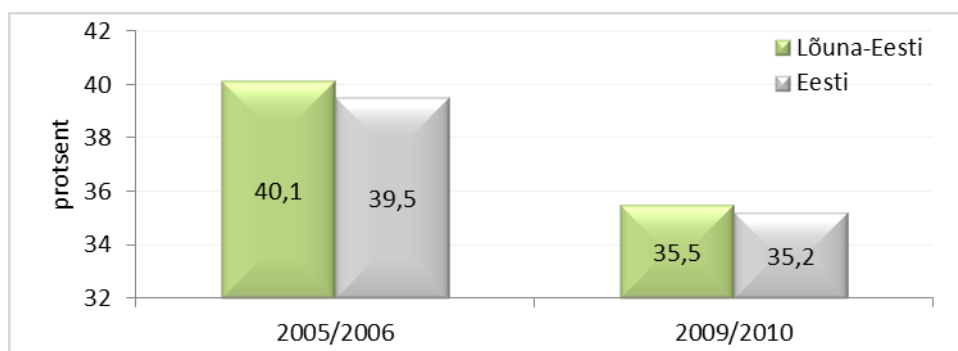
Kooliõpilaste *kehakaalu* hinnatakse kehamassiindeksi (KMI)¹⁸ või kehamassiindeksi hinnangu¹⁹ alusel. Rasvunuid on meie õpilaste hulgas väga vähe, seepärast käsitletakse neid ülekaaluliste rühma osana.

Joonis 80. Ülekaaluliste kooliõpilaste osakaal. Allikas: TAI

Meie maakonna noorte hulgas on ülekaalulisi Eesti keskmisest vähem (joon. 80). Ülekaalulisuse ja rasvumise esmaseks põhjuseks on tasakaalu puudumine energia omastamise ja selle kulutamise vahel, mis kaasneb järjest sagedasema istuva eluviisiga. Istuvat eluviisi ja vähest kehalist aktiivsust peetakse olulisemateks laste ülekaalulisuse ja rasvumise põhjustajateks. Kehakaalu kontrolli all hoidmiseks viimasel 12 kuul muutis toitumist või muid harjumusi 22,4% Lõuna-Eesti õpilastest (11,9% poistest, 32% tüdrukutest).

Kehaline aktiivsus on igasugune tegevus, mis kiirendab südame tööd ning paneb mõneks ajaks hingeldama. Kehalise tegevuse hulka võib lugeda sportimist, kehalise kasvatuse tunde koolis, sõpradega mängimist või kooli kõndimist. Kehalise tegevuse näideteks on ka jooksmine, kiirkõnd, rula- ja rattasõit, tantsimine, uisutamine, ujumine, jalgpalli või korvpalli mängimine.

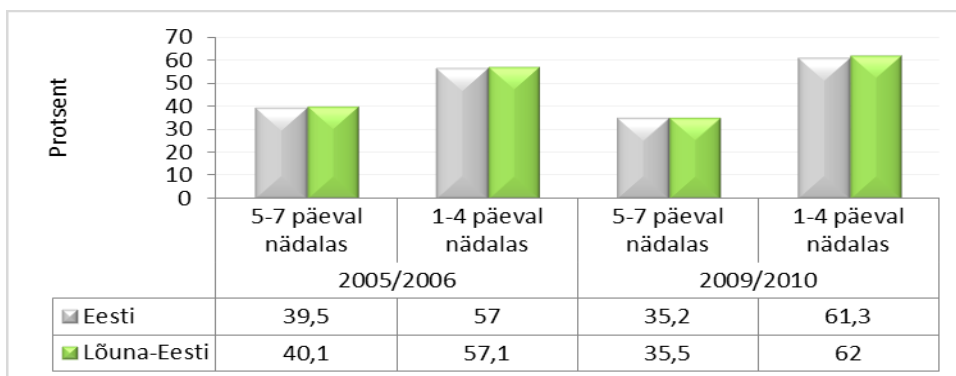

Joonis 81. Õpilaste kehaline aktiivsus. Allikas: TAI

Lõuna-Eesti noorte kehaline aktiivsus on Eesti keskmisest küll natuke kõrgem, kuid võrreldes 2005/2006 aastaga langenud (joon. 81). Uuringute andmetel arvuti kasutamise sagedus ja kestus ning sõprade arv ei mõjuta 11–15-aastaste õpilaste vaba aja mõõdukat ja intensiivset kehalist aktiivsust. 2009/2010. aasta uuringust nähtub, et on vähenenud 5-7 päeval nädalas kehaliselt aktiivsete õpilaste osakaal (joon. 82). Samas on soovitatav, et lapsed osaleksid mõõduka kuni tugeva intensiivsusega kehalises tegevuses sagedusega iga päev vähemalt 60 minutit.

¹⁸ KMI = kehakaal (kg) / pikkus(m)².

¹⁹ Kehamassiindeksi hinnang antakse Cole jt. poolt väljatöötatud noorukite üle kaalulisuse/ rasvumise ja alakaalulisuse KMI kriteeriumi te järgi.

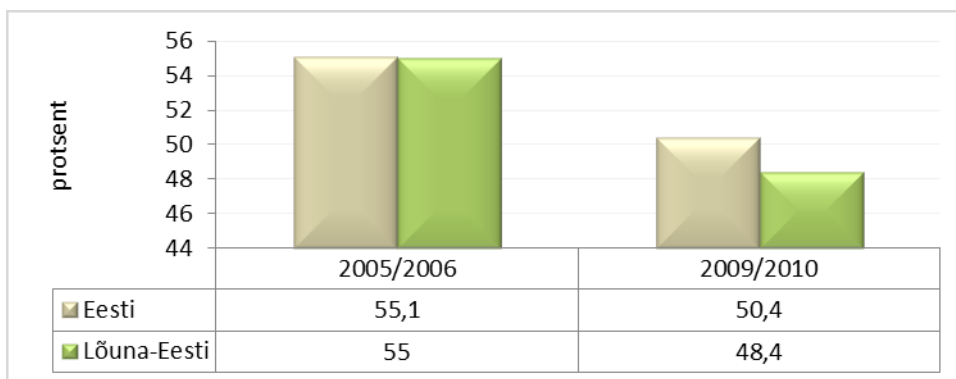
Joonis 82. Õpilaste kehalise aktiivsuse sagedus. Allikas: TAI

3.8 Sõltuvusainete tarvitamine

3.8.1 Suitsetamine

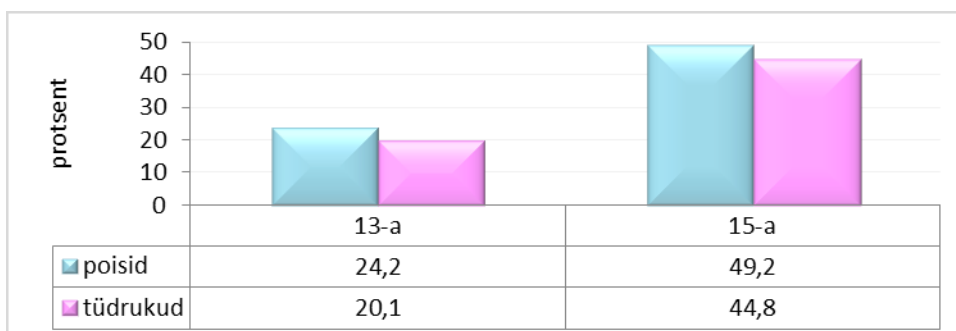
Alates 1995. aastast iga nelja aasta järel läbiviidav uuring annab ülevaate Euroopa riikide 15-16-aastaste kooliõpilaste alkoholi, tubaka ja illegaalsete uimasite tarvitamisest. Uuringud on näidanud, et mida varem proovib laps esimest korda suitsu tõmmata, seda suurem on tõenäosus, et temast saab 15-aastasena regulaarne suitsetaja.

Suitsetamist proovinud 11-, 13- ja 15-aastased noorte osakaal on vähenenud. Lõuna-Eesti noored on suitsetamist proovinud Eesti keskmisest vähem (joon. 83).

Joonis 83. Suitsetamist proovinud kooliõpilased. Allikas: TAI

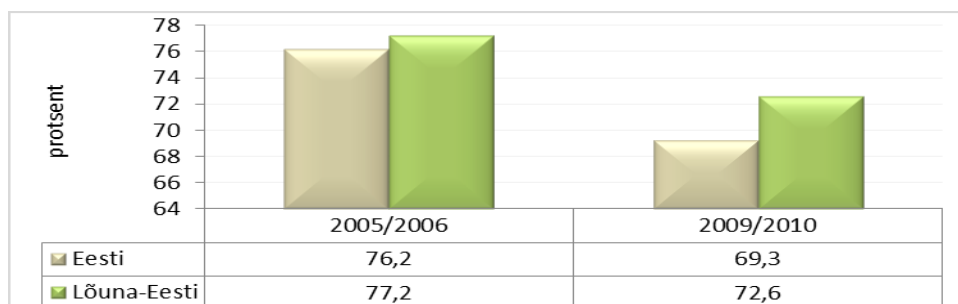
Vesipiibu suitsetamise populaarsus noorukite hulgas on viimastel aastatel kasvanud. On levinud arvamus, et vesipiip ei kahjusta tervist, mistõttu vanemad suhtuvad sellesse leebemalt või isegi soosivalt. Uuringud on aga näidanud, et vesipiipu suitsetades satub organismi ja ümbritsevasse keskkonda tunduvalt rohkem vingugaasi (CO) kui sigaretti suitsetades ning vesipiip suurendab südameinfarkti riski sarnaselt sigarettide suitsetamisega. Joonisel 84 on toodud vesipiipu suitsetavate õpilaste jaotus. Ca pooled vesipiipu suitsetavad õpilased on 15-aastased.

Joonis 84. Vesipiipu suitsetavad Lõuna-Eesti õpilased vanuse ja sugude lõikes. Allikas: TAI

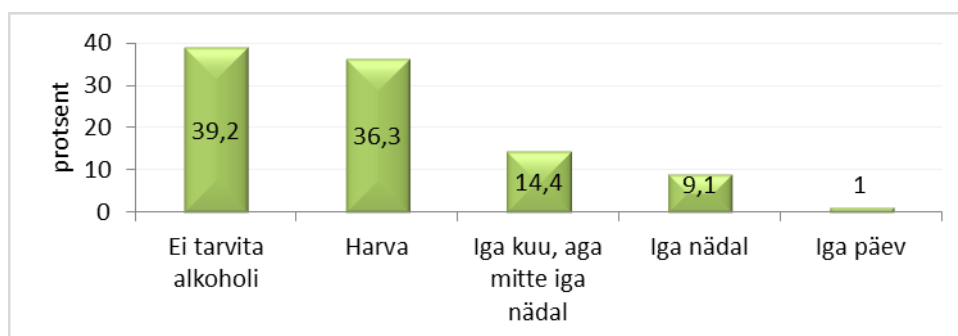
3.8.2 Alkohol

Noorukite hulgas on laialt levinud alkoholi tarvitamine. Noorte alkoholi tarvitamist seostatakse vigastuste, liiklusõnnetuste, enesetappude, depressiooni, õppimisvõime languse, vägivalda, vägistamise ja kaitsmata vahekordadega, millest viimased suurendavad omakorda riski nakatuda HIV-i ja teistesse sugulisel teel levivatesse haigustesse.

Joonis 85. Alkoholi proovimise kogemus. Allikas: TAI

Lõuna-Eesti noored on proovinud alkoholi Eesti keskmisest rohkem. Samas on 2009. aastal alkoholi proovinud noorte osakaal langenud (joon. 85).

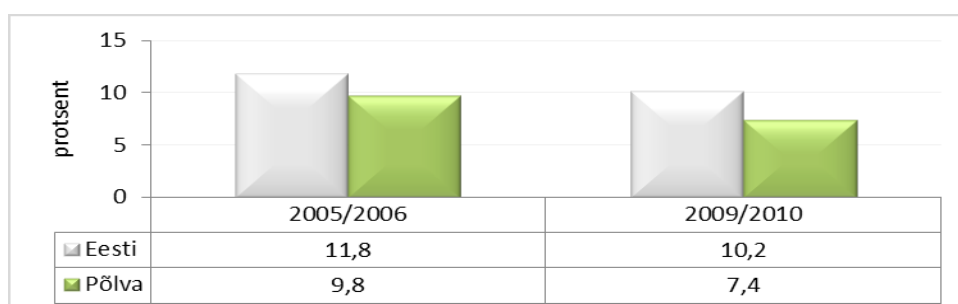

Joonis 86. Lõuna-Eesti noorte alkoholi tarvitamise sagedus 2009. aastal. Allikas: TAI

Iga kuu või tihedamini tarvitab alkoholi 24,5% noortest (joon. 86). Noored tarbivad peamiselt kergeid alkohoolseid jooke. Kõige enam juuakse gini, siidrit ja õlut. Alkoholi kättesaadavus noorte jaoks on küllaltki lihtne. Kõige sagedamini aitavad noortel alkoholi hankida tuttavad. Eesti alkoholipoliitika on liberaalne. See on üks põhjus, miks alkoholi tarbimine noorte seas on sage. Üle poole noortest küsitletutest leiavad, et on igaühe enda asi palju inimene joob ja jutud alkoholi kahjulikkusest on üle paisutatud.

3.8.3 Muud sõltuvusained

Rahvusvaheline raport (ESPAD, 2011) näitab, et levinuim narkootikum on endiselt *kanep*. Vahendajate kaudu on kanep õpilastele küllalt kergesti kättesaadav. Kanepi katsetajate keskmine protsent Eestis võrreldes 2005/2006. aastaga on natuke langenud. Kanepi tarvitamine Põlvamaa noorte seas on Eesti keskmisest madalam (joon. 87).

Joonis 87. Kanepi elu jooksul tarvitanud kooliõpilaste osakaal. Allikas: TAI

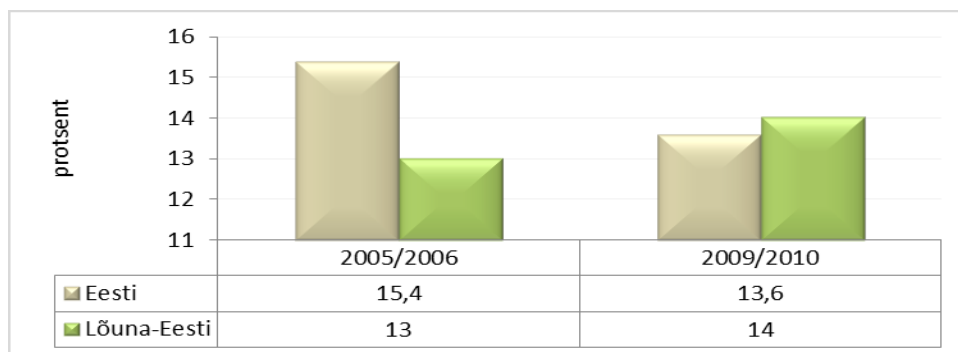
Kanepi kasutamine tekitab ärevus- ja paanikahooge, pikaajalisel tarvitamisel kujuneb sõltuvus, mõnel juhul on seda seostatud skisofreenia avaldumisega. Kanepist põhjustatud terviserisk võib sõltuda droogi kvaliteedist.

Eesti õpilastest 8 protsenti on tarvitanud mingit muud illegaalset uimastit kui kanepi. Raportist võib uue trendina välja tuua *inhalantide* (sissehingatavad lahustid, lakid, bensiin, liimid, gaasid) katsetajate kasvu. Kui kõikides varasemates uurimustes olid poisid tarvitanud inhalante tükikutest rohkem, siis viimases uurimuses soolisi erinevusi ei olnud.

2004. aastal (Puusalu) oli Põlvamaa noortel enim kokkupuuteid kanepiga. Sagedamini tarvitati ka alkoholi koos tablettidega. Enamus noortest sai oma esimese keelatud narkootikumi just sõbra abiga. Keelatud uimasteid tarvitasid enam rahuldava õppeedukusega ja sageli koolist puuduvad noored. Narkootikumide tarvitajate seas suurenes hästi õppivate noorte osakaal.

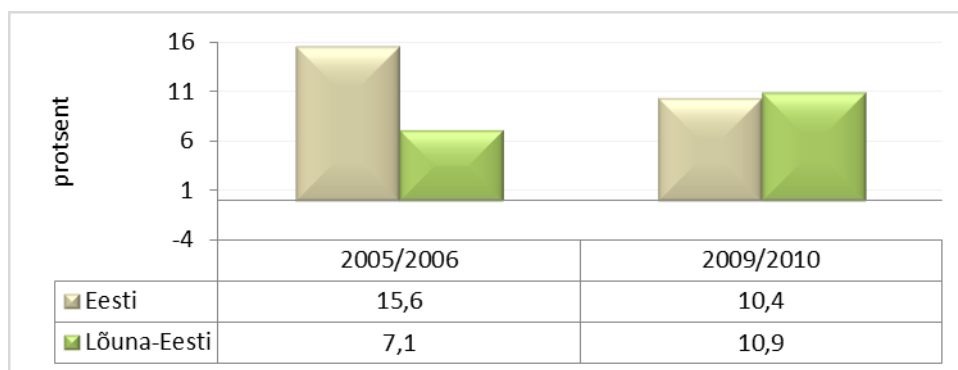
3.9 Seksuaalkäitumine

Seksuaalsel küpsemisel on teismelise arengus tähtis roll. Selles eas kinnistub sooidentiteet ja kujunevad soorollid, pannakse alus lähisuhete loomise ja hoidmise oskusele. Samas on paljud uuringud näidanud, et varajane seksuaalsuhe seostub riskeeriva käitumisega ja depressiivse seisundiga.

Joonis 88. Seksuaalvahekorra kogemus kuni 15-aastastel noortel. Allikas: TAI

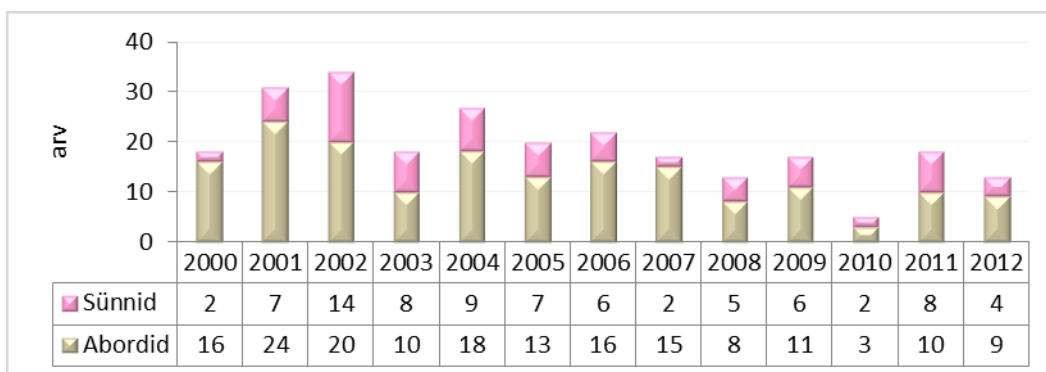
Lõuna-Eesti kuni 15-aastastel noortel on Eesti keskmisest enam seksuaalvahekordi (joon. 88). Rahvatervise seisukohalt on oluline anda teismelistele küllaldaselt teadmisi, et nad oskaksid end hoida sugulisel teel edasikanduvate haiguste ja soovimatu raseduse eest.

Joonis 89. Kondoomi kasutamine noorte poolt. Allikas: TAI

Kondoomi kasutamine on aastate jooksul oluliselt küll Lõuna-Eesti noorte seas paranenud (joon. 89), kuid jääb siiski ebapiisavaks. 10-17-aastastel Põlvamaa tütarlastel on rasedusi

(abordid ja sünnitused kokku) olnud igal aastal. Enim oli rasedusi 2002. aastal (34), vähim 2010. aastal (joon. 90).

Joonis 90. Teismeliste rasedused Põlvamaal aastatel 2000-2012. Allikas: TAI

Kahel viimasel aastal (2011-2012) oli Põlvamaa 10-17- aastastel tütarlastel rasedusi rohkem kui Eestis keskmiselt 1000 samas vanuses tütarlapse kohta (joon. 91).

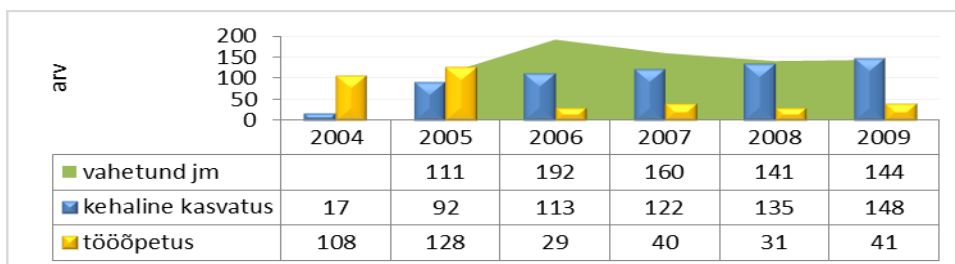

Joonis 91. Teismeliste raseduse kordaja. Allikas: TAI

Kuigi enamik noortest teab, et kondoom kaitseb HIV ja seksuaalsel teel levivate infektsioonide eest, kasutatakse juhuvahekorras kondoomi vaid 50% juhtudest.

3.10 Vigastused koolis

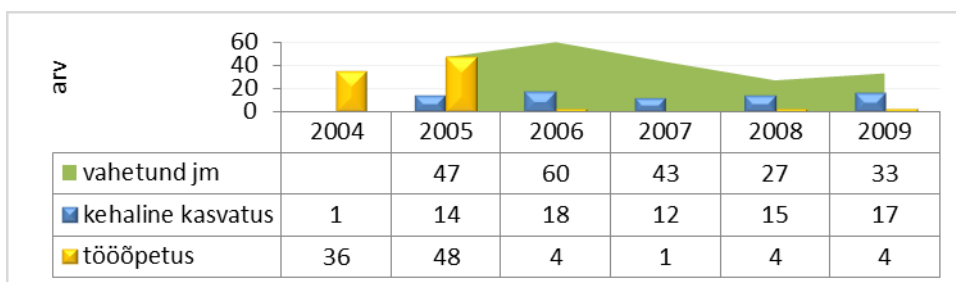
Vigastuste tekkimine koolikeskkonnas ei ole sugugi harv nähtus. Aastatel 2004-2009 kõikus Põlva maakonna koolides saadud vigastuste arv 305-st (2008. a) 360-ni (2007. a) – seega 27% 0-18-aastaste vigastustest saadi koolis.

Joonis 92. Kooli territooriumil lastega juhtunud õnnetused toimumiskoha järgi . Allikas: EHK

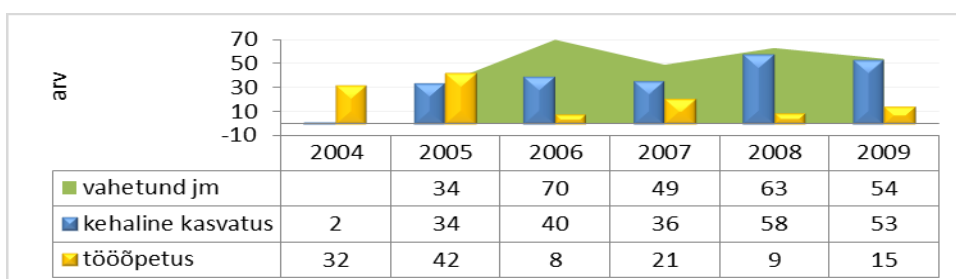
Peamised kohad, kus koolis vigastusi saadakse on vahetund, kehalise kasvatus ja tööõpetuse tund. Vahetunnis ja mujal kooli territooriumil said õpilased enim vigastusi (196) 2006. aastal, s.o. 57% aasta jooksul koolis saadud vigastuste üldarvust. Vaadeldaval perioodil on vigastuste arv oluliselt langenud tööõpetuse ja kodunduse tundides, suurenenud aga kehalise kasvatus

tundides ja spordipäevadel. 2008-2009. aastal saadi vigastusi suhteliselt võrdset nii kehalise kasvatus tunnis kui vahetunnis (joon. 92).

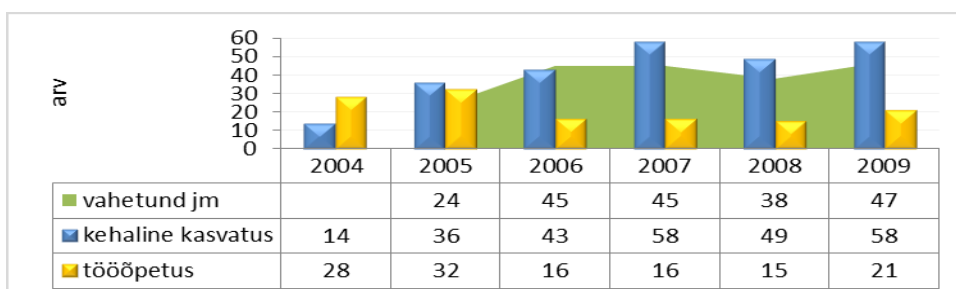
Joonis 93. Kooli territooriumil I-III klassi lastega juhtunud õnnetused. Allikas: EHK

I-III klasside õpilased saavad enam vigastusi vahetunnis. Aastatel 2004-2005 said õpilased palju vigastusi tööõpetustundides. Õpilaste vigastuste arv aastatel 2005-2009 on vähenenud 2 korda (joon. 93).

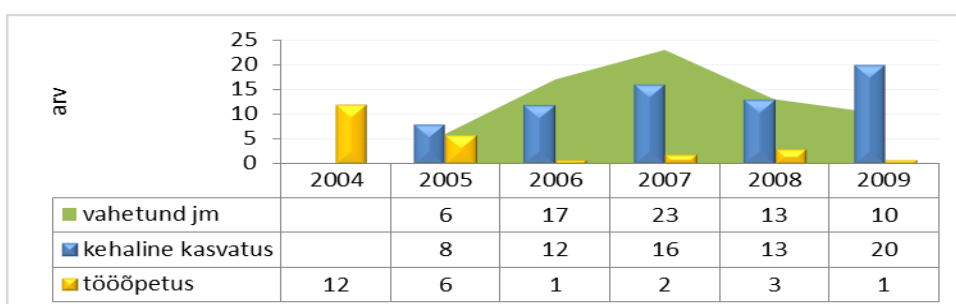
Joonis 94. Kooli territooriumil IV-VI klassi lastega juhtunud õnnetused. Allikas: EHK

Koolis saavad kõige enam vigastusi IV-VI klasside õpilased - keskmiselt 131 vigastust aastas. Enim vigastusi saadakse kehalise kasvatus tundes/spordipäevadel (joon. 94).

Joonis 95. Kooli territooriumil VII-IX klassi lastega juhtunud õnnetused. Allikas: EHK

VII-IX klasside õpilastel oli keskmiselt 114 vigastust aastas. Peamiselt juhtusid õnnetused kehalise kasvatus tundes ja spordipäevadel ning vahetundides (joon. 95).

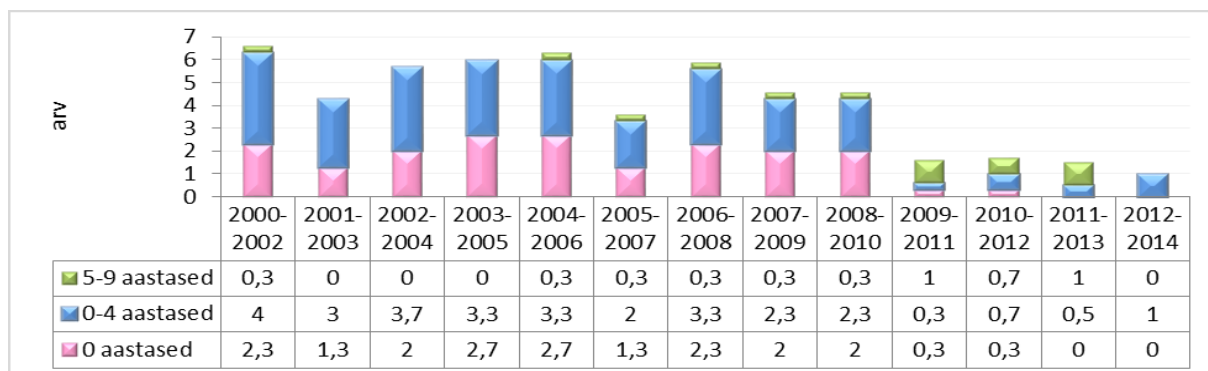

Joonis 96. Kooli territooriumil X-XII klassi lastega juhtunud õnnetused. Allikas: EHK

Kõige vähem on vigastusi gümnaasiumi astmes - keskmiselt 31 vigastust aastas (joon. 96).

3.11 Laste surmad

Aastatel 2000-2012 0-14-aastaste laste surmadest moodustasid imikute surmad keskmiselt 35%. Imikute suremus oli suurem 2000., 2004. ja 2008. aastal (joon. 97).

Joonis 97. Laste surmad (kolme aasta libisev keskmine). Allikas: Statistikaamet

Kokkuvõte

Maakonna 0-19-aastaste elanike arv on viimase 12 aastaga vähenenud ca 62% võrra. Lasteaegades käivate laste arv aastatel 2004-2012 on suurenenud 223 lapse võrra. Enam kui kaks korda on suurenenud 2-aastaste lasteaia käivate laste arv, vähenenud on 7-aastaste laste arv. 2012.aastal käis maakondade erinevates lasteaegades 82% 2-6-aastaste laste koguarvust. Laste arvu suurenemine eelkooliealistes lasteasutustes on tingitud tõenäoliselt nii vanemate soovist käia tööl või et lastel oleksid suuremad võimalused arenemiseks.

Õpilaste arv maakonna üldhariduskoolides on olnud perioodil 2002-2012 kindlas langustendentsis – koolis käivate laste arv vähenes 2326 võrra, s.o. keskmiselt 211 õpilast aastas. Õpilaste arvu vähenemine toob kõigepealt kaasa koolides keskmise klassi täituvuse languse, klassikomplektide arvu vähenemise.

Maakonna 20-st üldhariduslikust koolist on liitunud Tervist Edendavate Koolide võrgustikuga 15 kooli. Põlvamaa 7 lasteaeda liitusid Tervist Edendavate Lasteaedade võrgustikuga 2001. aastal.

Maakonna **noorte tegevust** toetatakse läbi huvikoolide ja noortekeskuste, korraldatakse maakondlikke õpilas- ja kultuuriüritusi. Põlvamaa koolinoorte liikumisharjumuste kujundamise eest hoolitseb Põlvamaa Spordiliit. Maakonnas tegutseb 40 spordiklubi ja 2 spordikooli. Noori harrastajaid on erinevatel spordialadel kokku 1270. Aktiivse tegevuse käigus kujundatakse arusaam, et terveolek (kehaline ja vaimne heaolu) sõltub regulaarsest ja eesmärgistatud tegelemisest kehaliste harjutustega. Samas on ikkagi veel probleemiks laste vähenenud liikumine ja süveneb enese internetikeskkonda unustamine, millest tulenevalt kahaneb sotsiaalse toimetuleku oskus ja oskus inimestega vahetult suhelda.

Koolides puuduvad kompleksed tegevused, mis oleksid suunatud järjepidevale laste **terviseteadlikkuse tõstmisele ja tervisekäitumise** parandamisele. Koolitervishoiu süsteem ei tööta piisavalt efektiivselt ja seega on küsitav laste ennetava tervisekontrolli regulaarsus. Maakonna 20 koolist on kohapeal olemasolev kooliõde vaid kolmel koolil. Samas puudub ka laste ja noorte tervise ja tervisekäitumise kohta regulaarselt kogutav maakondlik statistika, mis raskendab maakondliku ennetustegevuse planeerimist ja vähete olemasolevate ressursside tõendus põhise kasutamist.

Maakonna alaealiste komisjonis arutatud nii esmas-, kui korduvjuhtude arv langenu. Samas on alaealiste komisjoni suunatud juhtude arv eelkõige koolide, noorsoopolitsei ja

prokuröri töömeetoditest. Kuigi alaealiste komisjonis on üheksa vahendit, millega süütegu sooritanud last mõjutada saab, ei ole need eriti efektiivsed. Takistuseks on ka vanemate teadmatus kust ja kuidas abi saada. Samas on lastevanemate sotsiaalprogrammides osalemissoov sageli väga madal.

Alaealiste hulgas suurt alkoholi tarvitamist kinnitavad nii politsei poolt fikseeritud väärtegade arv kui maakonnas läbi viidud uuringud. Kuigi alkoholi proovinud noorte osakaal võrreldes 2005. aastaga on langenud, on siiski kuni 15-aastased Lõuna-Eesti noored proovinud alkoholi Eesti keskmisest rohkem. Tarbitakse peamiselt kergeid alkohoolseid jooke. Alkoholi kättesaadavus noorte jaoks on küllaltki lihtne. Üle poole noortest leiavad, et on igäühe enda asi palju inimene joob ja jutud alkoholi kahjulikkusest on üle paisutatud. Keelatud aineid tarvitavad enam rahuldava õppeedukusega ja sageli koolist puuduvad noored. Alkoholi tarbimise kõrval on teiseks oluliseks tervist hävitavaks harjumuseks suitsetamine.

Lapsed ja noored saavad keskmiselt 27% vigastustest koolikeskkonnas. Kõige enam on vigastusi IV-IX klasside õpilastel. Enamus vigastusi saadakse kehalise kasvatus tundides ja sportides ning vahetundides.

Lõuna-Eesti kuni 15-aastastel noortel on Eesti keskmisest enam seksuaalvahekordi. Kondoomi kasutamine on küll Lõuna-Eesti noorte seas paranenud, kuid 10-17-aastastel Põlvamaa tütarlastel on rasedusi olnud igal aastal. Aastatel 2011-2012 oli Põlvamaa 10-17-aastastel tütarlastel rasedusi rohkem kui Eestis keskmiselt 1000 samas vanuses tütarlapse kohta.

Seega on vaja suurendada investeringuid laste füüsilise, emotsionaalse ja sotsiaalse potentsiaali arendamiseks, et luua eeldused noorte riskikäitumise vähendamiseks ja rahvastiku terviseolukorra paranemiseks.

Lastele ja noortele on erinevatel aastatel läbi viidud erinevaid ennetavaid tegevusi:

- maakonna koolide „Suitsuprii klassi” võistluses osalemine;
- maakondlikud tervisedenduslikud konverentsid noortele;
- noorte infomess „ISE” raames on toimunud tervisetemaatikast kajastavad töötoad
- ohutusüritus „Rolleritaltsutajad” rollerisõitjate kogukonnale;
- -ohutu lastekaitsepäeva tähistamine;
- -ohutuspäevad noortelaagrites – teemadeks tule-, vee-, liiklus-, koduohutus ja esmaabi (alates 2010. aastast jätkunud “Kaitse end ja aita teist” (KEAT) programmi raames maakonna koolide 6-7. klassidele);
- politsei ennetusprojekt ”Tegijad”; “Kolme peaga lohe”;
- lasteaiastele projekt *Nublu aitab*, algklassiõpilastele *Tean tulest*.

Põlva linnas asub Põlvamaa Karjääri- ja õppenõustamiskeskus *Rajaleidja*. Karjääriteenused on suunatud noortele vanuses 7-26 (nii õpilased, töötavad, töötud kui ka need noored, kelle õpingud on jäänud mingil põhjusel pooleli), õpetajatele (klassijuhatajad, aineõpetajad jne), karjäärikoordinaatoritele, lapsevanematele, teistele noortega tegelevatele spetsialistidele (koolipsühholoogid, nõustajad jne).

Põlvamaa Õppenõustamiskeskusest saab professionaalset õpinõustamist.

Põlva ja Räpina haiglas tegutsevad noorte nõuandlakabinetid, mis aitavad lahendada järgmisi küsimusi: poisi ja tüdruku vahelisi suhteid, rasestumisvastane nõuanne, info sugulisel teel levivate haiguste kohta, HIV testimine, nõustamine seksuaalse ahistamise korral, kodused ja kooliga seotud probleemid.

4 TERVISLIK ELU-, ÕPI- JA TÖÖKESKKOND

4.1 Keskkonna mõjurid

Riiklik keskkonnaseire andmestik tagab ülevaate riigi keskkonnaseisundist erinevates valdkondades (välisõhk, vesi, jäätmed jne).

Välisõhk

Välisõhk on üks keskkonna elutähtsatest komponentidest. Elame suurema osa oma elust välisõhku hingates. Välisõhust oleneb ka see, missugust õhku me hingame kodus. Välisõhku mõjutavad tegurid on: mitmesugused keemilised ühendid (nt süsihappegaas - CO₂), müra, tolm, valgusreostus, lõhnareostus jne.

Lõuna-Eesti piirkonnas peetakse peamisteks välisõhu saastajateks transporti ning olmekütmist. Transpordi osas on mõeldud Lõuna-Eestis suurt kruusakattega sõiduteede võrgustikku. Kattega teede osatähtsus on vaid 41,5% (Eestis 58,8%). Põlvamaast on see näitaja väiksem vaid Valgamaal (40%). Seega võib teatud ilmastikutingimustel (soe, kuiv) ja mingil kindlal perioodil põhjustada ebameeldivusi läheduses elavatele inimestele.

Vesi

Puhas magevesi on eluks hädavajalik. Põlvamaa piirkonnas kasutatakse elanikkonna veega varustamiseks põhjavett, mis saadakse valdavalt Pärnu veekihi. Vettandvad kivimid on liivakivid ja aleuroliidid, veekihi paksus ulatub 30-60 meetrini. Pärnu veekiht on Lõuna-Eestis üks veerikkamaid ja omab kinnitatud varudega suuremaid tsentraalseid veehaardeid Põlvas, Elvas ja Tartus. Looduslik Pärnu veekihi vesi on väikese mineraalsusega, mineraalsus suureneb Lõuna-Kagu suunas (Värskas mineraalveena). Võrreldes maapinnalähedase Kesk-Devoni põhjaveega, on vesi pehmem ja väiksema oksüdeeritavusega, mis osutab tema paremale looduslikule kaitstusele. Enamasti on vees liigselt rauda, kohati ka mangaani ja väävelvesinikku.

Põhjavee kvantitatiivne seisund on hea. Praegune veevõtt põhjavee kvantitatiivset ega keemilist seisundit ei mõjuta. Muutusi põhjavee kvaliteedis johtuvalt veevõtust pole täheldatud. Põhjaveevõtt moodustab alla 10-20% põhjaveekogumi tegelikust põhjaveeressursist.

Jäätmed

Tänapäeval on raske mitte puutuda igapäevaselt kokku prügiga. Igasugune tarbimine eeldab ka rohkemal või vähemal määral prügi teket. Selleks, et hoida meie elukeskkonda inimväärseks ja säästa loodusressursse, tuleb jäätmete tekkimist nii palju kui võimalik vältida ning tekkinud jäätmed keskkonnasõbralikult koguma ja käitlema.

Kuni aastani 2009 tegutses Põlvamaal maakonna tasandil Adiste prügil. Alates 2009. aasta juulikuust suleti kõik maakondade väikeprügilad ja lähimaks prügilaks jäi Torma prügil. Olmeprügi osas prügilas asukoha muutus olulist mõju ei avaldanud, sest kõigis Põlva maakonna omavalitsustes on korraldatud jäätmekogumine liigiti.

2012. aasta lõpuks ehitati valmis Põlva linna ja Põlva valla ühine jäätmejaam. Jäätmejaama tegevuse eesmärk on jäätmete kogumine liigiti, jäätmete pressimine ja transportimine prügilasse. Jäätmejaama loomisel oli abiks keskkonnaamet.

4.2 Transport ja teedevõrk

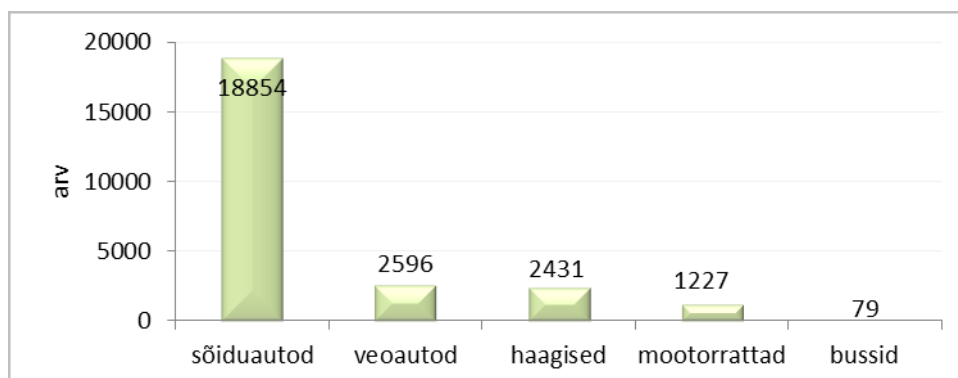
Maakonnas on 3215,7 kilomeetrit maanteid, millest riigimaanteed moodustavad 1165,1 kilomeetrit. Kattega teede osatähtsus on 544 km, so 46% (Eestis 58.8%). Liiklussagedus Põlvamaa põhimaanteedel (võrreldes Võru - 1757, Valga maakonnaga - 1648) on suur - 3078 autot ööpäevas 1 km kohta.

Põlvamaa ühistranspordivõrgu moodustavad maakonnasisesed ja kaugbussiliinid ning rongiliiklus. Põlvamaal toimib ühistranspordivõrk 1100 kilomeetril. Vastavalt ÜTS-le korraldab ühistransporti maakonnaliinidel maavalitsus ja vallaliinidel vallavalitsus. Vallaliinide osa on Põlvamaal väike.

Põlvamaal on 60 maakonnaliini, mida teenindab 30 bussi. Busside läbisõit on 1,87 milj. km aastas (6200 km/päevas), 900 tuhat reisijat/aastas. Lisaks maakonnaliinidele teenindavad Põlvamaa elanikke ka maakonda läbivad bussid.

Kõige ulatuslikumalt katab Põlva maakonda 5 korda nädalas (eeldatavalt tööpäeviti) sõitvate bussiliinide võrk, et tagada igapäevane transpordiühendus kodu, kooli ja töökoha vahel. Nädalavahetustel on vallakeskustest olemas bussiühendus suuremate keskustega. Ühendused vallakeskuste ja maakonnakeskuse vahel tagatakse otseliinidega (põhiliinidega) ja külade ühendused vallakeskustega vallaliinide ning maakondlike kõrvalliinidega. Vallakeskusest pakutavate teenuste kättesaadavus halveneb suvel koolivaheajal kui õpilasliinid ei ole käigus. Suvekuudel ja koolivaheaegadel käib osades asustatud punktides buss 2 korda nädalas. Põlvamaa 42 küla puhul oleks otstarbeks rakendada nõudebussiteenust. Teenuste kättesaadavuse parandamiseks ühistranspordiga parandada teedevõrgu olukorda ja muuta tolmuvabaks teed, millel liigub ühistransport/õpilasliin.

Raudteeliinide kogupikkus on 101,5 kilomeetrit. Raudteeliinide kogupikkus jaguneb kahe liini vahel: Tartu- Orava ja Orava- Valga. Reisijate vedu toimub Tartu – Orava liinil kuuel päeval nädalas, reisijate arv aastas on üle 20 tuhande. Kaubavedu toimub mõlematel liinidel.

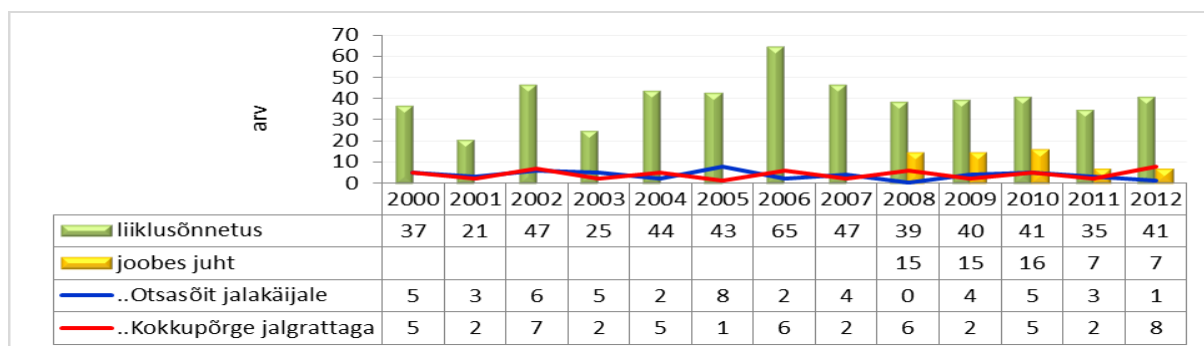
Joonis 98. Põlva maakonnas registreeritud sõidukid seisuga 31.12.2012. Allikas: Maanteeamet

Põlvamaal on 69,8 sõiduautot 100 elaniku kohta. 2012. aastal läbis tehnõulevaatuse 11178 sõidukit, nende keskmine vanus oli 14 aastat.

Kergliiklusteed kogupikkusega 21 km paiknevad erinevate kohaliku omavalitsuse territooriumil: Räpina vallas 8,8 km (valgustatud 6,8 km); Põlva linnas ja vallas 8 km (valgustatud); Mikitamäe vallas 0,6 km (valgustatud); Kõllestes vallas 1,2 km (valgustatud) ja Veriora vallas 1,6 km, Savernas 0,8 km. Kergliiklusteed on ehitatud aastatel 2004–2012.

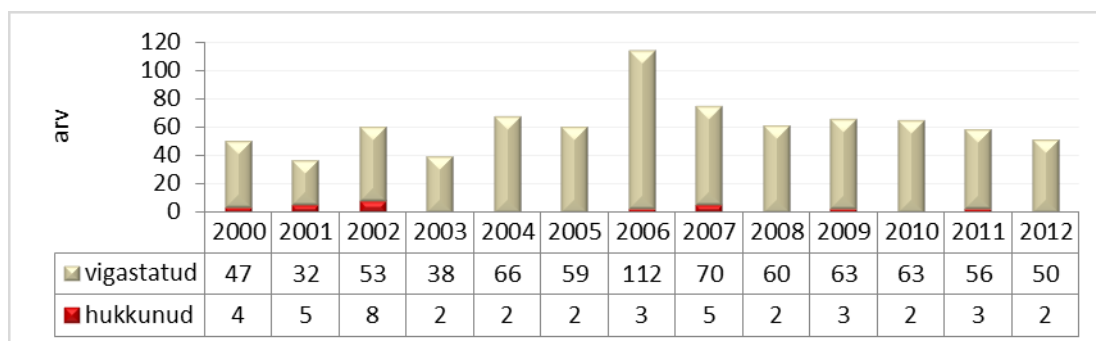
4.3 Liiklusõnnetused

Inimkannatanutega liiklusõnnetused moodustavad keskmiselt 33% maakonna liiklusõnnetuste arvust. Põlva maakonnas oli inimkannatanutega liiklusõnnetuste arv madalaim 2001. aastal (21) ja kõrgeim 2006. aastal (65) (joon. 99).

Joonis 99. Inimkannatanutega liiklusõnnetused Põlvamaal. Allikas: TAI

Põlva maakonnas toimunud liiklusõnnetustes sai aastatel 2000-2012 aastas keskmiselt vigastada 59 inimest, s.o. 1,5 inimest inimkannatanuga liiklusõnnetuse kohta. Enim oli vigastatud 2006. aastal (112), kõige vähem 2001. aastal (32) (joon. 100).

Joonis 100. Liiklusõnnetustes hukkunud ja vigastatud. Allikas: TAI

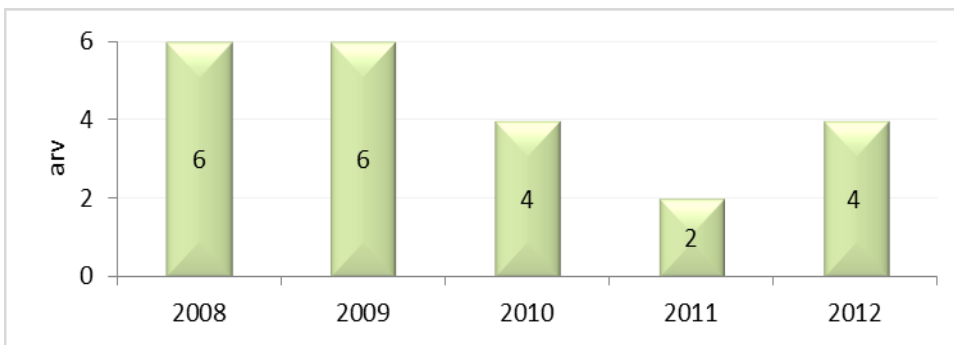
Maakonnas toimunud liiklusõnnetustes on aastas keskmiselt hukkunud 3,4 inimest. Suurim hukkunute arv oli 2002. aastal (8 inimest) (joon. 100).

Aastatel 2008-2012 toimus joobes juhtide osalusel 31% liiklusõnnetustest. Aastatel 2011-2012 on joobes juhtide osa liiklusõnnetustes vähenenud enam kui kaks korda. Aastatel 2000-2012 sai aastas keskmiselt liiklusõnnetuses kannatada 3,7 jalakäijat. Enim jalakäijaid sai kannatada 2005. aastal (8 inimest). Liiklusõnnetustes sai samal perioodil aastas keskmiselt kannatada 4 jalgratturit (joon. 100).

Õnnetused jalakäijatega ja jalgratturitega viitavad olukorra tõsidusele eelkõige kohaliku elanikkonna turvalisuse tagamisel. Kaudselt võime selliste õnnetuste järgi hinnata ka kohalike elanike liiklusteadlikkust, oskust ohtu näha ja õnnetust ära hoida, sõltumata sellest, kas ohuolukord tekib riigi- või kohaliku omavalitsuse hallataval teel.

4.4 Uppumissurmad

Põlvamaal uppunute statistikat kirjeldab joonis 101. Kogu Eesti statistika põhjal upub kõige sagedamini inimesi laupäeviti. Enamus uppunutest on mehed, ohustatuim vanuserühm 50-59-aastased.

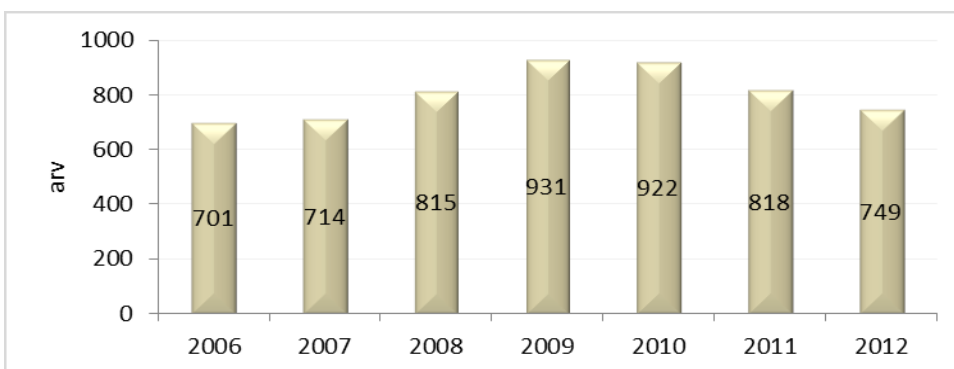

Joonis 101. Uppunud Põlva maakonnas aastatel 2008-2012. Allikas: TAI

Lisaks ametlikele randadele kasutatakse ujumiskohtadena jõgesid, järvesid, tiike, merd jne. Rahvarohketel üritustel ja suvistel loodusesse väljasõitudel on peamine probleem purjuspäi ujumine, tundmatus kohas vetteminek, oma ujumisoskuse ning võimete ülehindamine, järelvalveta lapsed, tervislik seisund, paadisõidu eeskirjade rikkumine.

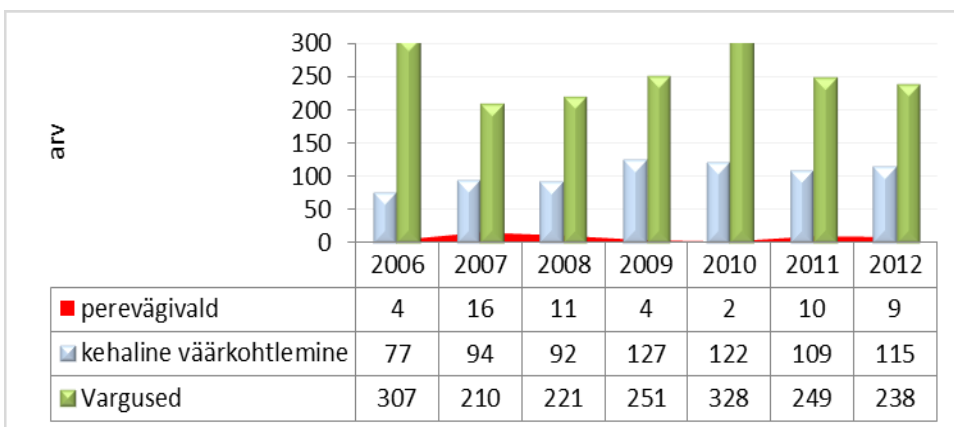
4.5 Kuriteod

Kuritegude üldarv maakonnas kasvas 2009. aastani (joon. 102).

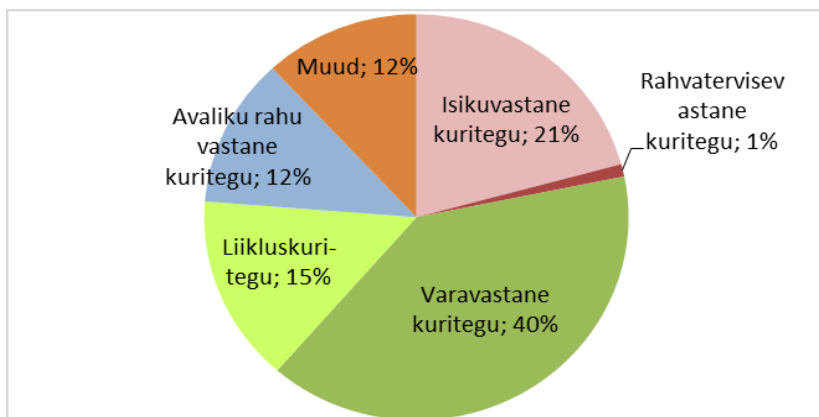
Joonis 102. Kuriteod Põlva maakonnas aastatel 2006-2012. Allikas: ESA

Kõige enam pannakse toime varavastaseid kuritegusid (vargus, röövimine, omastamine, kelmus, väljapressimine, asja omavoliline kasutamine). Vargusi pandi enam toime 2006. ja 2010. aastal. Isikuvastastest registreeritud kuritegudest on enamus kehaline väärkohtlemine (joon 103).

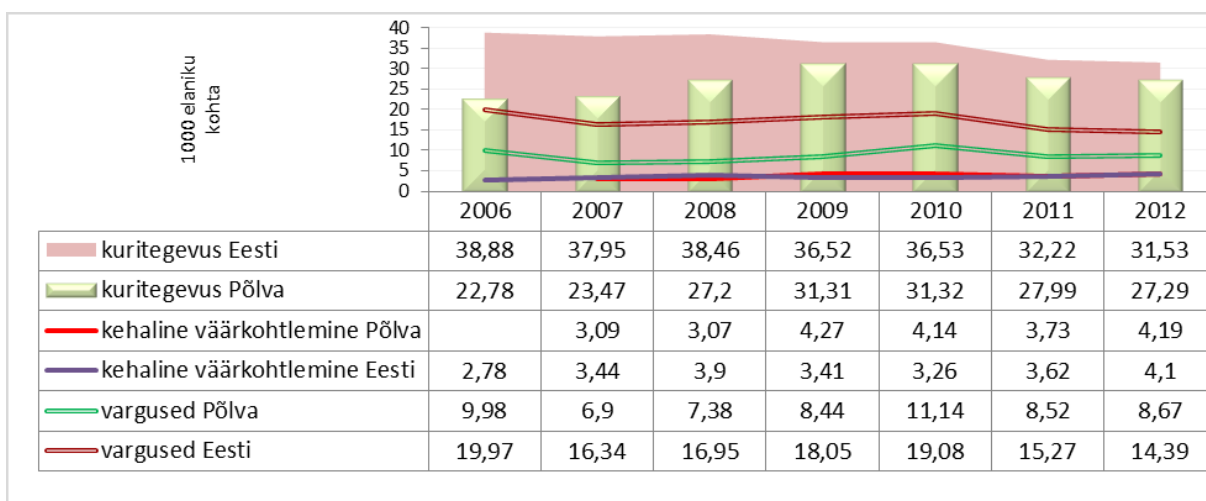

Joonis 103. Kuriteod Põlva maakonnas aastatel 2006-2012. Allikas: ESA

2012. aastal moodustasid varavastased kuriteod 40% Põlvamaa kuritegude üldarvust. Teise suure grupi moodustasid isikuvastased kuriteod (inimese elu ja tervise ohustamine ja tema isikuvabaduse vastu) ja kolmanda liikluskuriteod (joon. 104).

Joonis 104. Kuriteod Põlva maakonnas 2012. aastal. Allikas: ESA

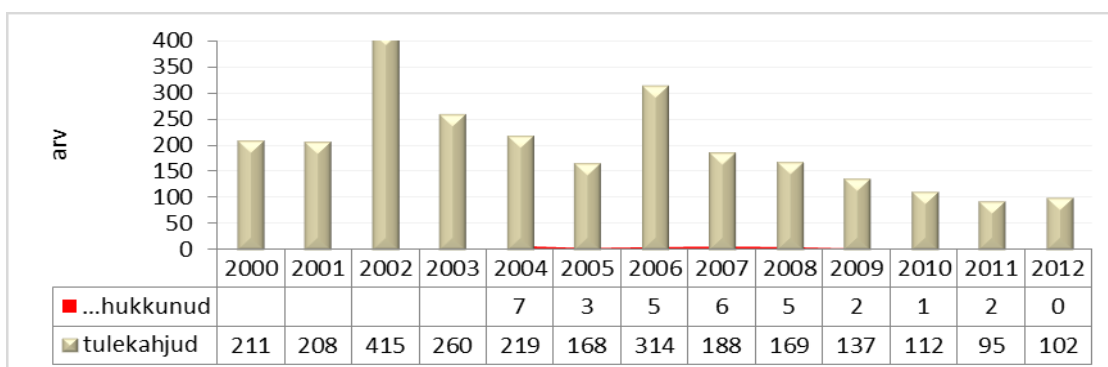

Joonis 105. Kuritegevus maakonnas aastatel 2006-2012. Allikas: ESA

Kuritegevus Põlvamaal on Eesti keskmisest madalam – tunduvalt vähem on vargusi. Kehalisi väärkohtlemisi on Põlvamaal vabariigi keskmisel tasemel (joon. 105).

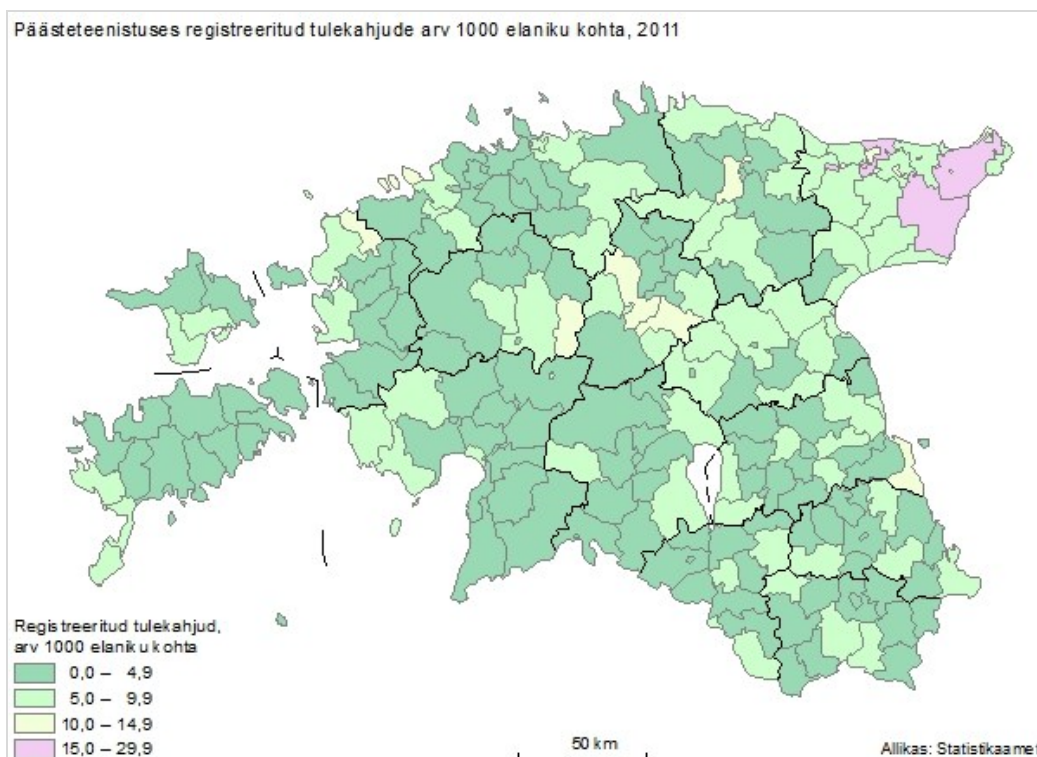
4.6 Tulekahjud

Tulekahjude arv kajastab tuleohutusnõuete täitmist paikkonnas ja inimeste ohuteadlikkust. Enam oli Põlvamaal tulekahjusid 2002. ja 2006. aastal. Tules hukkunute arv oli kõrgeim 2004. aastal. Alates 2009. aastast on tules hukkunud üksikud inimesed (joon. 106).

Joonis 106. Tulekahjude ja tules hukkunute arv Põlvamaal aastatel 2000-2012. Allikas: ESA, TAI

Tekkekoha järgi toimub kõige rohkem tulekahjusid elu- ja kõrvalhoonetes. Enamus surmaga lõppevate tulekahjude toimumiskohaks on eluhooned. 2006. ja 2008. aastal hukkus tulekahjudes kummalgi aastal 5 inimest – kõik eluhoonetes. Enamus eluhoonetes toimunud tuleõnnetustest on otseselt seotud inimeste hooletuse ning tuleohutusnõuete eiramise, aga ka teadmatusega elementaarsetest tuleohutusnõuetest. Elu- ja kõrvalhoonetes toimuvate tulekahjude suure arvu põhjuseks võib lugeda ka riikliku järelevalve võimaluse puudumist. 2011. aastal kohalikes omavalitsustes Päästeameti poolt registreeritud tulekahjusid kirjeldab joonis 107.

Joonis 107. Päästeametis registreeritud tulekahjud 2011. aastal. Allikas: ESA

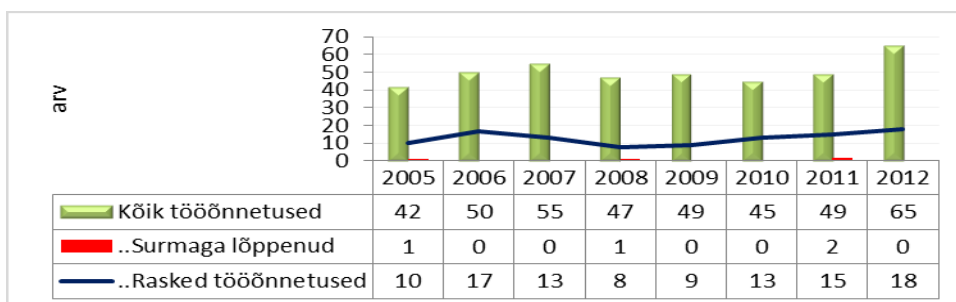
Tuleõnnetuste vähenemise põhjusteks on kindlasti nii kohustuslike suitsuandurite paigutamine kui Päästeameti poolt tehtav ennetustöö.

Maakonnas töötab päästeala ennetaja, kelle juhtimisel ja koordineerimisel viiakse läbi erinevaid projekte eri vanuses inimestele. Maakonna ennetaja teeb koostööd kohalike omavalitsustega ning üheskoos püütakse teha erinevaid tuleohutuslaseid koolitusi ja infopäevi piirkonnas elavatele pensionäridele, puudega inimestele. Suuremates keskustes korraldatakse ohutuspäevi, kus selgitatakse tuleohutusnõudeid, tutvustatakse esmaseid tulekustutusvahendeid. Koos kohalike omavalitsuste sotsiaaltöötajatega püütakse käia kodudes nõustamas inimesi tuleohutuse osas. Eraldi on koolitused korteriühistutele ja külavanematele, et märgataks piirkonnas või oma elamus varitsevaid ohtusid ning likvideeritaks neid.

Asutuste tuleohutusnõuetele vastavuse üle toimub riiklik järelevalve ja seega on ka nendes toimuvate õnnetuste arv väiksem.

4.7 Tööõnnetused

Põlvamaa ettevõtetes oli aastatel 2005-2012 aastas keskmiselt 48 tööõnnetust²⁰. Tööõnnetuste arv oli suurim 2012. aastal. Surmaga lõppenud tööõnnetusi oli üks 2005., 2008. ja 2011. aastal (joon. 108).

Joonis 108. Tööõnnetused Põlvamaal aastatel 2005-2012. Allikas: TAI

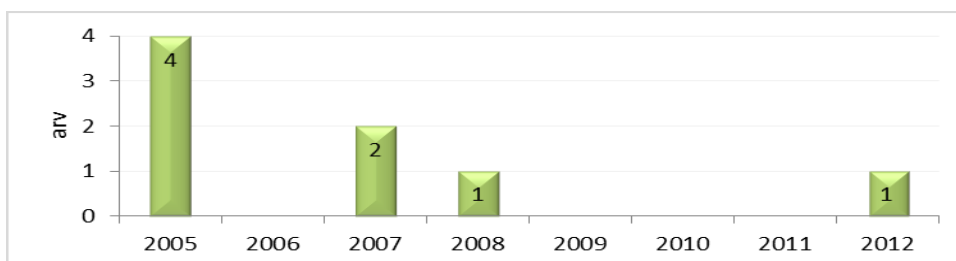
Tööõnnetused ja -vigastused toovad töötajatele, tööandjatele ja ühiskonnale kaasa arvestatava majandusliku koormuse, eriti väikeettevõtetele võivad õnnetused anda tõsise rahalise hoobi. Tegemata töö(päeva)d ja saamata jäänud kasum on ilmne ja neid on lihtne rahaliselt väljendada. Turvaliste töökohtade eesmärgil on tööandjatel vaja turvariske analüüsida.

4.8 Tervist edendavad töökohad

Tervist Edendavate Töökohtade (TET) ideoloogia sai alguse 1984. aastal Ameerika Ühendriikides. Tervist edendava töökoha üheks eesmärgiks on vähendada kutsehaiguste ja tööst põhjustatud haiguste osakaalu suurenemist Eestis, seoses sellega tõsta töötajate terviseteadlikkust, tõstes seeläbi töötajate elukvaliteeti ja töövõimet.

Maakonnas ei ole Tervist Edendavate Töökohtade võrgustikuga liitunud ettevõtteid, kelle peakorter asuks maakonnas, küll aga võib arvestada filiaale, kuna samas organisatsioonis kehtib üks ja sama personalipoliitika, tervisedenduse põhimõtted ja juhtimiskultuur.

TET võrgustikuga liitunud ettevõtete filiaale on maakonnas 7 (Eesti Post, Selver, Maksu- ja Tolliamet, Politsei- ja Piirivalveameti Põlva politseijaoskond, SEB, Swedbank, Tööinspeksioon) (joon. 109).

Joonis 109. TET võrgustikuga liitunud ettevõtted Põlvamaal aastatel 2005-2012. Allikas: Maakondlik Tervisetuba

Maakonnas asub ka kaks Tervist Edendavat Haiglat (TEH) – AS Rõpina Haigla ja AS Põlva Haigla, mida võib käsitleda tervist edendavate töökohadena. 2012. aastal liitus võrgustikuga Põlva Linnavalitsus.

²⁰ Tööõnnetus on töötaja tervisekahjustus või surm, mis toimus tööandja antud ülesannet täites või muul tema loal tehtaval töö, tööaja hulka arvataval vaheajal või muul tööandja huvides tegutsemise ajal.

Kokkuvõte

Maakonnas ei ole suurlinnu ega tööstusettevõtteid. 2/3 elanikkonnast elab hajaasusaladel - seega peamiseks välisõhu saastajaks kruusakattega sõiduteed ja olmekütmine. Katttega teede osatähtsus maakonnas on vaid 46,5%. Põhjavee kvantitatiivne seisund on hinnatud heaks ja kuna suurtarbijad puuduvad ei mõjuta inimeste igapäevane tarbimine põhjavee keemilist ega kvantitatiivset seisundit. Jäätmekäitlus on maakonna kõigis omavalitsustes korraldatud.

Maakonna ühistransport ei soodusta teenuste kättesaadavust. Kõige ulatuslikumalt katab Põlva maakonda viis korda nädalas sõitvate bussiliinide võrk, et tagada igapäevane transpordiühendus kodu, kooli ja töökoha vahel. Nädalavahetustel on vallakeskustest olemas bussiühendus suuremate keskustega. Ühendused vallakeskuste ja maakonnakeskuse vahel tagatakse otseliinidega (põhiliinidega) ja külade ühendused vallakeskustega vallaliinide ning maakondlike kõrvalliinidega. Vallakeskusest pakutavate teenuste kättesaadavuse tagamiseks piirkonna elanike tarbeks on õpilasliinid käigus ka suvekuudel ja koolivaheaegadel vähemalt kaks korda nädalas.

Kuritegevus Põlvamaal on madalam Eesti keskmisest kuritegevusest. 2008. aasta kuritegude tõus on seletatav kehtima hakanud Karistusseadustikuga. 2006.aastast hakkas jääma vahele rohkem liiklusvahenditejuhte, kellel oli eelnev karistus väärteokorras jooles juhtimise eest. Kui trahv oli tasumata, tuli automaatselt kriminaalasi, ehk isik pani toime juba kuriteo. Kuna hakkas saabuma ka nn. *buumiaeg*, liikus rahvas rohkem ringi ja seeläbi toimus ka rohkem liiklusõnnetusi. Inimesed olid muutunud hooletumaks ja ükskõiksemaks. On tõusnud rahva usaldus politsei vastu ja juhtumitest teatatakse enam

Tuleõnnetuste ennetusega tegeldakse regulaarselt. Kõrgendatud riskiga objektide üle teostatakse tuleohutusosalast järelevalvet iga-aastaselt. Tuleohutusteadlikkuse seire tulemusena selgus, et 2008. aastal oli 52 % Põlvamaa kodudest varustatud suitsuanduriga, 2010. aastal 76%.

Maakonnas puudub kohapealsete tervist edendavate ettevõtete/asutuste võrgustik. Suurettevõtteid maakonnas ei ole ja väikeettevõtetel on vähene motivatsioon töötajate tervislike valikute toetamisel. Ettevõtte tegeleb töötaja tervisega siis kui see on talle kasulik. Ka inimesed ise on vähe teadlikud elu-, töö –ja õpikeskkonnast tulenevatest riskidest ning nende ennetamise/maandamise võimalustest. Tööpuudusest tekkinud hetkeolukorras on küsitav kas töötajad otsivad enam töökeskkondi, kus pööratakse tähelepanu nende elukvaliteedile (nt sooja toidu kättesaadavus tööpäeval, tubakavaba keskkond või võimalus tegeleda kehalise treeninguga vms) või pigem võtavad vastu, mis iganes tööpakkumise.

Tervisliku elu-, õpi- ja töökeskkonna saavutamiseks on ellu viidud järgmisi tegevusi:

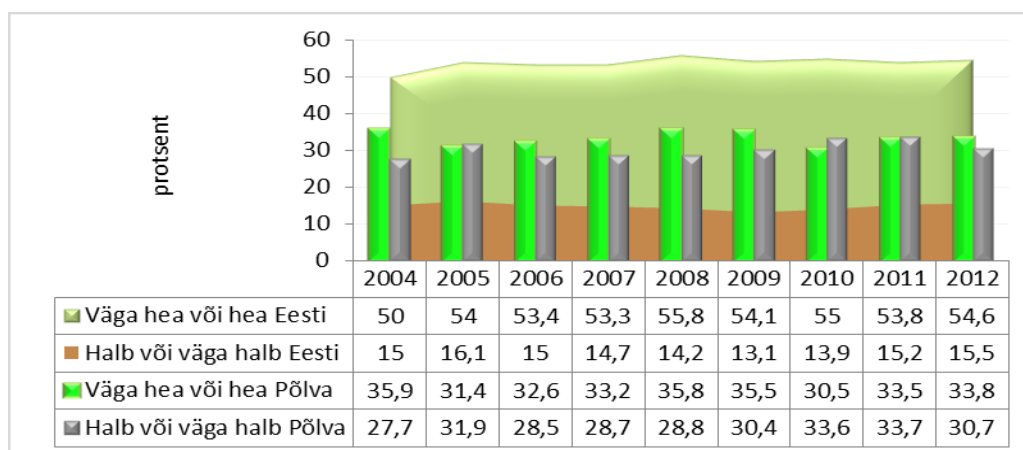
- liikluskasvatuse koolitused õpetajatele (lasteaedade õpetajate meeskondadele ning õppepäevad jalgratturikoolituste läbiviijatele ning autokoolide õpetajatele);
- jalgratturite toetuseks on Maanteeamet ellu kutsunud kaks sihtsuunalist projekti: rattasõidu õppeks vigurelementide meisterdamine (2010.aastal osales 6 kooli, 2011. aastal ei osalenud ühtegi kooli Põlvamaalt); jalgratta võistlussari *Vigurivänt* (2010.aastal osales 5 kooli ning 2011.aastal 5 kooli);
- Maanteeameti projektikonkursile on Põlvamaa lasteaedade, koolide jm organisatsioonide poolt esitatud mitmesuguseid liikluskasvatuse alaseid projekte (2010.aastal sai toetuse 8 projekti -1400 €; 2011.aastal 2 projekti, 45 €).
- raadiomängud (*Ring FM*) riiklike liiklusohutuskampaaniate võimendamiseks Eesti lõunaregioonis (2010. a detsembris ja 2011. a augustis ning detsembris).

5 TERVISLIK ELUVIIS²¹

5.1 Hinnang tervisele

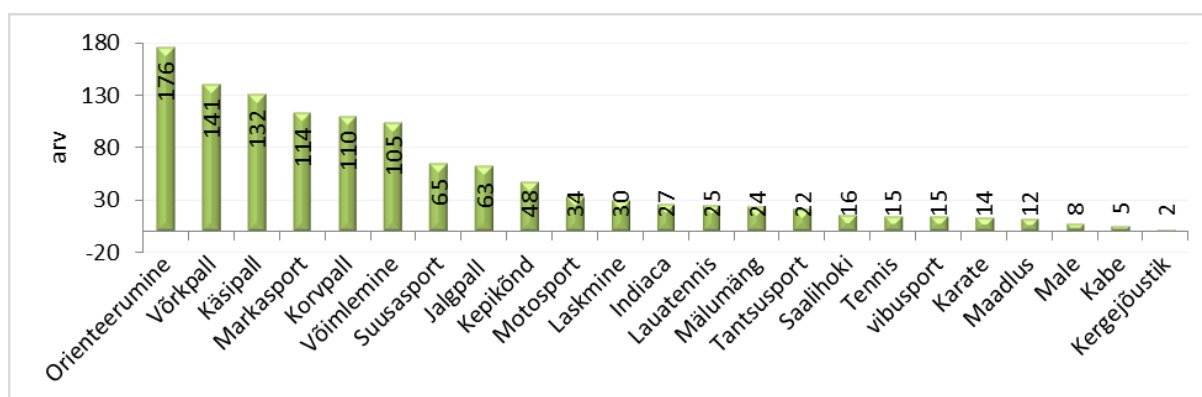
Eesti elanike hinnang oma tervislikule seisundile on püsitud suhteliselt stabiilne. Aastatel 2004–2012 hindas oma tervist väga heaks või heaks keskmiselt 50–55% täiskasvanud elanikkonnast. Euroopa Liidus on vastav näitaja 64–68%. Põlvamaa täiskasvanud elanikkonna hinnang tervisele *hea või väga hea* osas püsib perioodil 2004-2012.aastal 30-35,9% vahel ja on oluliselt madalam vabariigi keskmisest. *Halvaks või väga halvaks* hindab oma tervist vabariigi keskmisest ca kaks korda rohkem Põlvamaa elanikke (joon.110).

Joonis 110. 16-aastaste ja vanemate elanike hinnang oma tervisele. Allikas: ESA

5.2 Füüsiline aktiivsus

Põlvamaal on 95 erinevat spordirajatist: 2 siseujulat; 5 täismõõtmelist staadioni; 3 suurt 7 keskmist ja 9 väiksemat spordisaali; Mammaste Tervisespordikeskus; lisaks erinevad liikumisrajad. Liikumisharrastuse kujundamisel on koordineerivaks katusorganisatsiooniks Põlva Maakonna Spordiliit. Spordiklubides (23) on liikumisharrastustega tegelejad enamasti 20-aastased ja vanemad, kokku 1203 harrastajat.

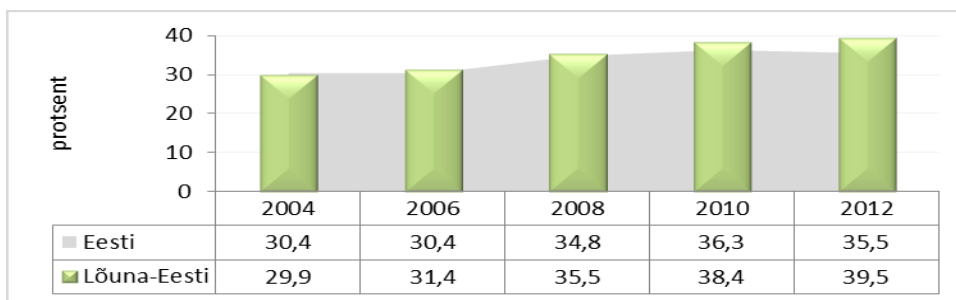

Joonis 111. Täiskasvanud harrastajaid spordiklubides Põlvamaal 2013. Allikas: Eesti Spordiregister

Põlvamaa täiskasvanud elanikkond saab spordiklubides tegeleda nii individuaalalade kui ka võistkondlike liikumisharrastustega. Populaarsemad tegevused on orienteerumine võrkpall, käsipall, matkasport, korvpall ja võimlemine (joon. 111).

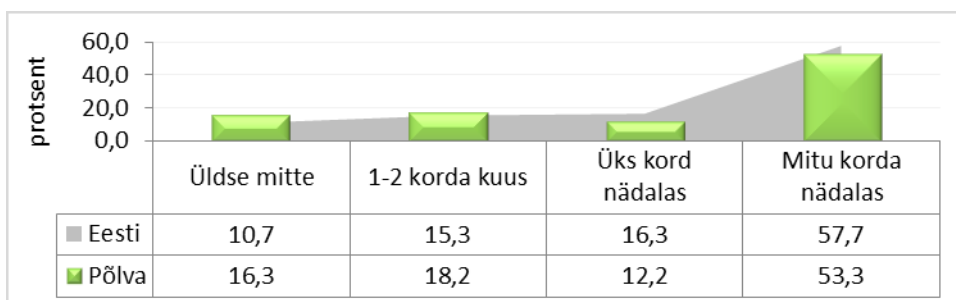
²¹ Tervislikku eluviisi käsitlevad andmed on esitletud piirkondlike andmetena ja sisaldavat infot Tartu-Jõgeva-Võru-Valga ja Põlvamaa kohta.

Vähemalt kaks korda nädalas tervisesporti harrastava tööealise elanikkonna osakaal aastatel 2004-2012 on pidevalt kasvanud. Lõuna-Eesti elanikud teevad tervisesporti Eesti keskmisest rohkem (joon. 112).

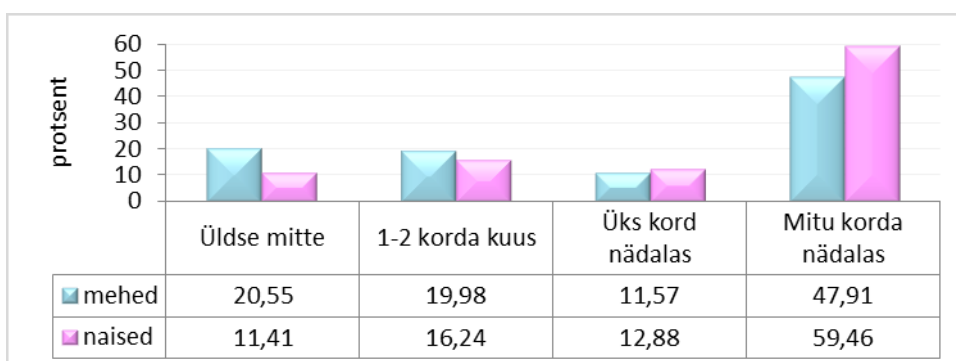
Joonis 112. Tööealiste osakaal, kes teevad tervisesporti vähemalt kaks korda nädalas. Allikas: TAI

Põlvamaa elanike tervisespordiga tegelemist aastal 2011 iseloomustab joonis 113. Paikonna tervisemõjurite uuring (PTU) andmetel viimase 30 päeva jooksul käis jala või sõitis rattaga vähemalt 30 minutit mitu korda nädalas 53,3% elanikest. Põlvamaa elanikud harrastavad tervisesporti Eesti keskmisest vähem. Kõige enam on regulaarselt jalgsi või rattaga liiklejaid Põlva vallas ja Põlva linnas.

Joonis 113. Vähemalt 30 minutit jala käimise või rattaga sõitmise sagedus. Allikas: TAI

Vähemalt 30 minutit jala käijate või rattaga sõitjate seas on naisi meestest rohkem (joon. 114).

Joonis 114. Vähemalt 30 minutit jala käimise või rattaga sõitmise sagedus sugude lõikes Põlvamaal. Allikas: TAI

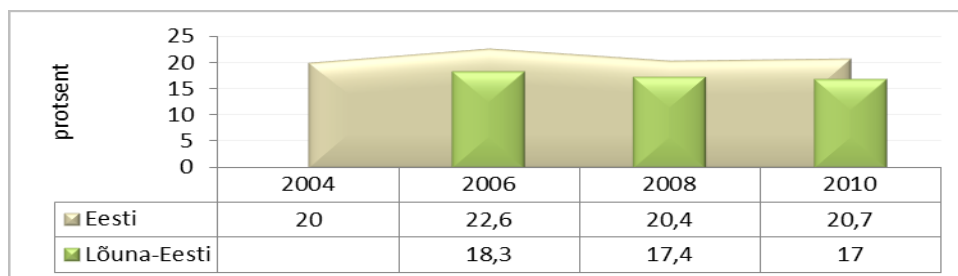
Põlvamaa passiivsemad jalgsi või rattaga liiklejad saab iseloomustada järgnevalt:

- pigem mehed (41%) kui naised (28%);
- pigem keskealised (40%) ja vanemaalised (35%) kui noored (29%);
- pigem madala (42%) kui kõrge (35%) ja keskmise (29%) ostujõuga vastajad;
- pigem need, kes pole suitsetamisest loobunud.

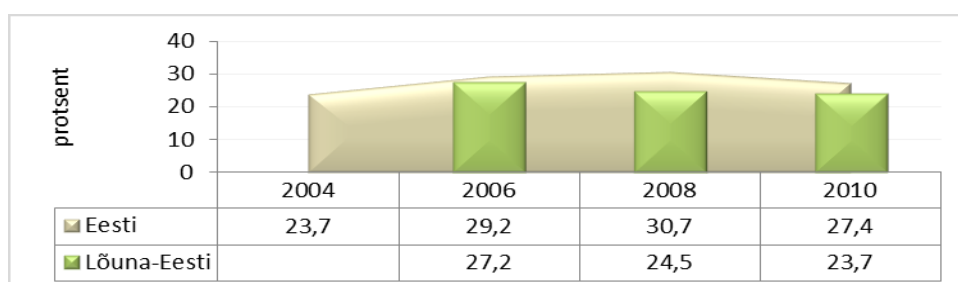
Parimad sportimise võimalused on maakonna keskses Põlva linnas.

5.3 Toitumine

Täiskasvanud elanikkond tarbis toiduks enam puu- ja juurvilju 2006. aastal. Vähemalt kuuel päeval nädalas värsket puu- ja juurvilja sööva tööeliste inimeste arv Lõuna-Eestis langeb alates 2006. aastast. Lõuna-Eesti elanikud tarbisid aastatel 2006-2010 juur- ja puuvilju Eesti keskmisest vähem (joon. 115 ja joon. 116).

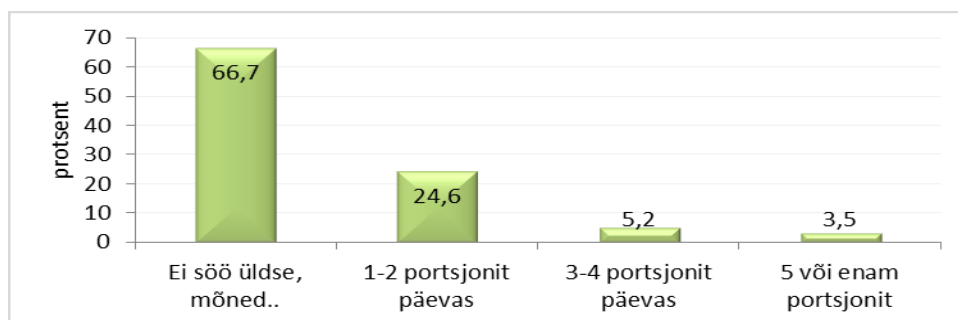

Joonis 115. Vähemalt kuuel päeval nädalas värsket juurvilja sööv tööeline elanikkond. Allikas: TAI

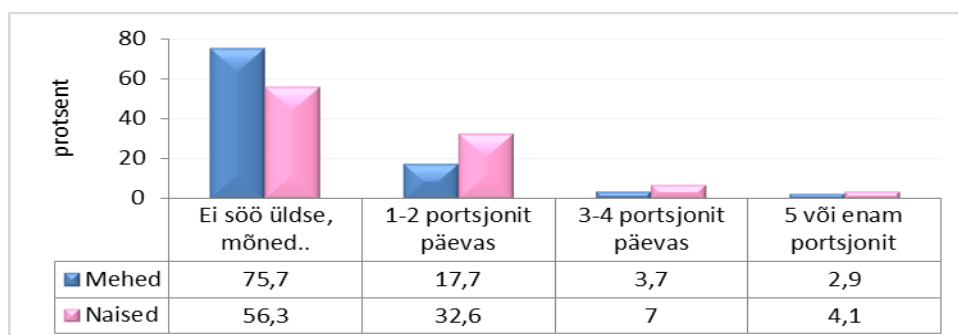
Joonis 116. Vähemalt kuuel päeval nädalas värsket puuvilja sööv tööeline elanikkond. Allikas: TAI

PTU 2011 andmetel ei söö puu- ja köögivilju üldse või sööb harva 66,7% Põlvamaa elanikest (joon. 117).

Joonis 117. Puu- ja köögiviljade söömine Põlvamaal 2011. aastal. Allikas: TAI

Puu- ja köögivilju ei söö üldse või sööb harva 56,3% Põlvamaa naistest ja 75,7% meestest (joon. 118).

Joonis 118. Puu- ja köögiviljade söömine Põlvamaal 2011. aastal. Allikas: TAI

Vastajaid, kes puu- ja köögivilju ei söö üldse või söövad mõned portsjonid nädalas, saab iseloomustada järgmiselt:

- pigem mehed (76%) kui naised (56%);
- pigem vanemaealised (78%) ja keskealised (70%) kui noored (58%);
- pigem alg- või põhi- (73%) ja kesk- (70%) kui kõrgharidusega (47%) vastajad;
- pigem töötavad (68%) ja mitteaktiivsed (66%) kui töötud (56%);
- pigem madala (74%) kui keskmise (63%) ja kõrge (60%) ostujõuga vastaja.

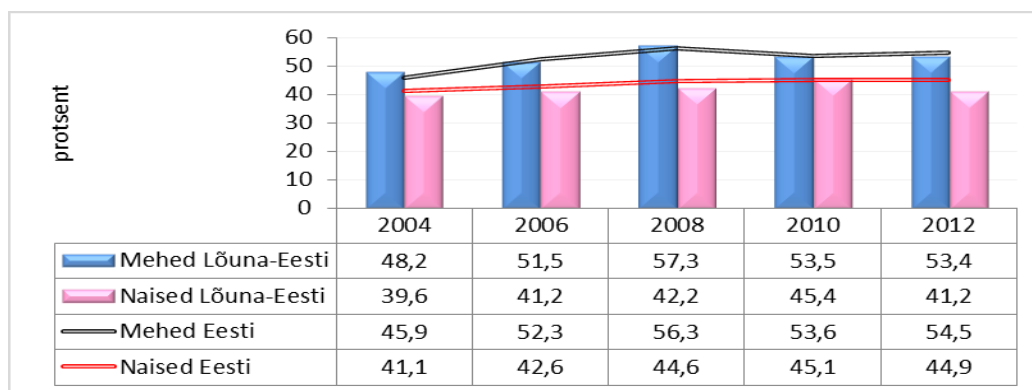
5.4 Ülekaalulisus ja rasvumine

Ülekaalulisus ja rasvumine ²²iseloomustavad ülemäärast kehakaalu, mis keha rasvasisalduse tõusu tõttu on oluliseks terviseriskiks. Rasvumine on teadaolev riskifaktor paljudele terviseprobleemidele ja kroonilistele haigustele nagu kõrge vererõhk, kõrge kolesteroolitase, diabeet, südame-veresoonkonna haigused, hingamisteede probleemid, luu- ja lihaskonna haigused ja mõned vähivormid.

Joonis 119. Ülekaaluliste ja rasvunute tööealiste osakaal kõigist tööealistest elanikest Allikas: TAI

Lõuna-Eesti tööealiste elanike hulgas on ülekaaluliste ja rasvunud elanike osakaal alates 2008. aastast langenud (joon. 119) ja seda eelkõige meeste osas (joon. 120).

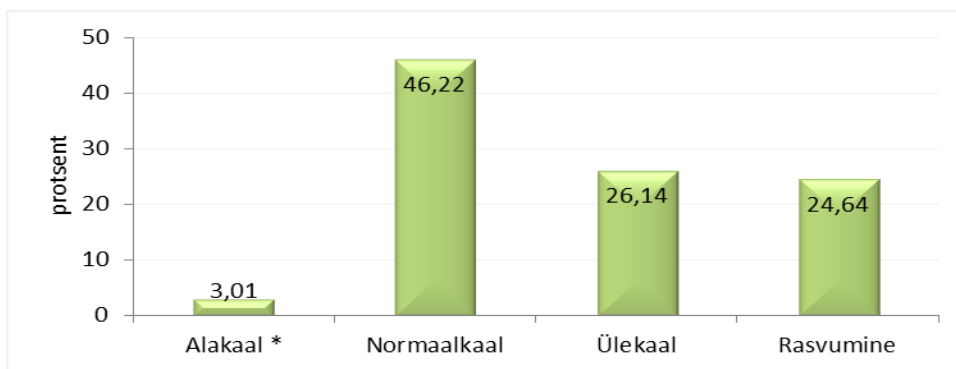

Joonis 120. Ülekaaluliste ja rasvunute (tööealiste) meeste ja naiste osakaal. Allikas: TAI

PTU andmetel oli 2011. aastal Põlva maakonna elanikest ülekaalulisi ja rasvunuid 50,8% (joon. 121). Neid saab kokkuvõtlikult iseloomustada järgmiselt:

- pigem naised (59%) kui mehed (43%);
- pigem vanemaealised (57%) ja keskealised (56%) kui noored (42%);
- pigem keskmise (55%) ja kõrge (48%) kui madala (40%) ostujõuga vastajad;
- pigem täisealiste lastega (69%) kui alaealiste lastega (51%) ja ilma lasteta (34%) leibkondade liikmed.

²² Maailma Terviseorganisatsiooni WHO klassifikatsiooni järgi on normaalkaalus täiskasvanute KMI väärtus vahemikus 18-25, ülekaalulistel 25-30 ja rasvunutel rohkem kui 30.

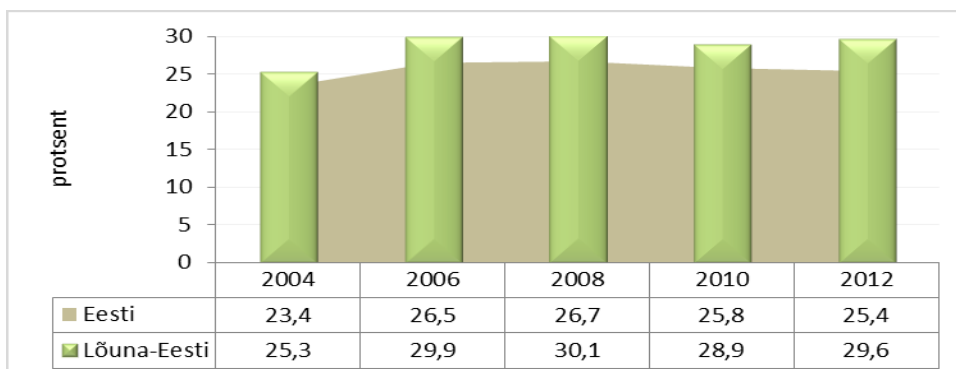

Joonis 121. 15-70-aastaste Põlvamaa elanike kehakaal 2011. aastal. Allikas: TAI

5.5 Alkoholi tarvitamine

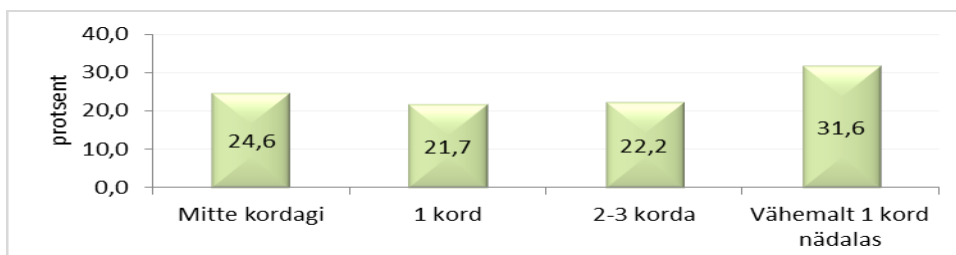
Alkoholi liigtarbimine on seotud paljude terviseriskidega ja negatiivsete sotsiaalsete tagajärgedega. Kõrgendatud riskiks loetakse vähemalt viie annuse²³ alkoholi tarbimist korraga. Ülemäärane alkoholi tarbimine suurendab südame ja veresoonekonna haiguste riski, samuti haigestumist maksatsirroosi ja teatavat liiki vähkkasvajatesse. Kaudselt aitab alkohol kaasa välispõhjustest tingitud surmade esinemisele (liiklusõnnetused, uppumised, enesetapud, muud vigastused ja õnnetusjuhtumid).

Vähemalt mõned korrad nädalas tarvitavad Lõuna-Eesti tööelised elanikud alkoholi Eesti keskmisest rohkem. Alkoholitarbimine ei ole aastate lõikes vähenenud, pigem 2004. aastaga võrreldes kasvanud (joon.122).

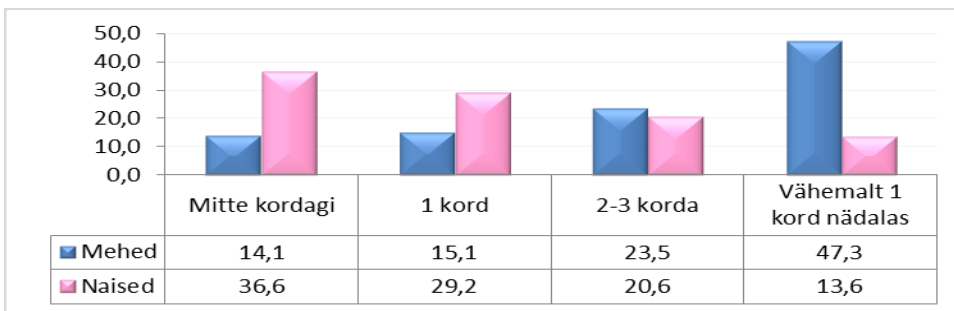
Joonis 122. Vähemalt mõned korrad nädalas alkoholi tarvitavate (tööeliste) elanike osakaal. Allikas: TAI

PTU 2011 andmetel tarvitab Eestis keskmiselt alkoholi vähemalt kord nädalas kuni viiendik üle 15-aastastest elanikest, Põlvamaal ca 32%. Viimase 30 päeva jooksul tarvitas alkoholi 75,4% Põlvamaa elanikest (joon. 123). Eesti keskmisest suurem alkoholi tarbimine on veel Lääne-Viru, Harju, Võru ja Valga maakonnas.

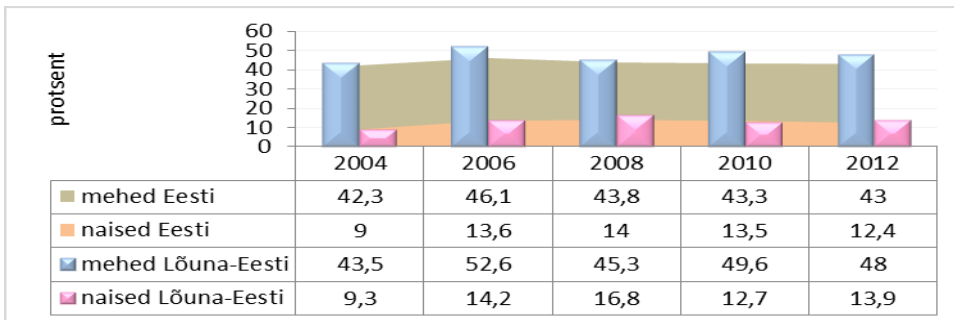
Joonis 123. Alkoholi tarvitamine viimase 30 päeva jooksul Põlvamaal 2011. aastal. Allikas: TAI

²³ Üks annus absoluutset alkoholi võrdub selliste kogustega nagu näiteks 0,5 liitrit õlut, siidrit, long drinki või üks pokaal (100 ml) veini või üks pits (30 ml) viina, konjakit jms.

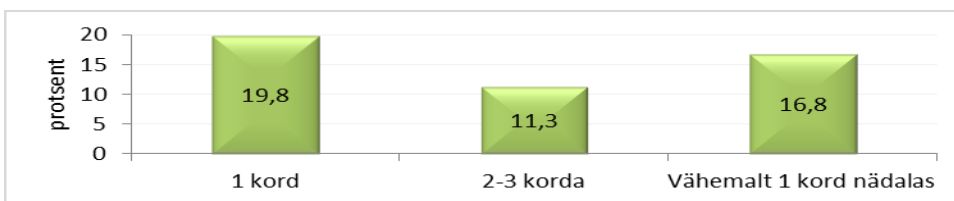
Joonis 124. Alkoholi tarvitamine viimase 30 päeva jooksul Põlvamaal 2011. aastal. Allikas: TAI

Mehed tarvitavad alkoholi naistest tunduvalt rohkem (joon. 124, joon. 125).

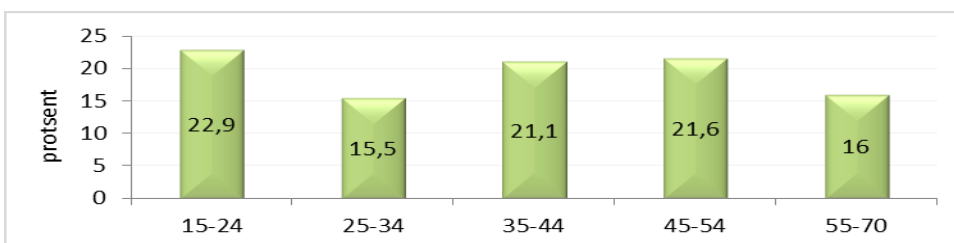
Joonis 125. Vähemalt mõned korrad nädalas alkoholi tarvitavate elanike osakaal. Allikas: TAI

Viimase 30 päeva jooksul tarvitas vähemalt 6 alkoholi annust korraga 48% maakonna elanikest. Vähemalt üks kord nädalas korraga vähemalt 6 alkoholi annust korraga tarvitas 16,8% Põlvamaa vastanutest (joon. 126).

Joonis 126. Viimase 30 päeva jooksul korraga vähemalt 6 alkoholi annuse tarvitajad. Allikas: TAI

Viimase 30 päeva jooksul vähemalt üks kord nädalas korraga vähemalt 6 alkoholi annust tarvitanud kuuluvad erinevate vanusegruppidesse (joon. 127).

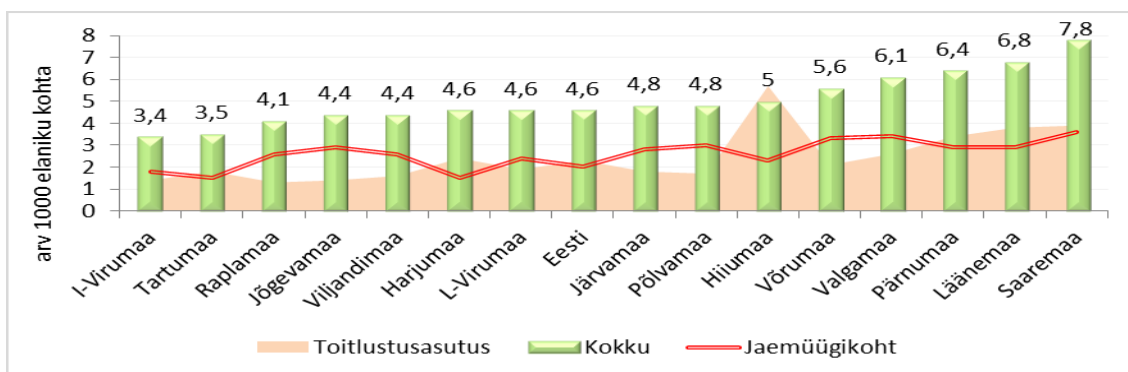

Joonis 127. Viimase 30 päeva jooksul korraga vähemalt 6 alkoholi annuse tarvitajad vanuse lõikes. Allikas: TAI

Vähemalt ühe korra nädalas purju joojaid võib iseloomustada järgmiselt:

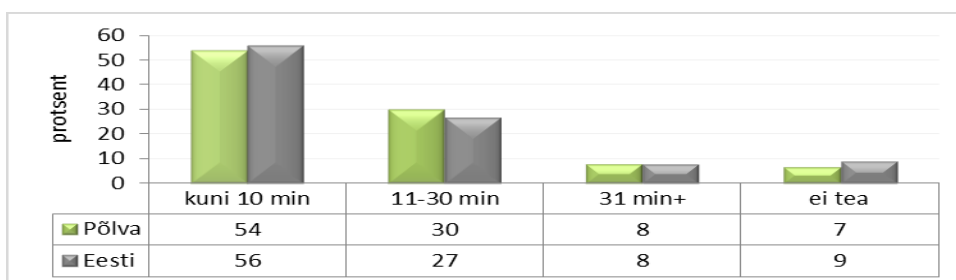
- pigem mehed (26%) kui naised (3%);
- pigem keskealised (20%) ja noored (18%) kui vanemaealised (6%);
- pigem kõrgharidusega (23%) ja keskharidusega (18%) kui alg- või põhiharidusega (12%);
- pigem töötud (29%) ja töötavad (21%) kui mitteaktiivsed (5%);

- pigem ilma lasteta (22%) ja alaealiste lastega (21%) kui täisealiste lastega (9%) leibkondade liikmed.

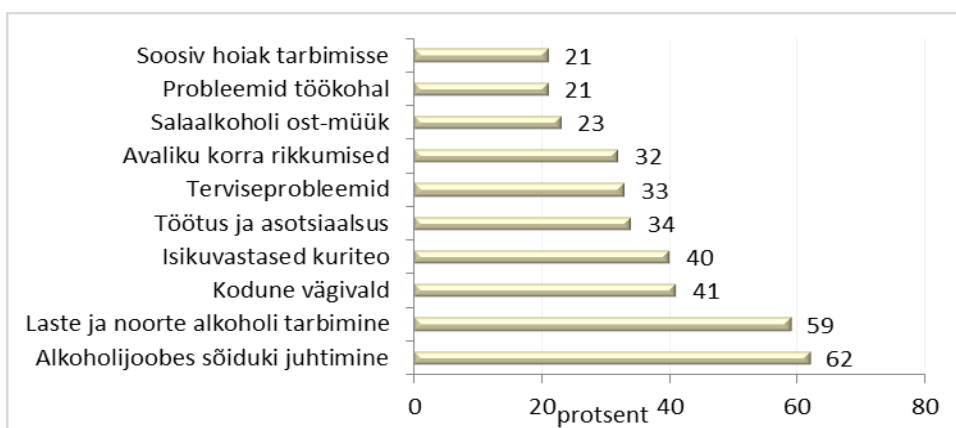
Joonis 128. Alkoholi müügikohtade arv 1000 elaniku kohta 2013. Allikas: TSN Emor

Alkoholi müüki reguleerib Eestis kehtiv alkoholiseadus. Põlvamaal on 4,8 alkoholi müügikohta (jaemüügikohad ja toitlustusasutused) 1000 elaniku kohta (joon. 128). Alkoholimüük on lubatud vastavat luba omavates kauplustes kell 10.00-22.00. Alkohol on kuni 10 minuti jooksul kättesaadav enam kui 50%-le vastanutest (joon. 129).

Joonis 129. Alkoholi kättesaamiseks kuluv aeg, 2011. Allikas: TAI

TSN Emori poolt läbi viidud elanike alkoholitarbimise ja alkoholipoliitikasse suhtumise uuringus (2012) nähtub, et alkoholi tarbimise sagedus ei sõltu oluliselt alkoholi kättesaadavusest, vaid oleneb pigem tarbijate sotsiaal-demograafilisest profiilist. Alkoholist tulenevate probleemide tõsiduse tunnetamist kirjeldab joonis 130.

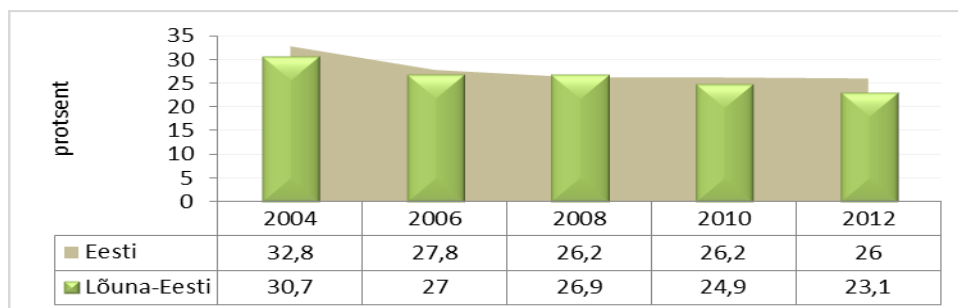
Joonis 130. Alkoholist tulenevate probleemide tõsiduse tunnetamine. Allikas: Emor

Põlvamaa elanikest 92% nõustub väitega, et *Iganädalane purju joomine võib tekitada tõsiseid tervisehäireid* ja 59% nõustub väitega, et *Peaksin tarvitama vähem alkoholi*.

5.6 Suitsetamine

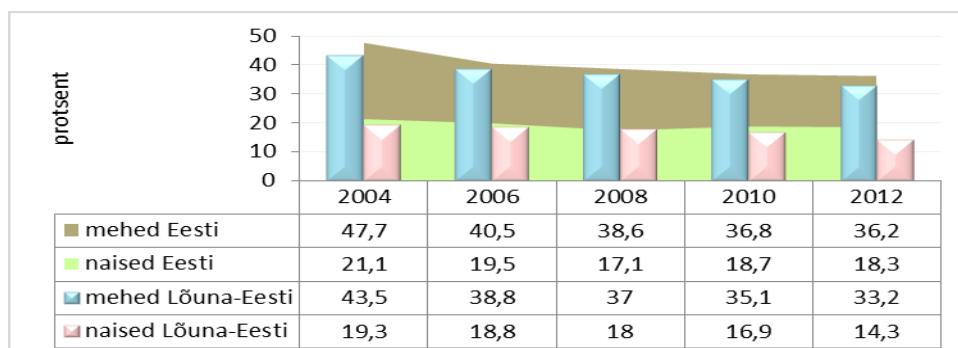
Suitsetamist peetakse suureks riskifaktoriks vereringe haigustele ja vähile, mis on kujunenud kaheks peamiseks varajase suremuse põhjuseks. Lisaks sellele on suitsetamine oluline tegur hingamisteede haiguste põhjustajana. Euroopa tervise ülevaate raportis hinnatakse suitsetamist suurimaks võimalikuks välditavaks terviseriskiks Euroopa Liidu riikides.

Igapäevasuitsetajate osakaal tööelistest elanikest on nii piirkonnas kui kogu Eestis alates 2004. aastast olnud kindlas langussuunas (joon 130).

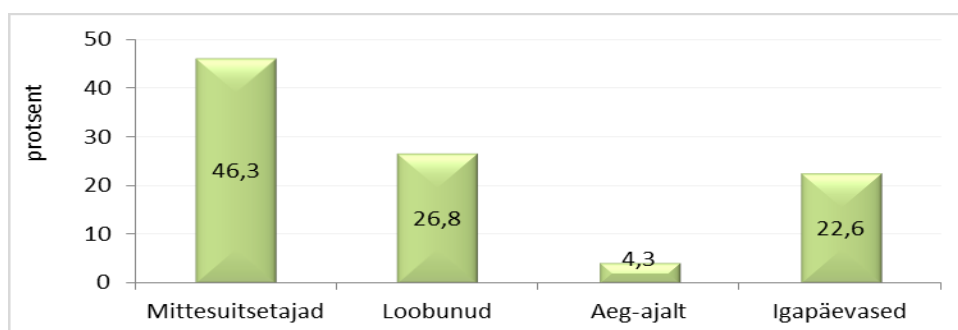
Joonis 131. Igapäevasuitsetajate osakaal tööelistest elanikest. Allikas: TAI

Lõuna-Eesti mehed ja naised (v.a. 2008. a) suitsetavad Eesti keskmisest vähem (joon. 132).

Joonis 132. Igapäevaselt suitsetavate meeste ja naiste osakaal tööelistest elanikest. Allikas: TAI

PTU 2011 andmetel suitsetas igapäevaselt 22,6% ja aeg-ajalt 4,3% Põlvamaa elanikest. Sama palju (26,8%) oli suitsetamisest loobunud (joon. 133).

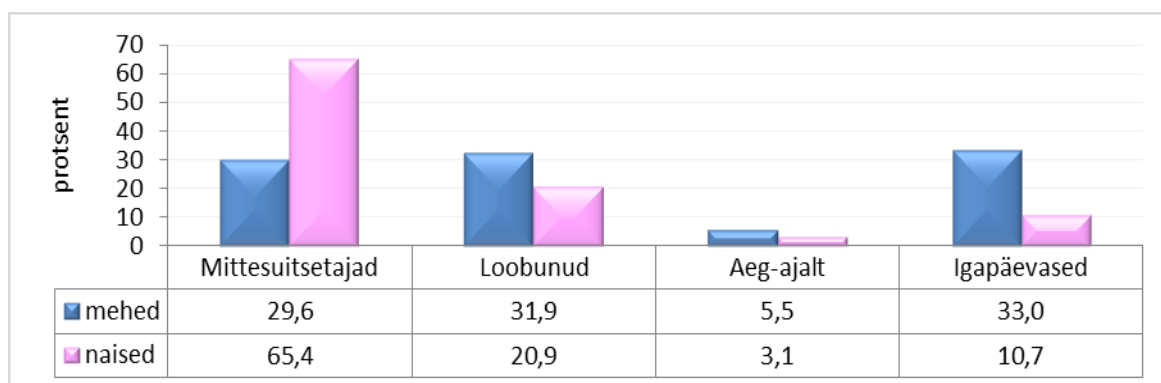
Joonis 133. Põlva maakonna elanike seosed suitsetamisega 2011. aastal. Allikas: TAI

Eesti keskmisega võrreldes on Põlvamaa suitsetajate hulgas enam neid, kes alustasid suitsetamist enne 18. eluaastat (50%) (Eestis keskmiselt 40%). Alaealisena suitsetamist alustanud võib iseloomustada järgmiselt:

- pigem noored (56%) kui keskealised (46%) ja vanemaealised (42%);
- pigem kõrgharidusega (71%) kui alg- ja põhiharidusega (50%) või põhiharidusega (42%);
- pigem keskmise (61%) kui madala (54%) ja kõrge (35%) ostujõuga.

Igapäevaste suitsetajate hulgas on mehi naistest üle kolme korra enam. Mittesuitsetajate hulgas on naine 2,2 korda meestest rohkem. Suitsetamisest loobunuid on nii meeste kui naiste hulgas (joon. 134).

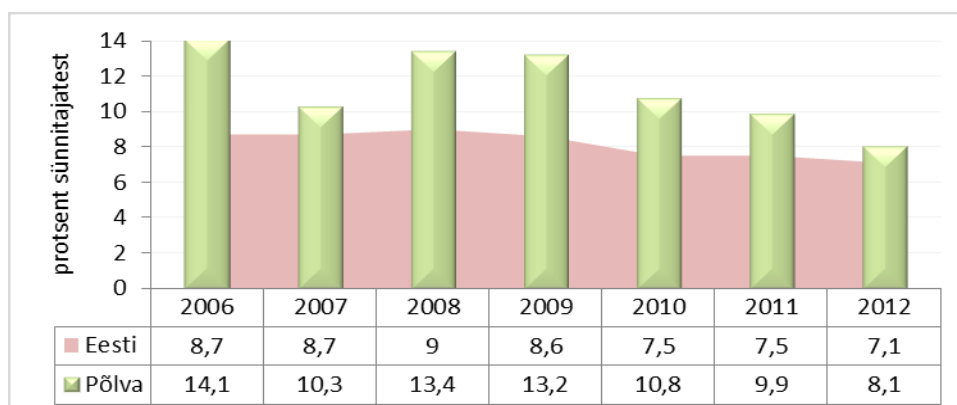
Joonis 134. Põlva maakonna elanike seosed suitsetamisega sugude lõikes 2011. aastal. Allikas: TAI

Soovi suitsetamisest loobuda väljendas 74% igapäevasuitsetajatest. Suitsetamisest loobuda soovijaid võib iseloomustada järgmiselt:

- pigem naised (93%) kui mehed (68%);
- pigem vanemaalised (96%) ja keskealised (88%) kui noored (56%);
- pigem kõrgharidusega (100%) kui keskharidusega (78%) ja alg- ja põhiharidusega (67%).

5.7 Suitsetamine raseduse ajal

Suitsetamine raseduse ajal on samuti üks tervisekäitumise näitaja, mis võib tõsiselt mõjutada nii veel sündimata lapse kui naise enda tervist. Raseduse ajal jagab ema lootega kõike, mis satub tema kehasse, ka tubakasuitsu. Tubakamürgid kahjustavad emaka, platsenta ja nabaväädi veresoone ning põhjustavad nende kokkutõmbeid. Seetõttu saab loode oma kasvuks ja arenguks vähem vajalikke toitaineid ja hapnikku. Tagajärjeks on lapse oodatavast väiksem sünnikaal. Platsenta veresoonte kahjustus on põhjuseks, miks suitsetavate naiste lapsed sünnivad sagedamini enneaegsena.

Joonis 135. Raseduse ajal suitsetavate naiste osakaal kõigist sünnitanutest. Allikas: TAI

Raseduse ajal suitsetavate naiste osakaal Põlvamaal on läbi aastate Eesti keskmisest kõrgem, kuid väheneb alates 2009. aastast (joonis 135). 2012. aastal oli raseduse ajal suitsetajaid kõige vähem Saaremaal (4,2%), Hiiu- ja Harjumaal (4,4%), Tartumaal (4,6%) ja Harjumaal (4,8%). Enim oli raseduse ajal suitsetajaid Valgamaal (16%), Järvamaal (13,3%) ja Lääne-Virumaal (13,2%).

5.8 Seksuaaltervis

Kõige levinum rasestumisvastane vahend on kondoom. Kondoomi eelistatakse turvalisuse, odavuse, lihtsa kättesaadavuse ja kõrvaltoimete puudumise tõttu. Täiskasvanud elanikkonna

hulgas jääb kondoomi kasutamine Lõuna-Eestis Eesti keskmisele tasemele . 2010. aastal ei kasutanud juhupartnoriga seksuaalvahekorras olles kondoomi 43,5% (joon. 136).

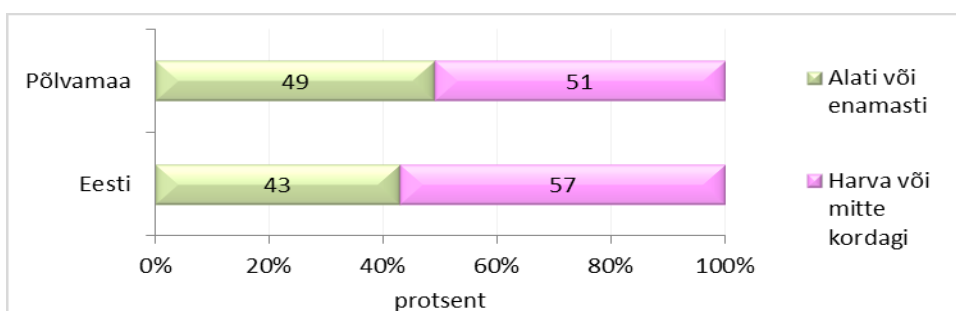

Joonis 136. Mitte kunagi kondoomi kasutanute osakaal kogu tööealisest elanikkonnast. Allikas: TAI

PTU 2011 põhjal on 12% Põlvamaa vastajatest olnud seksuaalvahekorras juhupartnoriga uuringule eelnenud 12 kuu jooksul. Näitaja on võrdne Eesti keskmisega. Juhupartnoriga seksuaalvahekorras olnuid saab iseloomustada järgmiselt:

- pigem noored (26%) kui keskealised (4%) ja vanemaealised (3%);
- pigem kõrgharidusega (18%) ja alg- või põhiharidusega (14%) kui keskharidusega (8%);
- pigem need, kes tarvitavad regulaarselt alkoholi.

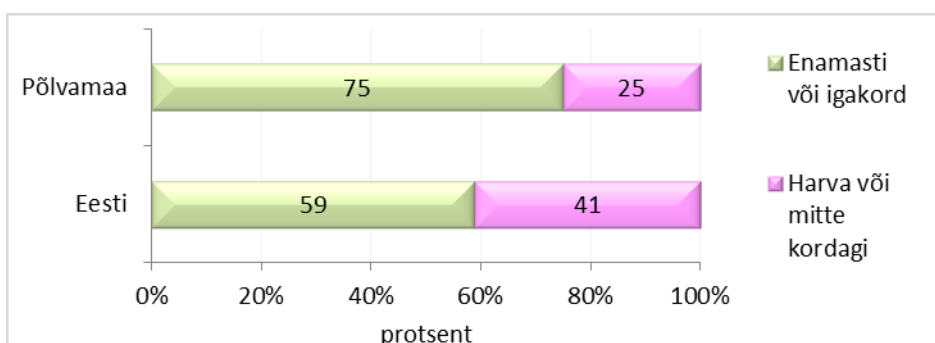
PTU 2011 põhjal kannab kondoomi alati või enamasti kaasas 49% Põlvamaa vastajatest, mis on kõrgem Eesti keskmisest (43%) (joon. 137).

Joonis 137. Kondoomi kaasas kandmine. Allikas: TAI

Kondoomi kannavad alati või enamasti kaasas:

- pigem mehed (62%) kui naised (30%);
- pigem noored (54%) kui vanemaealised (35%) ja keskealised (27%);
- pigem alg- või põhi- (78%) kui kõrg- (38%) ja keskharidusega (30%) vastajad.

Joonis 138. Kondoomi kasutamine juhuvahekorras. Allikas: TAI

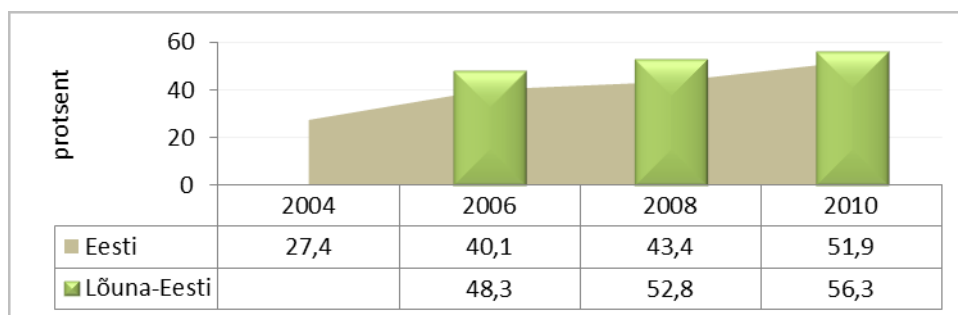
Põlvamaa vastajatest 75% väitis, et kasutas juhuvahekorras kondoomi enamasti või igakord, mis on oluliselt kõrgem Eesti keskmisest 59% (joon. 138). Neid, kes jätsid kondoomi enamasti kasutamata on kõige enam Põlva linnas (73%).

2010. aastal 10-29-aastaste noorte seas läbiviidud uuringust selgusid kondoomi mittekasutamise järgmised põhjused: 35% noormeeste arvates vähendab kondoom mõnutunnet; 20% vastanutest ei soovinud seda lihtsalt kasutada; ligi pooled peavad kondoomi liiga kalliks.

Samuti selgus, et 35% noortest tarvitab enne viimast seksuaalvahekorda alkoholi, mis muudab seksuaalkäitumise hooletumaks. Samuti on varasemad uuringud näidanud, et kondoomi mittekasutamine on sageli seotud piinlikkustundega, eriti juhusuhetes, kus ollakse ebakindel.

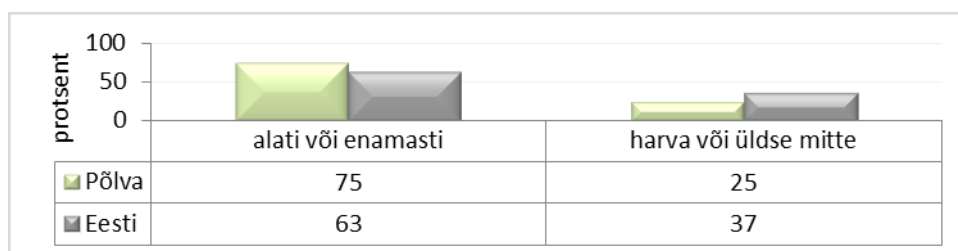
5.9 Helkuri kasutamine

Helkuri kandmine Lõuna-Eesti tööelise elanikkonna seas on sagenenud (joonis 139). Peaaegu alati kandis helkurit 2010.aastal 56,3% tööelisest Lõuna-Eesti elanikkonnast.

Joonis 139. Peaaegu alati helkuri kandjate osakaal tööelisest elanikkonnast. Allikas: TAI

PTU 2011põhjal kasutab helkurit alati või peaaegu alati 75% Põlvamaa vastanutest (joon. 140).

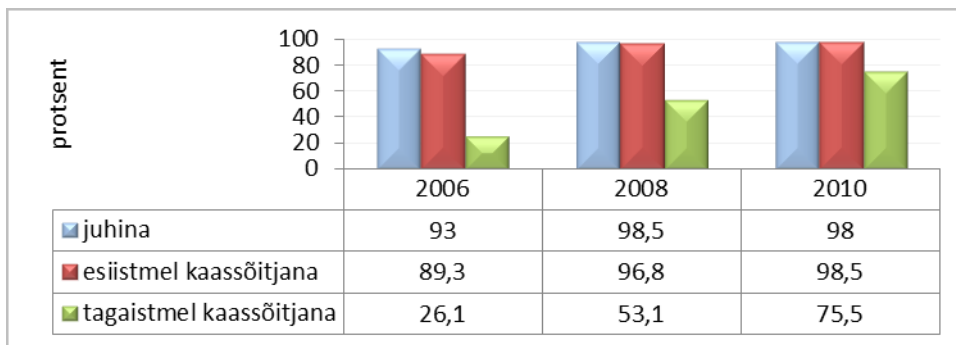
Joonis 140. Helkuri kasutajate osakaal 2011. aastal. Allikas: TAI

Alati või enamasti helkuri kandjaid saab iseloomustada järgnevalt:

- pigem naised (90%) kui mehed (62%);
- pigem vanemaealised (87%) kui keskealised (76%) ja noored (67%);
- pigem kõrg- (84%) ja keskkharidusega (77%) kui alg- või põhiharidusega (68%).

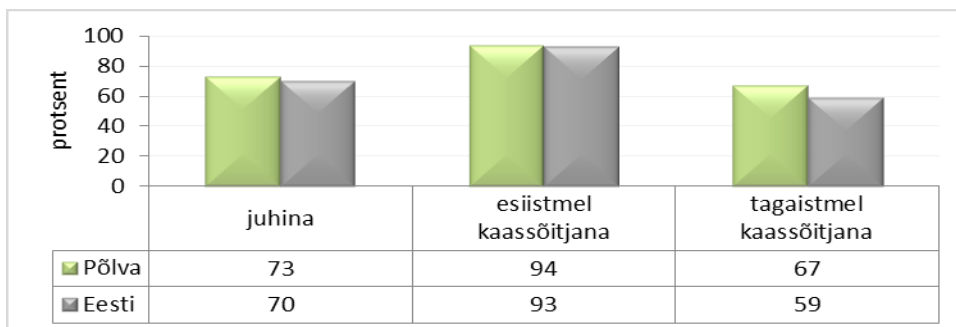
5.10 Turvavöö kasutamine

Turvavöö kasutajate osakaal autojuhina ja esiistmel kaassõitjana Lõuna-Eestis oli aastatel 2006-2010 Eesti keskmisel tasemel. Turvavööd kasutas autot juhtides ja esiistmel kaassõitjana 98% piirkonna elanikest. Turvavöö kasutamise tõus on saavutanud nii esiistmel kui tagaistmel kaassõitjate hulgas (joon.141).

Joonis 141. Turvavööd kasutanute osakaal Lõuna-Eesti tööealisest elanikkonnast. Allikas: TAI

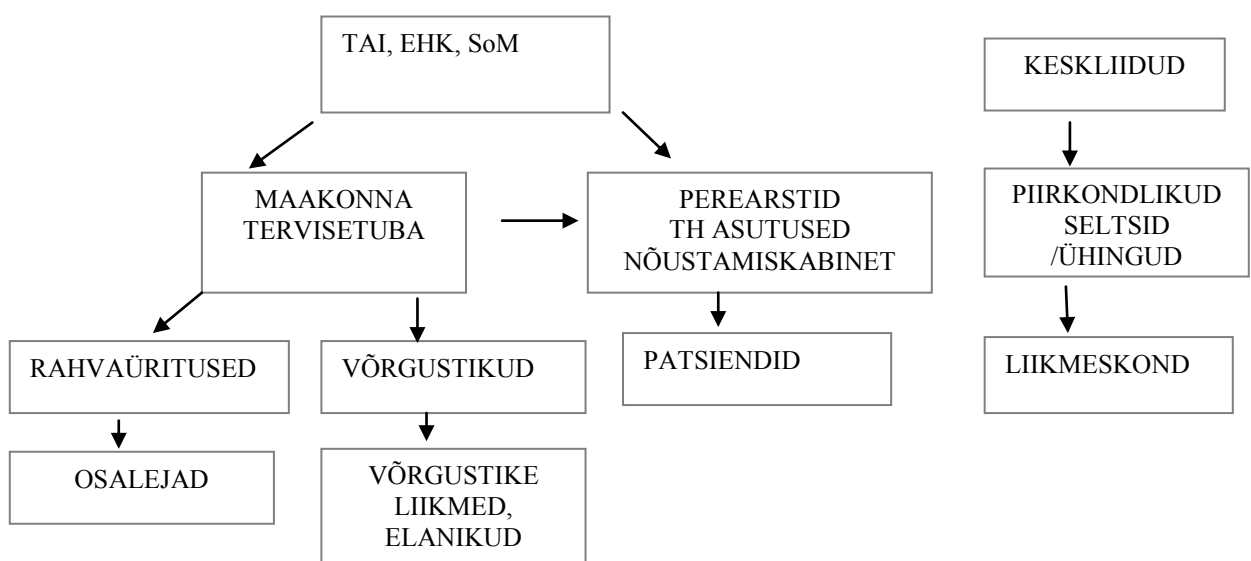
Põlvamaal on juhina ja esiistmel kaassõitjana turvavöö kasutamise harjumused sarnased Eesti keskmisele, tagaistmel kasutatakse Põlvamaal turvavööd sagedamini (joon. 142).

Joonis 142. Turvavöö kasutamine 2011. aastal. Allikas: TAI

5.11 Tervisealase teabe kättesaadavus

Tervisealane teave on elanikele suunatud informatsioon tervist toetavate tegevuste, sündmuste, teenuste jms võimaluste kohta. Peamisi teabelevi liikumise võimalusi ja suundasid maakonnas kirjeldab joonis 143.

Joonis 143. Peamised teabelevi kanalid maakonnas. Allikas: Põlva MV

Maavalitsuses on:

1) Maakonna Tervisetuba (TT) avatud esmaspäevast neljapäevani 8.00-17.00, reedel 8.00-15.30. Teabematerjalid TAI-lt ja Eesti Haigekassalt tasuta jagamiseks võrgustikele ja koostööpartneritele ning kõigile huvilistele.

- 2) infovoldikute kandja II korrusel;
- 3) koolide postkastid infomaterjalide edastamiseks I korrusel;
- 4) KOV postkastid I korrusel.

Võrgustikud:

- 1) Kohalikud omavalitsused - jagavad infomaterjale terviseüritustel ja tervisenurkades.
- 2) Koolid - infomaterjale jagatakse koolides toimuvatel üritustel või seoses tervise tähtpäevadega;
- 3) Lasteaiad - infomaterjalide jaotamine toimub LA võrgustiku esindaja kaudu, üritustel ja tervisepäevadel;
- 4) Perearstipraksised, TH asutused ja nõustamiskabinetid varustavad infomaterjalidega, mis on suunitletud konkreetsete haiguste ennetamisele. Kõigis perearstipraksistes on olemas infonurgad/lauad/stendid terviseteabega;
- 5) erialaseltsid/seltsingud/ühingud korraldavad terviseüritusi ja jagavad vastava suunitlusega teabematerjale põhiliselt oma liikmeskonnale (Spordiliit, Eesti Punaseristi Põlvamaa Selts, Põlvamaa Lastekaitse Ühingu tegevused jt).

Rahvaüritused:

Maakondlik Tervisetuba on väljas Tervisetelgiga. Jagatakse terviseteabe materjale ja tehakse tervisenäitajate mõõtmisi (vererõhk, kaal, pulss, veresuhkur, BMI, keha rasvaprotsent jmt).

Meedia:

- internet: püsiühendus ja Wifi leviala on kõigis omavalitsustes ja külakeskustes. Maakonnas on 31 avaliku kasutusega internetipunkti. On maakondlik tervisedenduse kodulehekülj www.tervis.polvamaa.ee;
- Maavalitsuse tervisetool oma facebooki leht;
- maakonnaleht "Koit" – ilmub 3 korda nädalas, tellijaid ca 2800. Kajastab üritusi ja üleriigilisi kampaaniaid;
- vallalehed jõuavad igasse kodusse kuid ilmumise aeg on ebahütlane, info avaldamine tasuta;
- maakonnaraadio "Marta" kasutamine on tasuline, seepärast on koostöö katkenud. Kuni 2010. aastani kajastati saates „Raadiotohter” erinevaid tervisetemaatikaid.

5.12 Vastutus tervisevaldkonnas

Maakonna tasand

Tervisedenduse spetsialisti ametkoht loodi Põlva Maavalitsuse juurde koosseisulise ametkohana 1996. aastal.

Põlvamaa Tervisenõukogu (TN) on Südame Veresoonkonna Haiguste (SVH) strateegia raames 2005. aastal maavanema korraldusega moodustatud maakonnas tervisedenduse valdkonda koordineeriv vabatahtlik üksus. Töökind sätetatud põhimääruses.

Maakondlik Tervisetuba (TT) on maakondlik tervise edendamise ja arendamise keskus. TT korraldab riikliku poliitika elluviimist ning riiklike tervisestrateegiate ja -programmide tegevusi maakonnas TN juhtimisel.

Kohaliku omavalitsuse (KOV) tasand

Aasta 2006 – KOV koostööpartnerite võrgustiku loomine (omavalitsuste poolt määratud tervisedendusliku töö kontaktisikud/ vastutajad -14 KOV-i).

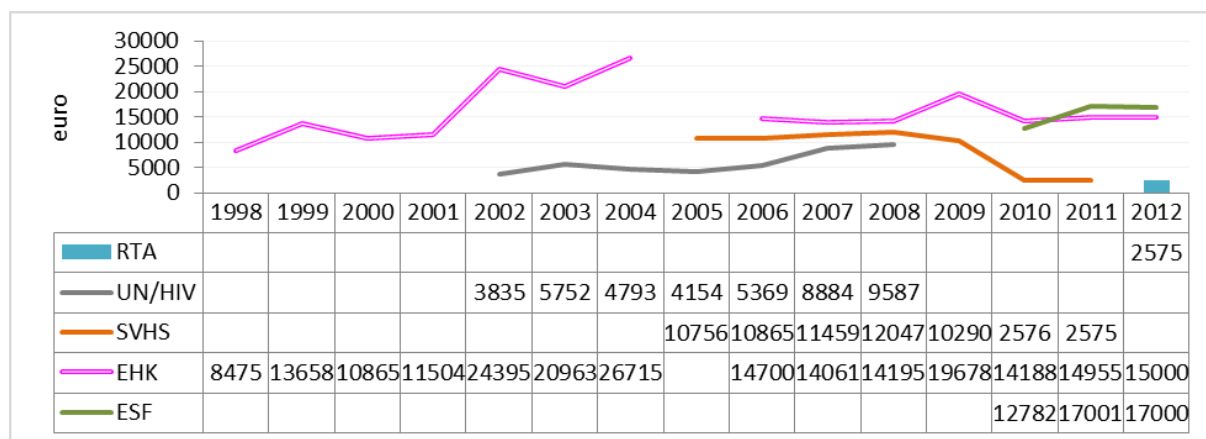
Aastatel 2008-2009 loodi kohalike omavalitsuste tervisekomisjonide (KOV-TK) võrgustik, maakonna 11 omavalitsuses. Tervisekomisjone ei ole moodustatud Mikitamäe-, Mooste- ja Kõlleste vallas (toimub koostöö kontaktisikutega).

Tervist Edendavad võrgustikud:

Tervist Edendava võrgustikuga liitumise eeldus on valdkonna eest vastutava isiku ja asutuse sisese tervisemeeskonna ning tervisedendusele suunatud tegevuskava olemasolu. Maakondliku koolivõrgustiku ja maakondliku lasteaiavõrgustiku koordinaatorid kuuluvad Põlvamaa Tervisenõukogu koosseisu.

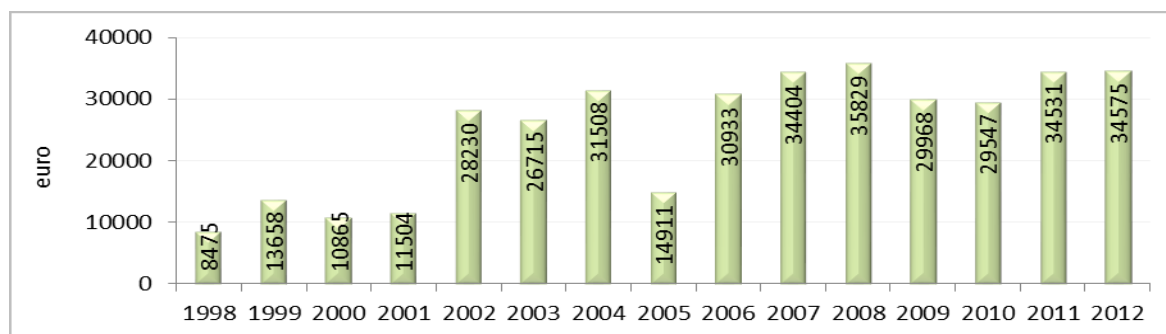
5.13 Olulisemad tervisedendus- ja ennetusprojektid

Aastatel 1996-1997 viidi maakonnas tegevusi läbi vabariiklike projektide raames. Alates 1998. aastast on kohapealseid tegevusi rahastatud läbi erinevate programmide ja projektide (joon.144).

Joonis 144. Tervisedenduslike tegevuste rahastamisallikad ja mahud aastate lõikes. Allikas: Põlva MV

Tervisedenduslikeks tegevusteks kasutada olev rahaline ressurss on olnud kõikuv. Oluliselt suurenesid finantsid 2002. aastal Eesti Haigekassa projektide toetuse suurenemisega, 2005.aastal SVH strateegia raames maakonnale eraldatud rahade ja 2010. aastal ESF rahade lisandumine tervisedendusse (joon. 144, joon. 145).

Joonis 145. Tervisedendusliku tegevuse rahastamine aastatel 1998-2012. Allikas: Põlva MV

Kuni 2004. aastani viidi tervisedendamisele ja haiguste ennetamisele suunatud tegevused maakonnas ellu valdavalt Eesti Haigekassa projektidena. Sellesse perioodi jäävad:

- **1996-1997** - vabariiklike projektide raames läbiviidavad üritused;
- **1998**- kohalikud üritused maakondlike projektidena (Südamenädal, suitsetamisvastased üritused, Vähinädala tähistamine), alustas “Raadiotohter”;
- **1999-2000** - jätkusid projektide raames läbiviidavaid kohalikud üritused (südamenädal, traumanädal, Ohutu Lastekaitsepäeva tähistamine, suitsetamisvastased üritused), Põlvamaa Südameleidiu asutamine;
- **2001** - maakonna tervisedendusliku kodulehekülje valmimine (esmane);

- intersektoraalne uimastiennetusnõukogu loomine ja algasid tegevused “Alkoholismi ja narkomaania ennetamise riikliku programmi aastani 2012” raames; TEL ja TEK võrgustiku loomisega alustamine;
- AS Põlva Haigla liitumine Tervist Edendavate Haiglate võrgustikuga;
- Põlva Omavalitsuste Liidu poolt 8 valla tervise- ja matkaradade projekt, mille käigus korrastati terviseradasid ja organiseeriti rahvaspordiüritusi erinevates maakonna paikades.
- **2002** - AS Räpina Haigla liitumine Tervist Edendavate Haiglate võrgustikuga;
  - AS Põlva Haigla ruumides töötab Tervisetuba, suitsetamisest loobumise nõustamine;
  - lisandusid riikliku HIV/AIDS-i ennetamise riikliku programmi ja strateegiaga seonduvad tegevused, koostöö Valga Uimastiennetusnõukoguga;
  - **2003**- jätkuvad uimastiennetus ja HIV/ AIDS-i ennetuslikud maakondlikud tegevused;
  - lisanduvad turvalisusele ja traumade ennetamisele suunatud üleriigilise programmi tegevused;
  - maakondliku traumameeskonna loomine.
  - **2004** - jätkuvad uimastiennetus ja HIV/ AIDS-i ennetuslikud maakondlikud tegevused;
  - maakondliku traumaennetusliku tegevuskava koostamine ja tegevuste elluviimine;
  - juhtasutuseks saab vastloodud Tervise Arengu Instituut;
  - Eesti Haigekassa lõpetab projektipõhise tervisedenduse rahastamise.
  - **2005** - Maakondliku tervisetoa ja tervisenõukogu loomine „SVH ennetamise strateegia aastani 2020“ raames;
  - algas maakondliku SVH tegevuskava ellu viimine;
  - jätkuvad uimastiennetus ja HIV/ AIDS-i ennetuslikud maakondlikud tegevused;
  - algas KOV-ide väikeprojektide toetamine maakondlikest rahadest (sh “Terviseaasta“ üritustesari).
  - **2006-2009** - maakondliku tervisenõukogu koordineerimisel riiklike strateegiate (SVH, HIV/AIDS ja Uimastiennetus) raames ellu viidavad maakondlikud tegevused;
  - EHK hakkab korraldama maakondlikke traumapreventiivseid hankeid, jätkub maakondliku traumaennetusele suunatud tegevuste elluviimine;
  - kohaliku tasandi tervisekomisjonide (KOV-TK) loomine algas 2008. aastal;
  - KOV-TK toetamine traumapreventiivsete ürituste elluviimisel.
  - **2010-2011**- jätkub EHK poolt rahastatav maakondlik kodu- ja vabaaja vigastuste ennetamisele suunatud tegevuskava elluviimine;
  - algas tööelisele elanikkonnale suunatud TE tegevuste rahastamine ESF-i programmist ”Tervislikke meetmeid toetavad valikud”;
  - valmis Põlvamaa Terviseprofiil ja 6 KOV (Põlva linn; Põlva , Räpina, Laheda, V-Kuuste ja Kõlleste vald) terviseprofiilid;
  - riiklike TE rahade (SVH strateegia) vähenemine muutis peaaegu olematuks lastele ja noortele suunatud tegevuste toetamise;
  - 2010. aastal tunnustati esmakordselt tervisedenduse aktiivsemaid tegutsejaid maakonnas.
  - **2012** - rahad RTA (rahvastiku tervise arengukava) ja ESF raames:
  - koostööpartnerite ja võrgustike tervisemeeskondade arenduskoolitused;
  - „Mehed meestega meestest“ tervisepäev Põlvamaa meestele;
  - sügisel loodi Põlvamaa meeste aktiivgrupp, kes tegutsevad regulaarselt;
  - toimusid tervist edendavate töökohtade baaskoolitused.
  - Jätkub EHK poolt rahastatav maakondlik kodu- ja vabaaja vigastuste ennetamisele suunatud tegevuskava elluviimine (KEAT laager- ennetusprojekt 7 klassidele; ohutuspäevad eakatele).

Kokkuvõte

Aastatel 2004-2012 hindas Põlvamaa täiskasvanud elanikkond oma tervist *heaks või väga heaks* 30-35,9%, mis on oluliselt madalam vabariigi keskmisest. *Halvaks või väga halvaks* hindas oma tervist vabariigi keskmisest ca kaks korda rohkem Põlvamaa elanikke. enda Tervislikku seisundit *halvaks või väga halvaks* hindamisel võib olla seos madala tööhõive ja toimetulekuga.

Tööealise elanikkonna ***füüsiline aktiivsus*** suureneb. See võib olla seotud terviseteadlikkuse tõusuga ja tervisespordiks vajalike keskkonnatingimuste paranemisega (liikumiskampaaniad, korrastatud valgustatud terviserajad jne). Samas harrastavad Põlvamaa tööealised elanikud tervisesporti Eesti keskmisest vähem. Põlvamaa elanikke, kes on füüsilises liikumises passiivsemad, saab iseloomustada järgnevalt: pigem mehed, pigem kesk- ja vanemaealised, pigem madala ostujõuga vastajad. Parimad sportimise võimalused on maakonna keskses Põlva linnas. Ülemaakonnalisi spordiüritusi finantseeritakse Põlvamaa Spordiliidu eelarvest.

Vaatamata aastaid kestnud ***toitumise***alasele teavitustööle, on Lõuna-Eesti elanikud hakanud järjest vähem tarbima puu- ja juurvilja. 66,7% Põlvamaa elanikest ei söö puu- ja köögivilju nädalas üldse või sööb harva. Põlvamaa elanikke, kes puu- ja köögivilju ei söö üldse või söövad mõned portsjonid nädalas, saab iseloomustada järgmiselt: pigem mehed, pigem vanemaealised ja keskealised; pigem alg- või põhi- ja keskharidusega; pigem töötavad ja mitteaktiivsed; pigem madala ostujõuga.

Lõuna-Eesti tööealiste elanike hulgas on ***ülekaaluliste ja rasvunud*** elanike osakaal alates 2008. aastast langenud ja seda eelkõige meeste osas. Eelnimetatust lähtudes, võime järeldada mõningast terviseteadlikkuse tõusu elanikkonna hulgas. Samas ei ole see taganud elanikkonna üldist paremat tervist ega paremat enesehinnangut tervisele. PTU andmetel oli 2011. aastal Põlva maakonna elanikest ülekaalulisi ja rasvunuid 50,8%. Neid saab kokkuvõtlikult iseloomustada järgmiselt: pigem naised; pigem vanemaealised ja keskealised; pigem keskmise ja kõrge ostujõuga; pigem täisealiste lastega leibkondade liikmed.

Alkoholi tarbimine ei ole aastate lõikes vähenenud, pigem 2004. aastaga võrreldes kasvanud. Eestis tarvitab keskmiselt alkoholi vähemalt kord nädalas kuni viiendik üle 15-aastastest elanikest, Põlvamaal ca 32%. 75,4% Põlvamaa elanikest tarvitas viimase 30 päeva jooksul alkoholi. Meeste alkoholi tarbimine on tunduvalt kõrgem kui naistel - vähemalt korra nädalas alkoholitarbijate hulgas on mehi naistest üle kolme korra rohkem. Viimase 30 päeva jooksul vähemalt 6 alkoholi annust korraga tarvitas (oli purjus) 48% Põlvamaa elanikest.

Ühelt poolt inimesed küll tunnetavad alkoholist tulenevaid probleeme, kuid samas leiab 63% Eesti elanikest, et alkoholipoliitika peaks olema liberaalne. TSN Emori poolt läbi viidud elanike alkoholitarbimise ja alkoholipoliitikasse suhtumise uuringus (2012) on välja toodud vastajate ettepanekud alkoholi tarbimise vähendamiseks:

- inimesed peavad muutma suhtumist alkoholi tarbimisse ja olema teistele (sh lastele) eeskujuks;
- näitama noortele alkoholi tarbimise negatiivseid tagajärgi;
- karistama alkoholijoobes inimesi õigusrikkumise korral rangemalt (nt sõiduki joobes juhtimisel);
- suurendada järelvalvet alkoholi müügiga seotud õigusrikkumiste üle (nt müük alaealisele, illegaalne müük).

Igapäevasuitsetajate osakaal tööealistest elanikest on nii piirkonnas kui kogu Eestis alates 2004. aastast olnud kindlas langussuunas. PTU 2011 andmetel suitsetas igapäevaselt 22,6% ja aeg-ajalt 4,3% Põlvamaa elanikest. Põlvamaa suitsetajate hulgas enam neid, kes alustasid suitsetamist enne 18. eluaastat.

Igapäevased suitsetajaid võib iseloomustada järgmiselt: pigem mehed, pigem noorema- ja keskealised; pigem töötud; pigem alg- või põhiharidusega.

Raseduse ajal suitsetavate naiste osakaal Põlvamaal on läbi aastate Eesti keskmisest kõrgem, kuigi väheneb alates 2008. aastast. Lapse tervis sõltub ema tervisest raseduse ajal. Ema suitsetamine raseduse ajal vähendab poja viljakust enam kui 20% võrra. Mõju on ilmselt universaalne, aga teiste organite puhul pole see kvantitatiivselt mõõdetav. Seega on vajalik jätkuv ja süstemaatiline ennetus/selgitustöö läbiviimine reproduktiiveas ning lapseootel naiste hulgas.

Seksuaaltervis on oluline osa nii noorte kui täiskasvanute elust ja tervisest. Seksuaalhariduse teema käsitlemine noorte seas on osa hariduse omandamisest inimeseõpetuse ainekavas ja olemas on ka noortele suunatud nõustamiskabinetid Põlvas ning Rāpinas.

Täiskasvanutele suunatud reproduktiivtervisealane info jääb maakonnas üle eestiliste kampaaniate kanda. Põlvamaa elanikest 75% kasutas juhuvahekorras kondoomi enamasti või igakord, mis on oluliselt kõrgem Eesti keskmisest 59%. Juhupartneriga seksuaalvahekorras olles jätsid kondoomi enamasti kasutamata keskealised keskharidusega inimesed.

Pimedal ajal valgustamata tänavatel või teedel liikudes kasutab **helkurit** paikkonna tervisemõjurite uuringu põhjal alati või peaaegu alati 75% Põlvamaa vastanutest. Alati või enamasti helkuri kandjad on pigem naised, pigem vanemaealised ja pigem kõrgharidusega inimesed.

Turvavöö kasutamine nii juhina kui kaassõitjana suureneb. Põlvamaal on juhina ja esiistmel kaassõitjana turvavöö kasutamise harjumused sarnased Eesti keskmisele, tagaistmel kasutatakse Põlvamaal turvavööd sagedamini. Elanikkonna riskikäitumine on vähenenud liikluskasvatusealaste projektide ja seadusandluse tõhusa koostöö tulemusena.

Tervisealase teabe levitamine maakonnas toimub peamiselt kahte liini mööda:

I liin - TAI, Eesti HK ja SoM-i infomaterjalid liiguvad elanikkonnani kas läbi perearstide ja tervishoiuasutuste või läbi maavalitsuse tervisetoa.

II liin - keskliitude erialased või sihtsuunitlusega infomaterjalid liiguvad läbi maakondlike seltside/ühingute/alaliitude nende liikmeskonnani ja elanikkonnani.

Teabelevi parendamise võimalused:

- info voldikute kandjad rahvale käidavatesse kohtadesse, et iga külastaja saaks vajadusel huvipakkuva info kaasa võtta;
- maakondlik tervisedenduse kodulehekülje propageerimine;
- interneti kättesaadavuse (s.h. kasutamisoskuse) suurendamine elanikkonna hulgas;
- maakondliku TET võrgustiku arendamine;
- valla lehtedega koostöö aktiveerimine;
- omavalitsustele, lasteaedadele ja perearstipraksistele teabematerjalide edastamise senisest tõhusama süsteemi loomine.

Tervisevaldkonna tegevuse koordineerimiseks loodi maavalitsuses tervisedendaja ametkoht. Tegevusi on rahastatud erinevate programmide ja projektide raames. Iga tegevuse lisandumine muutis valdkonna ennetustöö ja probleemidega tegelemise sihipärasemaks ja koordineeritumaks. Riiklike strateegiate rahastamisest on järjepidevam olnud Eesti Haigekassa poolne tervisedendusele (põhiliselt kodu – ja vabaaja vigastuste ennetamisele) suunatud projektide rahastamine.

Põhirõhk on tervisedendusliku võrgustiku edendamisel ja paikkondliku arengu aktiveerimisel. Tervisedendus jõuab läbi paikkondliku arengu järjest rohkematesse omavalitsustesse. Maakonnas tegutseb 11 omavalitsuse tervisekomisjoni, 15 tervisedenduslikku kooli, 7 tervist edendavat lasteaeda ja 2 tervist edendavat haiglat. Maakonnas kujunenud tervisedenduslik intersektoraalne võrgustik on heaks aluseks tervisedenduse jätkusuutlikkusele maakonnas. Võrgustikud vajavad pidevat koordineerimist, et tagada uute võrgustiku liikmete kaasamine, tervist väärtustava sõnumi levitamine ja jätkusuutlikkus.

Maakonnas on mitmeid mittetulundusorganisatsioone, kes peavad tervisedendust oma üheks tegevusvaldkonnaks. Aktiivselt tegutsevad Punase Risti Põlva Selts, Põlvamaa Lastekaitse Ühing, pensionäride organisatsioon Kolmanda Nooruse Kool. Põlva Päevakeskus on katuseks nii vanuritele kui ka krooniliste haigete eneseabigruppidele ja puuetega inimestele.

Vajalikud tegevused tervisedenduses:

- ettevõtete kaasamine töötajate heaolu edendamiseks, et iga töökoha planeerimisel arvestataks inimese füüsilise, psüühilise ja sotsiaalse heaoluga töökeskkonnas;
- omavalitsustesse on vaja noorsootöö-, lastekaitse- ja tervisevaldkonna spetsialiste, et planeerida tulemusi andvaid sekkumisi;
- arendada maakondlikku tervisedenduse kodulehekülge (nt. kättesaadavuse parandamine elanike arvutikasutamisoskuste parandamise läbi);
- Jätkuv teavitustöö poliitilisel tasandil, et hoida tervisetemaatika päevakorral ja teha ettepanekuid seadusandluse muutmiseks, mis motiveeriks omavalitsusi, organisatsioone ja üksikisikuid võtma enam sotsiaalset vastutust tervise eest.

Tervislike eluviise propageeritakse traditsioonilistel tervisealastel üritustel läbi aastate:

- rahvaspordiüritused: “Tund tervisele”, “Põlva Naiste Maijooks”, “Sügiskõnd”;
- südamenädala üritused üle maakonna, südamekõnd ümber Põlva järve;
- sõltuvusainete vastased kampaaniad, vähinädal, tervisepäevad, mis on seotud erinevate krooniliste haigustega jne.

6 TERVISETEENUSED

6.1 Tervishoiuteenused

Esmatasandi arstiabi osutavad Põlva maakonnas perearstid. Perearstipraksiseid on maakonnas 18 (omandivormilt FIE-d, OÜ-d), neist 4 perearstil on liitpraksised. Väljaspool Põlva linna asuvad perearstipraksised tegelevad ka koolitervishoiuga. Tingimused praksistes teenuste osutamiseks on head, ruumid on nõuetele vastavad.

Maakonnas on kaks haiglat - Põlva Haigla AS ja AS Räpina Haigla. Haiglates osutatavaid teenuseid kirjeldab tabel 4.

Tabel 4. Teenused Põlva Haiglas ja Räpina Haiglas. Allikas: Tervishoiuasutused

Teenused	AS Põlva Haigla	AS Räpina Haigla
Statsionaarne eriarstiabi:		
sisehaigused	38 voodikohta	-
lastehaigused	8 voodikohta	-
kirurgia	26 voodikohta	-
sünnitus- ja günekoloogia	16 voodikohta	-
Erakorraline meditsiin	x	-
Päevaravi	10 voodikohta	-
Ambulatoorne eriarstiabi	x	x
Taastusravi	8 voodikohta	-
Rehabilitatsiooniteenus	8 voodikohta	-
Hooldusravi	40 voodikohta	30 voodikohta
koduõendus	2 ametikohta (2448 visiiti)	1,5 ametikoht (2292 visiiti)
koolitervishoiuteenus	3 kooliõde	

Tervishoiuteenused Põlva linnas paiknevad kompaktselt. Põlva Haigla AS on Põlva linnale kuuluv tervishoiuettevõtte, mis teenindab kogu maakonda. Tegevusloa kohaselt on Põlva Haigla AS aktiivravihaigla üldhaigla staatuses. Olemas on piisav materaal-tehniline baas, vajalik meditsiinipersonal, abipersonal ja erialaspetsialistid. Tartu linna lähedus soodustab erialaspetsialistide valikut.

Maakonnas teine suurem tervishoiuteenuseid osutav keskus on Räpina. AS Räpina Haigla (kuulub Räpina vallale) osutab ambulatoorseid tervishoiuteenuseid. Haiglal on 30 hooldusraviteenuse voodikohta.

Väljaspool kahte haiglat tegutsevad maakonnas 2 psühhiaatrit (eraarstid), 1 günekoloog (eraarst) ja 1 okulist (eraarst).

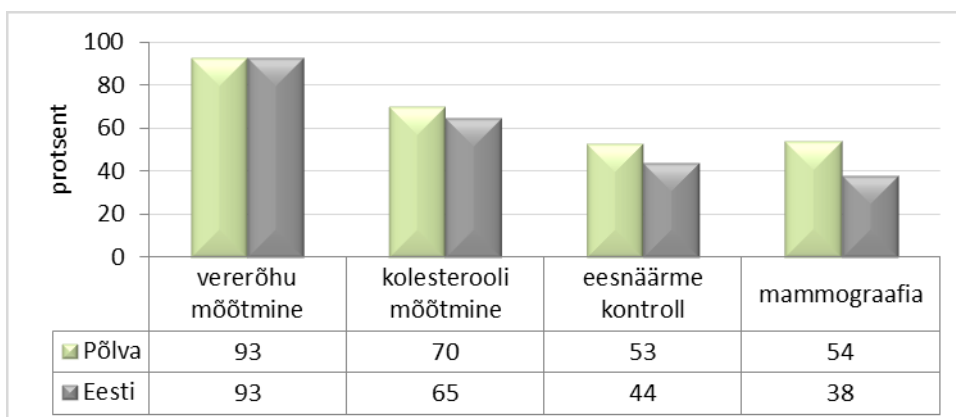
Põlvamaal töötab 17 hambaarsti, neist eraarstidena 16. Hambaarsti vastuvõttu ei ole neljas (Veriora, Orava, Mikitamäe, Laheda) kohalikus omavalitsuses.

Maakonnas on 12 apteeki. Apteegid asuvad maakonna suuremates asulates: Põlvas 4, Räpinas 2 ja Kanepis, Moostes, Värskas, Savernas, Ahjal ning Verioral 1 .

Maakonda teenindab SA Tartu Kiirabi, mille koosseisus on Põlvamaale ettenähtud 3 kiirabibrigaadi (2 asukohaga AS Põlva Haiglas ja 1 AS Räpina Haiglas). Sanatoorset ravi pakub AS Värskas Sanatoorium. Professionaalset tervishoiuteenust eriarstide ja

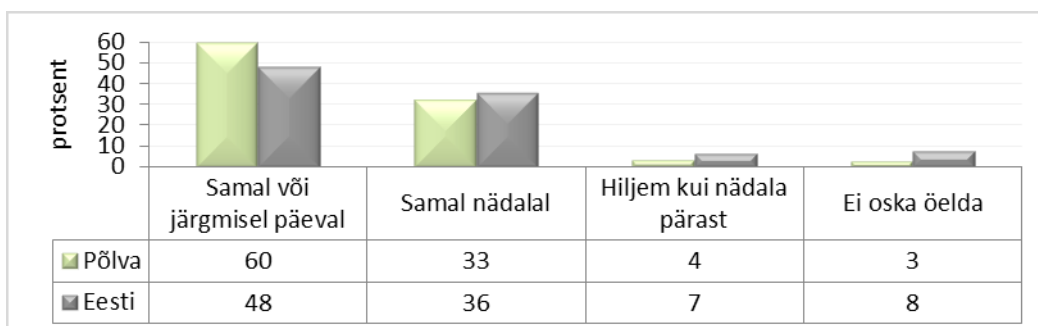
diagnostiliste testide näol pakuvad Qvalitas Arstikeskus AS, Medica Teenused ja üks era-töötervishoiuarst.

PTU 2011 andmetel on Põlvamaa elanikud kontrollinud oma tervist kahe aasta jooksul Eesti keskmisest rohkem (joon. 146).

Joonis 146. Tervisekontroll kahe viimase aasta jooksul, 2011. Allikas: TAI

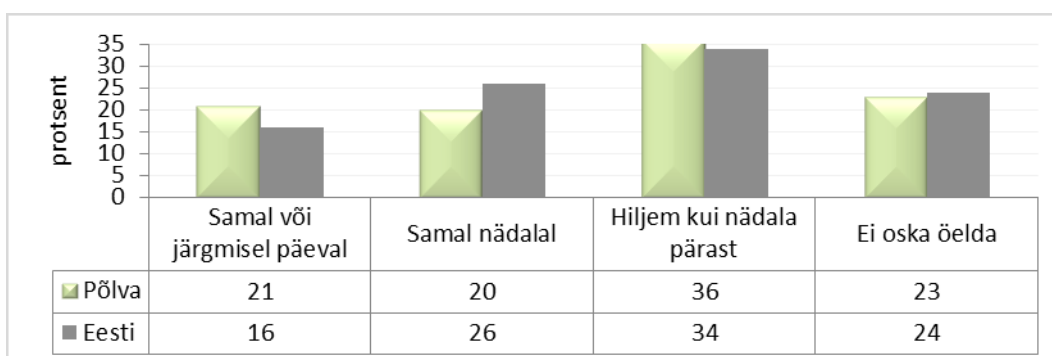
Põlvamaal on perearsti või -õe teenus kättesaadav samal või järgmisel päeval 60% vastajatest, mis on kõrgem Eesti keskmisest 48% (joon. 147).

Joonis 147. Perearsti või -õe teenus kättesaadavus 2011. aastal. Allikas: TAI

Perearsti või -õe teenus on samal või järgmisel päeval kättesaadavam pigem keskealistele (64%) ja noortele (63%) kui vanemaalistele (50%) vastajatele.

Samal või järgmisel päeval pääseb hambaarstile 21% Põlvamaa vastajatest, mis on kõrgem Eesti keskmisest 16% (joon. 148).

Joonis 148. Hambaarstiteenus kättesaadavus 2011. aastal. Allikas: TAI

Maal on raskendatud ravimite kättesaadavus. Sageli asuvad apteek ning perearst erinevas kohas.

6.2 Nõustamisteenused

Nõustamisteenuste osutamine on koondunud maakonna keskusesse – Põlva linna. Maakonna elanikel on võimalik saada järgmisi teenuseid:

Psühholoogiline individuaalnõustamine. Teenuse osutajad: MTÜ Põlvamaa Nõustamiskeskus (tasuline), Jaanson & Lääniste, AS Põlva Haigla (taastusravi), Töötukassa, L.M. Füsioterapia.

Pere- ja grupinõustamine. Teenuse osutajad: AS Põlva Haigla (taastusravi), MTÜ Põlvamaa Nõustamiskeskus (tasuline), L.M. Füsioterapia.

Võlanõustamine. Teenust osutavad Põlva, Valgjärve ja Veriora vallavalitsus oma valla elanikele. MTÜ *Nõõrimaa Tugikodu* (tasuline).

Psühhiaatriline nõustamine. Teenuse osutajad: Jaanson & Lääniste OÜ, FIE Krista Ruus.

Juriidiline nõustamine. Tasuta nõustamine Põlva valla pensioniealistele inimestele Põlva päevakeskuses.

Nõustamine suitsetamisest loobumiseks. Teenuse osutaja Põlva Haigla Tervisetuba.

Seksuaalnõustamine. Teenust osutab Noorte Nõustamiskabinet *Amor*. Pakutakse nii meditsiinilist kui ka sotsiaalsühholoogilist nõustamist.

Sõltuvusainete alane nõustamine. Esmatasandi arstiabi ja AS Põlva Haigla põhine (noorte nõustamiskabinet *AMOR*, psühhiaatrid).

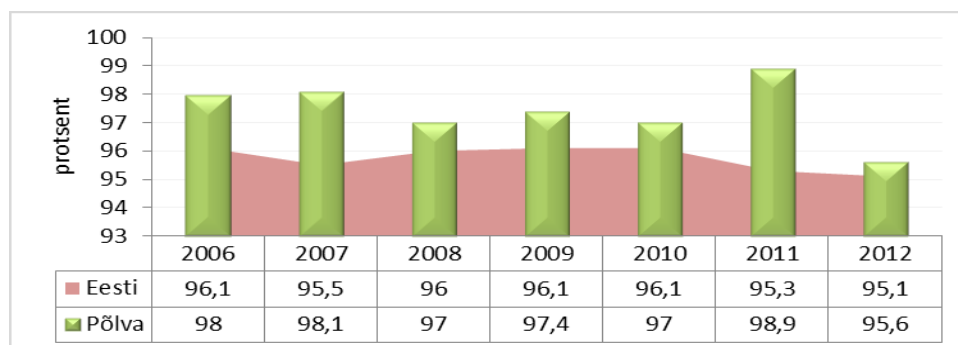
Toitumise nõustamine. AS Põlva Haigla.

Ohvriabi. Sotsiaalkindlustusameti alluvuses olev asutus nõustab kuriteoohvreid.

Ülevabariigilised usaldus- ja nõustamistelefonid (*usaldustelefon, eluliin jne*). Internetipõhised nõustamised erinevate asutuste kodulehekülgedel.

6.3 Kuni 2 aastaste laste hõlmatus immuniseerimisega

Laste immuniseerimisalases tegevuses Eestis juhindutakse “Laste nakkushaiguste vastasest peamiselt immuniseerimiskavast”. WHO soovib saavutada 2-aastaste laste vaktsineerimisega hõlmatus difteeria, teetanuse, poliomüeliidi, leetrite, punetiste ja mumpsi osas 95% ning läkaköha osas 90%.

Joonis 149. Kuni 2-aastaste laste hõlmatus immuniseerimisega. Allikas: Tervisekaitse

Põlva maakonnas on kuni 2-aastaste laste vaktsineerimine 2% võrra langenud. See tuleneb ilmselt vaktsineerimise kohta esineva erineva informatsiooni kättesaadavusest ja lapsevanemate vähenenud soovist oma lapsi vaktsineerida. Samas on maakonnas soovituslik tase laste vaktsineerimisega hõlmatuses saavutatud (joon. 149).

Kokkuvõte

Põlvamaa kõik kohalikud omavalitsused on kindlustatud esmatasandi arstiabiga. Perearstipraksiseid on maakonnas 18. Väljaspool Põlva linna asuvad perearstipraksised tegelevad ka koolitervishoiuga.

Maakonnas on kaks haiglat - üldhaigla staatuses olev Põlva Haigla ja Räpina Haigla. Tervishoiuteenused Põlva linnas paiknevad kompaktselt.

Eraarstidena väljaspool haiglaid tegutseb 2 psühhiaatrit, 1 günekoloog ja 1 okulist. Põlvamaal töötab 17 hambaarsti. Apteegid asuvad maakonna kõigis suuremates asulates.

Oluline on tagada perearstide motiveeritus töötada äärealal, hõreasustusega piirkonnas.

Probleemiks võib kujuneda statsionaarse eriarstiabi liikumine Tartusse, mis nõuab elanikelt ja kohalikelt omavalitsustelt lisaressurssi.

Maal elavatel inimestel on raskusi ravimite kättesaamisega. Ravimite paremaks kätte saamiseks võiks perearstide juurde rajada apteegipunktid. Sageli asuvad apteek ning perearst erinevas kohas. Praegu tohib arst ainult tasuta lihtsamaid ravimeid jagada. Teine lahendus oleks käsimüügi ravimite müük kohalikus kaubandusvõrgus.

Nõustamisteenused on koondunud maakonna keskusesse – Põlva linna. Teenused maakonnas vajavad arendamist. Olemasolevad teenused:

- on väikeste mahtudega (võlanõustamine, juriidiline nõustamine);
- on raskesti kättesaadavad vahemaade või raha nappuse tõttu;
- puuduvad (kriisinõustamine, sõltuvusainete nõustamine).

Inimeste teadlikkus nõustamisteenuste sisust ja teenuste võimalikust tulemuslikkusest nendele on madal.

Maakonnas on kuni 2-aastaste laste vaktsineerimise soovituslik tase saavutatud.

PÕLVAMAA TERVISEDENDUSE TEGEVUSKAVA 2013-2016

Tegevus	Eesmärk	2013	2014	2015	2016	Vastutaja
Terviseprofiili (TP) järjepidev täiendamine	Täiustatud andmebaas	x	x			MV, TT, TN
Tegevuskava täiendamine ja ülevaatamine	Olukorrale vastav tegevuskava		x	x	x	MV, TN
Maakonna tervisedenduse kodulehe pidev uuendamine ja infoga täiendamine	Kättesaadav informatsioon	x	x	x	x	TT
Tervisealaste infokandjate (voldikud, plakatid, brošüürid jne) järjepidev levitamine, vajadusel parendamisvõimaluste väljatöötamine ja töösse rakendamine	Kättesaadav informatsioon, järjepidevus		x	x	x	TT, TN koostööpartnerid
Küsitlus tervisealaste sekkumismeetmete planeerimiseks meeste seas	Tegelikel vajadustel põhinevad sekkumised	x		x		TT, TN koostööpartnerid
Nõustamisteenuste arendamine (kriisi-, võlanõustamine, toitumine, alkohol, suitsetamine, sõltuvusained)	Kättesaadavad teenused, teadlik elanikkond	x	x	x	x	MV, AS Põlva Haigla, KOV
Jätkata koostööd maakonna ajalehega ja taotlema tervise teemalise lisalehe väljaandmist (ajalehes KOIT) vähemalt 1x aastas	Kättesaadav informatsioon, tervise teemade olulisus ja kajastamine			x	x	TT/ maakonna ja vallalehed
Tegevused seadusandluse muutmiseks, motiveerida KOV-e, organisatsioone ja üksikisikuid võtma vastutust tervise eest	Sotsiaalne sidusus Jagatud vastutus	x	x	x	x	MV, TN, KOV
Arendada kohalike omavalitsuste suutlikkust rahvastiku tervise hindamisel ja analüüsimisel ning tervisedenduslike sekkumiste planeerimisel ja elluviimisel	Paikkondlik, järjepidev tervisedenduslik areng	x	x	x	x	TT ja TN, POL, TAI
TEK ja TEL võrgustike arendamine	Laste tervislik areng	x	x	x	x	TT, TEK ja TEL võrgustik, TAI
TET võrgustiku arendamine maakonnas	Tervislik töökeskkond, atraktiivsemad töökohad, õnnelikud töötajad	x	x	x	x	TT, TAI, TET võrgustik
Naabrivalve liikumise propageerimine/toetamine	Turvaline keskkond Kogukondade sidusus	x	x		x	Naabrivalve ühendus TT, TN

Koostöö arendamine terviseameti, tööinspektsiooni, töötukassaga (teenusbuss maapiirkondadesse)	Kättesaadavad teenused, sotsiaalne sidusus	x	x	x	x	TT, nimetatud ametid
Arendada koostöös partneritega innovaatilisi tervist toetavaid vabaaja veetmise võimalusi (liikumisharrastusüritused)	Aktiivsed elanikud, aktiivne tervislik puhkus	x	x	x	x	TT, TN, POL, koostööpartnerite võrgustikud
Koostööpartnerite ja elanikkonna koolitamine ja teavitamine tervisliku ja ohutu elu-, õpi- ja töökeskkonna teemal	Ohutu ja tervist toetav keskkond	x	x	x	x	TN, TAI, EHK vastava valdkonna ametkonnad
Noorte ja lastega tegelevate spetsialistide sotsiaalsete oskuste õpetamine võimekuse tõstmiseks	Laste tervislik areng	x	x	x	x	MV, ÕNK, TAI, TEK-TEL võrgustik
Inimeseõpetuse ainesektsiooni loomine ja tegevuste toetamine	Pädevad spetsialist Laste paremad teadmised	x		x		MV, TN, POL
Lapsevanemate koolitused, infopäevad, ümarlauad –laste ja noorte tervise edendamise, terviseriskide maandamise ja arengu toetamise teemadel	Teadlik lapsevanem, tervist toetav õpi- ja elukeskkond	x	x	x	x	TT, TEK ja TEL võrgustik, ÕNK
Sotsiaalprogrammid riskirühmadele	Teadlik aktiivne elanik, turvaline elukeskkond	x	x	x	x	MV, TN, KOV, politsei, töötukassa, AEK, ÕNK
Noorte koolitused, tegevused erinevatel õppe-teavitus meetoditel (reproduktiivtervis, turvalisus, sõltuvusained, sotsiaalsed oskused, riskikäitumine jmt)	Terviseteadlikud noored	x	x	x	x	MV TN, vastava valdkonna ametkonnad
Lastele suviste töövõimaluste loomise toetamine	Laste võrdsed võimalused	x	x	x	x	KOV, PLÜ, MV
Laste terviseteadlikkuse suurendamine, silmaringi arendamine ja sotsiaalse suhtlemisoskuse parendamine	Laste võrdsed võimalused	x	x	x	x	ANK, KOV, MV, TN
Toimetulekutoetust saavate perede lastele toetavate meetmete planeerimine ja rakendamine	Laste võrdsed võimalused	x	x	x	x	KOV, TN
Perevägivalla ja väärkoheldud laste temaatika käsitlemine kogukonnas (olemuse	Turvalised peresuhted	x	x	x	x	TN, Politsei, KOV, Tartu Naiste varjupaik, PLÜ, muud MTÜd ja

selgitamine, seadusandlus, nõustamise, teavitus- ja toetus võimalused jne)							kodanikeühendused
Ohutusalased ennetustegevused Elanikkonnale (tule, vee, liiklus, koduohutus, esmaabi)	Teadlikkus ja turvalisus. Vähenenud riskikäitumine.	x	x	x	x		TN, vastutavad ametkonnad
Sotsiaalprogrammid seadusrikkujatele (liiklus, tubakas, narko; alko jne)	Turvaline keskkond, tasakaalukas ja teadlik elanikkond	x	x	x	x		TN, Politsei, vastutavad ametkonnad
Enesearenduslikud (toitumine, liikumine, sõltuvusained, haiguste ennetamine jne) ja vaimse tervise koolitused/tegevused tööelisele elanikkonnale	Toimetulekuoskuste ja enesehinnangu tõstmise/säilitamine Konkurentsivõimelisus tööturul	x	x	x	x		MV, TN, KOV
Meeste terviseteadlikkusele suunatud tegevuste laiendamine ja mitmekesistamine	Teadlikkuse tõus ja terviseriskide langus	x	x	x	x		TT, TN, AS Põlva Haigla, TAI, EHK
MTÜ-de tervisealase tegevuse toetamine	Erinevate sihtgruppide kaasatus, võrdsed võimalused	x	x	x	x		MV, TN, KOV, PAK
Terviseüritustel osalemiseks transpordi korraldamine	Võrdsed võimalused	x	x	x	x		MV, KOV, Spordiliit
Põlvamaa turvalise ja tervisliku elukeskkonna arendamise toetamine	Turvaline ja tervislik elukeskkond. Paikne elanikkond.	x	x	x	x		Põlvamaa Arenduskeskus, MTÜ-d, MV, TN, KOV, MV
Põlvamaa kui elupaiga propageerimine/tutvustamine	Jätkusuutlik maakond. Rahvastiku väljarände vähenemine. Tööelise elanikkonna arvu kasv.	x	x	x	x		TN, TT, KOV, MV
Tervisedenduse valdkonna tegijate tunnustamine	Motiveeritud eestvedajad	x	x	x	x		MV, KOV, TN
Liikumisharrastuste võimaluste arendamine	Füüsiliselt aktiivse elustiiliga elanikkond	x	x	x	x		KOV, Põlvamaa Spordiliit
Põlvamaa tervisenõukogu ja maakondliku tervisetoa jätkusuutliku koordineeritud tegevuse tagamine	Tegevuskava terviklik ja tõhus elluviimine maakonna tasandi	x	x	x	x		TN, MV

KASUTATUD LÜHENDID

AEK	alaealiste komisjon
ANK	avatud noortekeskus
AS	alkoholiseadus
EHIS	Eesti Hariduse Infosüsteem
EHK	Eesti Haigekassa
EMTA	Eesti Maksu- ja Tolliamet
ESF	Euroopa Sotsiaalfond
HBSC	Kooliõpilaste Tervisekäitumise Uuring
HK	huvikool
HMN	Hasartmängumaksu Nõukogu
HTM	Haridus- ja Teadusministeerium
JuM	Justiitsministeerium
KL	Kaitseliit
KOV	kohalik omavalitsus
KOV-TK	kohaliku tasandi tervisekomisjon
LV	linnavalitsus
LS	liikluseadus
MTÜ	mittetulundusühing
MV	maavalitsus
PLÜ	Põlvamaa Lastekaitse Ühing
POL	Põlvamaa Omavalitsuste Liit
PTU	Paikkonna tervisemõjurite uuring
PÕM	Põlvamaa Õpilasmalev
REL	Rahva ja eluruumide loendus
RTA	rahvastiku tervise arengukava
SVH	südame ja veresoonekonna haigused
SK	Sotsiaalne kaitse
SoM	Sotsiaalministeerium
TAI	Tervise Arengu Instituut
TT	maakondlik tervisetuba
TET	Tervist Edendav Töökoht
TEK	Tervist Edendav Kool
TEL	Tervist Edendav Lasteaed
TEH	Tervist Edendav Haigla
TN	tervisenõukogu
TP	terviseprofiil
TubS	tubakaseadus
ÕNK	õpinõustamiskeskus

KASUTATUD KIRJANDUS

Alkoholi turg, tarbimine ja kahjud Eestis. Aastaraamat 2013

Annus, T., Laanoja, P., Vaher, K. Põlva maakonna koolivõrgu analüüs ja lähtekohad selle arendamiseks, 2010.

Eesti Inimarengu aruanne 2008. SA Eesti Koostöö Kogu. Tallinn, 2009.

Eesti kooliõpilaste tervisekäitumise uuring 2009/2010 õ/a. TAI 2011.

Eesti täiskasvanud rahvastiku tervisekäitumise uuring 2004, 2006, 2008, 2010. Tervise Arengu Instituut

Kahur, K. Tervishoiuteenuste kasutamine ravikindlustuseta isikute poolt. Magistritöö rahvatervishoius. Tartu Ülikool. Tartu, 2006.

Kasmel, A., Lipand, A. Tervisedenduse teooria ja praktika I. Sissejuhatus salutoloogiasse. Tallinn, 2007.

Kohaliku omavalitsuse üksuse võimekuse hindamise indeks ja analüüs ja analüüsi lühikokkuvõte. 2013. Geomedia

Maakonnaplaneeringu teemaplaneering. Põlva maakonna sotsiaalne infrastruktuur. 2009.

Maanteeameti aastaraamat. 2013.

Paikkonna tervisemõjurite uuring 2011. Põlvamaa raport . TAI

Regionaalsed erinevused Eestis 2000-2009. Siseministeerium. Tallinn, 2009.

Tammur, A. Siserände suundumused. Kogumik „Ränne. Migratsioon. Tallinn, 2009.